

KRIJGSGESCHIEDKUNDIGE STUDIE OVER DE VERDEDIGING
DER BATAAFSCHE REPUBLIEK IN 1799,

DOOR

G. J. W. KOOLEMANS BEIJNEN;

(Vervolg en slot van N°. 5, bladz. 278.) (1)

Beschouwingen.

De Nederlandsche krijgsgeschiedenis is te oud, dan dat zij nog dienstbaar zou kunnen zijn tot leering in den tegenwoordigen tijd — zoo wordt menigmaal verkondigd. Dit beweren acht ik te eenenmale onjuist. In de eerste plaats omdat elke krijgsgeschiedenis, waarin de feiten met nauwgezetheid en tot in kleinigheden afdalende worden voorgesteld — dus ook de onze —, een beeld van den oorlog geeft en dat dit beeld alleen, afgescheiden van alle strategische of tactische beschouwingen, afgescheiden van alle geleerdheid, voor jong en oud reeds veel leering bevat. In de beschrijving van elken veldtocht vinden we den oorlog in zijne duizenderlei vormen; de hoofdelementen, waarmede hij gevoerd wordt, zijn van oudsher dezelfde gebleven: menschen en paarden. In elken veldtocht vinden we voorbeelden, hoe hoog de krachtsinspanning en volharding van enkele personen en kleine of groote troepenafdeelingen kan worden opgevoerd; dit te weten, om het zoo noodig in toepassing te brengen, is zoowel voor den hooger en als lageren

(1) Toen ik met deze studie een aanvang maakte, had ik de gegevens bijeen betreffende de samenstelling van de Fransche en Bataafsche legers, doch wist ik nog niet, dat ik zoovele en zulke uitgebreide tot nu onbekende stukken zou vinden, die over vele, in militairen zin belangrijke onderwerpen het noodige licht deden schijnen en mij in staat zouden stellen niet alleen de verschillende troepenverplaatsingen in den loop van 1799 achtereenvolgens na te gaan, maar ook de redenen op te sporen, die daartoe hebben geleid.

De omvang is daardoor veel grooter geworden dan ik mij aanvankelijk had voorgesteld, te groot eigenlijk voor een tijdschrift als *De Militaire Spectator*. Toen de Redactie mij daarop opmerkzaam maakte, kon ik niet anders dan die opmerking beaamen en kwam ik met haar overeen, dat ik in dit tijdschrift een slot aan mijne studie zou maken bij de vermelding van de laatste hier te lande getroffen maatregelen, die aan het oogenblik der landing voorafgingen. Het tot zoover medegedeelde vormt op zichzelf een geheel als: »de maatregelen ter voorbereiding van den verwachten vijandelijken inval.»

Redactie en eigenaars blij ik dankbaar voor de mij nagenoeg onbepert toegestane plaatsruimte. De studie over den eigenlijken veldtocht hoop ik later op andere wijze het licht te doen zien.

aanvoerder van het grootste belang. »Die Kriegsgeschichte lehrt, dass diejenigen, welche Auszergewöhnliches zu verlangen wagen, seltener sind als diejenigen, welche Auszergewöhnliches leisten, sobald es verlangt wird" (1). In elk gevecht, in elken slag kunnen we de gevolgen waarnemen van stout optreden, van methodische bedachtzaamheid, of van vreesachtige langzaamheid. Die gevolgen zijn niet altijd dezelfde. Gaan we dan de omstandigheden na, waaronder die feiten zich hebben voorgedaan, vinden we de beweegredenen, die tot zoodanig handelen hebben geleid, dan spreekt ons oordeel — menigmaal verschillend in overeenstemming met het verschil in karakter — als vanzelf goed- of afkeuring uit, en zoo vormt zich ons militair karakter. Wij behoeven daarvoor niet in den vreemde te gaan zoeken; onze eigen krijgsgeschiedenis is rijk genoeg. Daden van onverschrokken moed, van edele zelfopoffering, van trouwe vaderlandsliefde als prikkelende voorbeelden voor het volgend geslacht — we lezen ze in elk oorlogsverhaal, zoowel van onze eigen voorouders, als van Franschen, Duitschers of Russen. Een van de meest bekende stoute daden van den jeugdigen Generaal BONAPARTE, de bestorming van de brug van *Arcole*, vindt haar wedergade in de bestorming van de brug bij *Schoorldam*, den 19den September 1799 (2). Hoevele Nederlanders zijn er, die dit feit van het bataljon van ANTHING kennen, terwijl toch het beeld van den Franschen Generaal met het vaandel in de hand den meesten voor oogen staat, ja zelfs in menige nederige woning van het platteland de wanden siert?

Zou het ook niet strekken tot opwekking van het nationaal gevoel, indien de kennis van dergelijke feiten meer verspreid was? Zou de voorstelling van die feiten in schilderij of gravure niet meer tot het hart spreken van onze jeugdige soldaten, dan die van de oorlogsdaden der Franschen of Duitschers, welke, vervaardigd door het penseel van DETAILLE of NEUFVILLE, thans in vele onzer cantines (ook op de amusementzaal der Koninklijke Militaire Academie) de aandacht trekt?

Elke krijgsgeschiedenis — ook de onze — geeft het beeld van den oorlog; van den oorlog met zijn plotseling flikkerende stralen van geluk en zijn harde, neerdrukkende slagen van den onspoed; met zijn juiste uitkomsten van nauwkeurig voorafgegene berekeningen en zijne alle berekeningen verstorende toevalligheden; met zijn tijdperken van betrekkelijke weelde en zijn dagen van nooddrift en gebrek; met zijn oogenblikken van geestdrift, waarin het schijnbaar onmogelijke wordt verricht, en zijn vlagen van neerslachtigheid, die alle krachtsinspanning schijnen uit te sluiten; met zijn gelegenheden tot helder inzicht in de bestaande toestanden, die het nemen van doeltreffende maatregelen in de hand werken, en zijn tijdperken van duisternis, die den geest omnevelen, het nemen van juiste beschikkingen belemmeren en weifeling doen ontstaan.

(1) VON DER GOLTZ, *Das Volk in Waffen*.

(2) BOSSCHA, *Neerland's heldendaden te land*. Herziene en verbeterde uitgaaf, bladz. 144.

Gelukkig den aanvoerder — hij moge van hooger en lageren rang zijn — die, vooral bij gemis aan oorlogservaring, dit alles door studie in zich heeft opgenomen. Hij zal zich door voorspoed niet laten verblinden, maar in zijn geest reeds maatregelen van voorziening hebben getroffen, indien het geluk hem den rug mocht keeren; hij zal zijne berekeningen niet alleen gronden op ruimte en tijd, maar zijn aandacht daarbij evenzeer wijden aan weersgesteldheid, toestand der troepen, topographie en nog bovendien steeds bedacht zijn op de »unberechenbaren Zwischenfällen»; hij zal doordrongen zijn van de hooge noodzakelijkheid der uiterste zorg voor de voeding en verpleging van den soldaat; hij zal alles aanwenden om den goeden geest bij den troep aan te wakkeren en de neerslachtigen op te beuren; hij zal weten, dat bij de onzekere berichten omtrent den vijand hem toch één lichtgevend baken kan leiden — zijn eigen vaste wil, om een eens opgevat voornemen met alle energie, die in hem is, door te voeren.

In één woord door studie van de krijgsgeschiedenis — ook van de onze — wordt de kennis verkregen van het wezen van den oorlog en die kennis is nog meer waard, dan die van den vorm.

Maar zelfs met betrekking tot dien vorm blijft de krijgsgeschiedenis, al is ze oud, ons tot leering. Kan bijv. de slag bij *Wagram* ons geen tactische voorlichting meer geven, omdat MACDONALD daar ten aanval trok met acht in twee lniën gedeployeerde bataljons, aan weerszijden geflankeerd door eene divisie in *colonnes d'attaque*? Is de slag van *Dresden*, met *Kulm* in 't naspel, eene krijgsgeschiedkundige antiquiteit geworden, omdat MURAT's ruiterscharen daar nog een invloed oefenden, dien men in den tegenwoordigen tijd van een cavalerie-aanval niet meer verwacht? Wie onder hen, die eene ernstige studie van deze veldslagen heeft gemaakt, zal zulks beweren? Welnu, evenzoo geven de gevechten van *Calantsoog*, *de Zijpe*, *Bergen* en *Castricum* genoeg aanleiding tot tactische beschouwingen, waaraan nog in den tegenwoordigen tijd waarde kan worden gehecht; voor ons misschien te meer, omdat daar niet zulke groote troepenmassa's optraden, met welke wij toch nooit te rekenen zullen hebben.

De beteekenis der strategische overleggingen en beschikkingen, waarvan die gevechten als uitvloeisels zijn te beschouwen, is nog voor een groot gedeelte dezelfde gebleven — dit zal door niet velen worden weersproken. Maar ook met betrekking tot de verdeling van de troepen over het aanvalsveld en de keuze van het aanvalspunt kan men nog nagenoeg denzelfden maatstaf ter beoordeeling aanleggen. Veranderd zijn de wapenen, en dientengevolge ook de waarde, welke men aan het optreden der verschillende wapensoorten moet hechten. De Infanterie was toen als nu *la reine des batailles*; de Cavalerie streefde haar daarbij in veler gedachten nog waardig ter zijde, en eerst de ondervinding moest aan het licht brengen, dat op onze Hollandsche terreinen die wapensoort weinig veld voor hare werkzaamheid zou vinden. Toch is de slag bij *Castricum* door een cavalerie-aanval beslist.

De Artillerie was met de tegenwoordige moeilijk te vergelijken. Zij was in een overgangstoestand. De volle kogel was nog het voornaamste projectiel, dan volgde de kartets of blikkendoos en eindelijk de granaat, die alleen uit de houwitsers geworpen werd. Door de betrekkelijk geringe schootsverheid was hare opstelling aanvankelijk vóór de Infanterie, die zij intusschen bij het voorwaarts rukken volgde, om met de kartets het aantal op de tegenpartij afgevuurde kleine projectielen te vergrooten. Het optreden der Artillerie in massa zou eerst later door NAPOLEON I in beginsel worden aangenomen.

Het groote verschil in de uitwerking der vuurwapens tusschen toen en nu is natuurlijk mede oorzaak, dat de afstand, waarop de gevechtswerkzaamheid der verschillende wapens een aanvang nam, toen veel geringer was dan tegenwoordig en dat de vormen, waarin vooral de Infanterie in het gevecht voorwaarts rukte met de tegenwoordig daarvoor aangenomene niet te vergelijken zijn.

Zullen de laatste in de toekomst blijken voldoende te zijn tegen de nieuwe granaten en granaatkartetsen, alsmede tegen de projectielen uit snelvarend geschut en geweren van minimaal-kaliber? Wie durft het stellig beweren?

Nog een tweede groot voordeel van de bestudeering der vaderlandsche krijgsgeschiedenis moet worden genoemd. Men leert de kaart van het land kennen uit een militair oogpunt. Wel heeft het terrein in den loop der tijden groote verandering ondergaan door aanleg van wegen, spoorwegen en kanalen, door inpoldering en droogmaking; maar daardoor wordt het karakter van een landstreek niet gewijzigd. De voordeelen, die men het terrein in de verschillende operatiën den troepen heeft zien aanbieden, de nadeelen, welke deze er van hebben ondervonden — men zal ze, wanneer men in de bestudeerde streken komt, nog grootendeels terugvinden. De aanvoerder nu, die de landstreek kent en hare waarde voor opstelling, die beweging en gevecht der troepen spoedig juist weet te beoordeelen, heeft voorzeker veel voor boven hem, die zich daarin eerst moet leeren thuisvinden.

Onder de veldtochten op onzen vaderlandschen bodem is die van 1799 stellig niet een der minst belangrijke, en wel 1°. omdat bij de voorbereiding onder moeilijke omstandigheden, althans in den aanvang, nagenoeg over het geheele land maatregelen ter verdediging moesten worden getroffen, 2°. omdat voor het eerst eene landing op groote schaal plaats had op onze Hollandsche kust en 3°. omdat de strijd verder gevoerd werd in ons eigenaardig polderterrein met troepenmassa's, welker sterkte vrijwel overeenkomt met die, welke wij in den tegenwoordigen tijd in het veld zouden kunnen brengen.

Welke leeringen die veldtocht oplevert, met het oog op onze landsverdediging in het algemeen, kan eerst goed worden overzien, wanneer het

verhaal der krijgsgeschiedenissen in zijn geheel is ten einde gebracht. De maatregelen ter voorbereiding, die wij tot nu hebben leeren kennen, eigenen zich evenwel ten volle tot eene afzonderlijke beschouwing. Behalve de mobilisatie der troepen, omvatten zij de plaatsing en verplaatsing daarvan in dit geval tot op het oogenblik, waarop zij met den vijand in aanraking komen. »Fouten in de eerste opstelling kunnen dikwijls gedurende den verderen loop van den oorlog niet meer worden goedgeemaakt» (1). Als zoodanig zijn die maatregelen zelfs als hoogst gewichtig te beschouwen.

Het wordt niet noodig geacht hier beschouwingen te leveren over alle medegedeelde maatregelen. Vele spreken voor zichzelf. Dat met het oog op een vijandelijken inval vermeerdering van legersterkte is goed te keuren, behoeft geen betoog. Dat gebrek in de magazijnen, het niet wegnemen der tonnen in de zeegaten, zoowel bij *Den Helder* als bij de Friesche eilanden, eene slechte inrichting van het treinwezen, het in slechten toestand verkeer van nagenoeg alle vestingwerken, enz., enz., nadeelige factoren zijn, indien de oorlog uitbreekt — wie zal dit tegenspreken? Als hoofdzaken treden echter op den voorgrond:

- 1°. de verdeling der troepen over het geheele land en de verplaatsing daarvan met het oog op eene verwachte landing;
- 2°. de maatregelen van DU MONGEAU ter verdediging van de Groningsche kust;
- 3°. de voornemens en maatregelen bij het landingspunt, toen dit bekend was;
- 4°. de machtsbevoegdheid en de handelingen van den Opperbevelhebber.

Alvorens tot de beschouwing daarvan over te gaan, zij mij eene enkele opmerking vergund. In de tot nu bekende gedrukte bronnen treft men mededeelingen en beweringen aan, die of in strijd zijn met hetgeen de archiefstukken leeren, of daarin geenerlei bevestiging vinden. Zoo wordt — gelijk reeds vroeger is medegedeeld — de sterkte der hier te lande aanwezige Fransche troepen door KRAYENHOFF op 8000 man gesteld, wat door anderen is nageschreven. Zoo beweert dezelfde schrijver, dat het Fransche Uitvoerend Bewind, toen dit door de Bataafsche Regeering werd aangezocht om het incompleet aan Fransche troepen hier te lande aan te vullen, daarvoor in plaats raadgevingen zond, die moesten worden gevolgd, wanneer de Republiek werkelijk aan een vijandelijken inval blootgesteld werd — raadgevingen, die in een daartoe opzettelijk belegd militair-comité zouden zijn overwogen. Daarin zou zijn uiteengezet, wat men moest doen wanneer de inval plaats had aan den *IJsel*, aan de *Eems* of in *Zeeland*. Aan *Holland* scheen niet gedacht (2). Ofschoon ik niet stellig kan beweren, dat die correspondentie uit de lucht gegrepen is, heb ik er in de verschillende mijnerzijds geraadpleegde officieele bronnen geen spoor van gevonden en komt ze mij ook onwaarschijnlijk voor. Deze

(1) VON MOLTKE.

(2) KRAYENHOFF, *Geschiedkundige beschouwing*, bladz. 35—37.

en dergelijke mededeelingen worden geheel buiten beschouwing gelaten. Alleen wat hiervoren is medegedeeld, strekt aan het volgende ten grondslag.

KNOOP is de eenige schrijver, die in *De Nieuwe Spectator* van 1853 de aanvankelijke opstelling der troepen over het geheele land behandelt. Hij zegt:

Wanneer wij overgaan tot het onderzoek van wat de verdediger moest doen, dan zien wij al dadelijk, dat het voor hem van het hoogste gewicht was, meester te blijven van *Holland*. Daarom moesten de voornaamste strijdkrachten daar vereenigd zijn, en in de andere gewesten — *Friesland* en *Groningen*, *Zeeland* en aan de oostelijke grenzen — maar zooveel blijven als noodig was tot bewaring der sterke steden, tot het onderhouden van orde en rust, en tot het weerstaan van de pogingen der Oranjepartij om door kleine gewapende benden daar opstand te verwekken; men moest niet denken aan het afweren van eene landing in de genoemde gewesten, omdat die onwaarschijnlijk en ook weinig te vreezen was. *Holland* tegen eene landing te beschermen, dit kon alleen geschieden door daar een aanzienlijk aantal troepen te vereenigen, die dadelijk konden oprukken naar het bedreigde punt om die landing te beletten; of, gelukte die, dan daarna het vijandelijke leger het doordringen in het binnenste des lands onmogelijk te maken.

. . . . Eene hoofdzaak was het, meester te blijven van de vaart op onze binnenwateren, vooral van de Zuiderzee, waardoor de gemeenschap tusschen de verschillende deelen des lands verzekerd bleef; men moest dus de monden der zeegaten door oorlogsschepen of door kustbatterijen verdedigen, of wel, onbruikbaar maken door het laten zinken van schepen.

Het verdedigingsstelsel was niet in alle opzichten in overeenstemming met deze beginselen. . . . (daarna volgt ook het boven medegedeelde verhaal van de raadgevingen der Fransche bestuurders).

De getroffen maatregelen, met betrekking tot de opstelling van de troepen met het oog op de te verwachten landing genomen, worden door hem als volgt voorgesteld.

Aan de strijdkrachten der republiek werd de volgende verdeling gegeven: de Bataafsche troepen waren in twee divisien gesplitst, onder de Generaals DAENDELS en DU MONCEAU, en ieder nagenoeg 10.000 man sterk. De divisie DAENDELS werd bestemd tot verdediging der kusten van het eigenlijke *Holland*, de divisie DU MONCEAU tot verdediging der kusten van *Friesland* en *Groningen*. Van de Fransche troepen kwam het grootste gedeelte, een 5000 man in *Zeeland*; het overige in het binnenste des lands. Men ziet dus dat de krijgsmacht te veel over het geheele grondgebied der republiek werd verdeeld; het zou beter geweest zijn, een grooter gedeelte dier macht in *Holland* samen te trekken.

Voor het verdedigen van de monden der zeegaten werd te weinig zorggedragen, of beter gezegd, voor die verdediging werd weinig of niets gedaan. Van de zeemacht trok men geen partij, en eerst op het oogenblik

dat de landing zoude plaats hebben. . . . (volgt de poging tot het doen zinken der schepen in het gat van Texel).

Alles samengenomen, waren dus de maatregelen des verdedigers vrij onvolledig en gebrekkig.

Ik kan mij met die beweringen niet vereenigen. Vooraf zij er hier op gewezen, dat het laatstvermelde, de toestand zooals die zich op het oogenblik der landing voordeed, niet juist is voorgesteld. In *Friesland* en *Groningen* beschikte DU MONCEAU over het 1ste en 2de bataljon der 2de halve brigade, het 2de en 3de bataljon der 4de halve brigade, het 1ste en 2de bataljon der 6de halve brigade, het 3de en 4de bataljon Jagers — totaal 8 bataljons Bataafsche troepen —, het 2de regiment en het 5de bataljon *Waldeck*, de beide compagnieën Groninger en Friesche Gardes en het regiment Huzaren. Stellen we de sterkte der 8 Bataafsche bataljons op gemiddeld 700, die der 3 bataljons *Waldeck* op 225 en die der beide Garde-compagnieën te zamen op 275 man, dan was de sterkte aan Infanterie 6550. Hierbij het regiment Huzaren à 600 man, geeft voor totale sterkte (zonder Artillerie) 7150 man.

Het 3de bataljon der 2de halve brigade lag in *Zwolle*.

In *Holland* beschikte DAENDELS over 3 bataljons van de 1ste, van de 5de en van de 7de halve brigade, 1 bataljon respectievelijk van de 3de, 4de en 6de halve brigade — totaal 12 Bataafsche bataljons — 2 bataljons respectievelijk van het 1ste regiment *Waldeck* en het regiment *Saksen-Gotha* en twee compagnieën Amsterdamsche stadssoldaten; verder over het 1ste regiment Cavalerie, 3 eskadrons van het 2de regiment Cavalerie en het regiment Dragonders. Naar dezelfde sterkte der onderdeelen (de Amsterdamsche stadssoldaten op 350 man gesteld) geeft dit een totaal aantal (zonder Artillerie) van 11.300 man.

Hierbij is niet in rekening gebracht de lijfwacht van het Vertegenwoordigend Lichaam (het 2de bataljon der 3de halve brigade en het 1ste eskadron van het 2de regiment Cavalerie, ± 870 man). Maar bovendien bevonden zich aan Fransche troepen nog benoorden de rivieren te 's-Gravenhage het 1ste bataljon der 42ste halve brigade (724 man), de Grenadier-compagnie van het 3de bataljon der 60ste halve brigade (84), eene compagnie van het 16de regiment Jagers te paard (119), te *Leiden* een detachement van het 1ste bataljon (31), te *Utrecht* 2 compagnieën van het 2de bataljon (170) en het 3de bataljon (1129), alsmede te *Woerden* eene compagnie van het 2de bataljon (96), alle van de 42ste halve brigade, te *Rotterdam* het depot van het 11de regiment Jagers te paard (406), het 3de bataljon van de 60ste halve brigade (870), waarvan nog een detachement van 159 man te *Delft* — totaal (ook weer zonder Artillerie) aan Fransche troepen 3785 man (1).

Voegt men deze beide totalen (870 en 3785 man) bij de 11.300 man van DAENDELS' divisie, dan ziet men dat er in *Holland* aan Infanterie en Cavalerie

(1) Hierbij blijft het garnizoen van *Gorinchem* nog buiten rekening.

beschikbaar was $\pm$ 16.000 man, d. i. dus meer dan het dubbele van hetgeen in *Groningen* en *Friesland* was (zelfs wanneer men de lijfwacht buiten rekening laat). Dat de Fransche troepen, zelfs uit *Utrecht*, beschikbaar waren, blijkt uit de verplaatsing van 2 compagnieën van daar naar 's-Gravenhage op den 24sten Augustus, nadat het verschijnen van den vijand bij *Den Helder* bekend was geworden.

In *Zeeland* waren voorts ruim 5000, in de Zuidhollandsche eilanden ongeveer 2000 man Fransche troepen.

»Voor de verdediging der zeegaten werd weinig of niets gedaan» — meende de Majoor KNOOP. Beter ware gezegd, dat de geraadpleegde gedrukte bescheiden daaromtrent niets meedeelden. Wie zich de moeite heeft gegeven uit de hiervoren bekend gemaakte stukken den militairen toestand der Zuidhollandsche en Zeeuwsche eilanden na te gaan, heeft bij die zeegaten 34 grootere en kleinere kustbatterijen gevonden, hier en daar met zwaar geschut bewapend, afgezien nog van een aantal — wat men toen noemde — ambulante kanonnen (licht, beweegbaar geschut).

»Van de zeemacht trok men geen partij.» Ook dit is niet juist. De stukken wijzen het uit, dat men gedaan heeft, wat men meende te kunnen doen. Uit het hoofdstuk over *De Marine* blijkt, dat men niet alleen aan *Den Helder* schepen gestationneerd had, maar ook aan de Maas, aan de Schelde (1), bij de Vliegaten en bij *Delfzijl*. Dat de vloot aan *Den Helder* zonder slag of stoot zou worden overgegeven, kon vooruit niet worden voorzien. Dat bij een aanval op een der andere zeegaten misschien gebleken zou zijn, dat de zeemacht daar onvoldoende was, is mogelijk, maar niet bewezen. Men had trouwens geen officieren en matrozen genoeg, om meer schepen te bemannen, ofschoon het aan pogingen om de laatste te verkrijgen, niet ontbroken heeft. Bij *Vlissingen* heeft men ook branders in gereedheid doen brengen. Het voorstel om bij *Den Helder* schepen te doen zinken, is eerst gedaan, toen DAENDELS uit gesprekken met zee-officieren meende op te merken, dat de Marine niet veel vertrouwen in de verdediging van het zeegat had. Tot dien tijd toe is men van oordeel geweest, dat vloot en landbatterijen den toegang tot het Marsdiep voldoende afsloten — en het bewijs van het tegendeel is ook niet geleverd. Indien de landbatterijen — voornamelijk de *Revolutie* — niet ontruimd waren en het zeevolk zijn plicht had gedaan, is er niet ééne reden om aan te nemen, dat het Texelsche zeegat toch geforceerd zou zijn geworden. Eer het tegendeel. Sinds het einde van Maart of het begin van April is dat zeegat gebloqueerd geweest. Volgens de door DAENDELS verschaftte inlichtingen van 4 April (2) bestond de Noordzee-vloot uit 9 Engelsche en 10 Russische lineschepen (van 50—74 stukken) en 5 kleinere vaartuigen (van 40—44 stukken), zij was dus dubbel

(1) Zie ook *De Militaire Spectator* 1893, bladz. 161 en 162.

(2) *De Militaire Spectator* 1893, bladz. 10.

zoo sterk als de Bataafsche vloot; den 6den Mei schrijft STORY aan SPOORS (1), dat de Engelsche vloot, die nog altijd voorgaats van *Texel* lag, 15 schepen sterk was, waaronder 9 à 10 van linie (de Bataafsche vloot bestond uit 8 linieschepen, 3 fregatten en 1 kotter) en toch heeft die zeemacht — naar ik geloof terecht — het niet gewaagd om het gat binnen te dringen. Noodzakelijkheid tot het nemen van bijzondere maatregelen, nadat de landbatterijen verbeterd waren, scheen zich daar niet voor te doen. Dat de vloot van STORY niets beteekende, wist men niet, en het is m. i. de groote fout van dien vlagofficier, dat hij zelf dit eerst bemerkte, toen het uur van den strijd was aangebroken (2). Ware dit eerder bekend geweest, dan zou men het een verzuim kunnen noemen, dat geen andere maatregelen waren getroffen, om den toegang tot het Marsdiep te beletten.

De voorstelling, die de Majoor KNOOP zich van de verdedigingsmaatregelen gemaakt heeft — inzonderheid van de verdeeling der levende strijdkrachten — is dus niet juist; maar het komt mij voor, dat zelfs indien hij daaromtrent beter ingelicht was geweest, hij die verdeeling niettemin zou hebben afgekeurd. Die meening vindt zijn grond daarin, dat het hem bekend was, dat in *Zeeland* ongeveer 5000 man Fransche troepen waren en hij in zijne beschouwing over wat men had moeten doen, ook met betrekking tot die provincie zegt, dat daarin slechts zooveel had moeten blijven als noodig was tot bewaring der sterke steden, enz.

Hoewel anderer meening ten volle eerbiedigende — en vooral die van onzen leermeester op krijgsgeschiedkundig gebied — geven de geschiedkundige feiten mij aanleiding tot eene andere beschouwing. In het algemeen geloof ik, dat men bij het beoordeelen van krijgsgeschiedenissen, waar deze betrekking hebben op landsverdediging, hoogst voorzichtig moet zijn in de keuze van den maatstaf, dien men zal aanleggen. Op stellige wijze uit te spreken: „zóó had men moeten handelen” is, afgescheiden nog daarvan dat elke meening subjectief blijft, alleen mogelijk voor hem, die zich geheel in den bestaanden toestand heeft ingewerkt en daardoor de factoren in rekening kan brengen, die hun invloed op dat oogenblik doen gevoelen. Een vast voorschrift te geven, hoe in elk geval, wanneer eene landing verwacht wordt, te handelen, schijnt mij verkeerd. De omstandigheden spelen daartoe in elken oorlog een te grooten rol. Wat heden goed kan zijn, zou op een ander tijdstip moeten worden afgekeurd.

(1) *De Militaire Spectator* 1893, bladz. 166.

(2) Zijne onderbevelhebbers schijnen ook eigenaardige opvattingen op dat punt gehad te hebben. De Kapitein ter zee DE JONG deelt in zijne *Verantwoording* o. a. mede, dat toen de vloot den 28sten Augustus voor de Vlieter ten anker lag de Kapitein Bok hem verhaalde, „dat hij dien-zelfden morgen bij het zien der oude Prinse-vlaggen (aan *Den Helder* en op *Texel*) in zijn volk eene zekere impressie bespeurd had en dat zij hem dien middag hadden doen vragen (N. B.!) of hij ook vechten zoude? en naderhand of ook de S. b. N. en de andere schepen zouden vechten? en, dit beide met een ontwijfelbaar ja beantwoord zijnde, vroeg men hem, waarom men dan de reede verlaten had? De eerste vragen waren hem door den schipper uit naam van het volk en de laatste door henzelven op het dek voorgesteld; doch voegde hij er bij: alles is nu rustig en wel; ik zal er niets van aan den S. b. N. zeggen, zwijg gij daarom ook maar stil.”

In de allereerste plaats moet rekening gehouden worden met de heersche begrippen omtrent landsverdediging. KNOOP zegt zelf ten aanzien van zijne beschouwingen: »Het verdedigingsstelsel was niet in alle opzichten in overeenstemming met deze beginselen;» maar kan men dan verwachten — daargelaten of het goed is een stelsel van verdediging aan te nemen — dat de getroffen maatregelen in strijd zijn met het stelsel, hetwelk op dat oogenblik het best wordt geoordeeld? Elk stelsel is de uitdrukking van de heerschende denkbeelden.

In 1799 nu was men nog de meening toegedaan, dat men de verdediging van het land beginnen moest bij de frontieren. Eene aaneengeschakelde rij van inundatieliniën, rivieren en veenstreken, op de accessen door vestingen en forten versterkt, sloot — zoo meende men — den toegang tot de republiek af, en meer binnenwaarts had men nieuwe liniën, die den vijand nieuwe hinderpalen in den weg zouden leggen, indien de buitenliniën geforceerd waren. Verdediging van de Republiek aan de grenzen stond echter voorop; en hoe groote verwachtingen men volgens de toenmalige begrippen van zulk eene verdediging mocht koesteren, mag blijken uit de applicatorische studie van G. VENTURINI (1). Na in zijn *Lehrbuch der Strategie oder eigentlichen Feldherrnwissenschaft* (1799—1801), in navolging van LLOYD, BÜLOW en BEERENHORST, in de twee eerste banden op systematische wijze de »eigentliche Kriegswissenschaft» te hebben behandeld, geeft hij in zijn derden band twee toepassingen: eene verdediging van *Westfalen* en een aanval op de *Bataafsche Republiek*. Men kan zijn oogen nauw gelooven, wanneer men in laatstgenoemde studie vindt uitgewerkt, dat, wanneer de Republiek 50.000 man tot hare beschikking heeft en de aanval van de oostzijde met 70.000 man geschiedt, die aanvaller 8 maanden noodig heeft van het overschrijden van de grens tot en met den overgang van den IJsel. Kon men ons dat nog doen gelooven, dan zouden wij ook thans nog zeker, evenals VENTURINI, de verdediging aan onze oostgrens beginnen met de bezetting van *Grol, Breevoort, Borculo, Rijssen, Enschedé*, enz.

Dat gedeelte van de Republiek had men bij gebrek aan voldoende troepenmacht in 1799 grootendeels van Infanterie en Cavalerie ontbloot. Men meende op *Pruisen's* neutraliteit te moeten vertrouwen. Behalve het bataljon van de 2de halve brigade te *Zwolle*, waren de vestingen slechts bezet met Artillerie en de depots der vertrokken troepenafdeelingen; maar *Groningen* te ontruimen, zonder dat de uiterste noodzakelijkheid daartoe dreef, dat was zeker in strijd met de heerschende begrippen omtrent landsverdediging.

(1) MAX JÄHNS zegt van hem in zijne *Geschichte der Kriegswissenschaften* (III, bladz. 2146): »JOH. GEORG. JUL. VENTURINI wurde 1772 zu *Braunschweig* geboren, trat sehr früh in den Kriegsdienst seiner Heimat, machte als Genieoffizier alle Feldzüge der Revolutionskriege mit, wurde 1799 Hauptmann, fand später als Landbaumeister im Harz- und Weserdistrikt Verwendung und starb schon 1802. Trotz der Kürze seines Lebens und der langandauernden Inanspruchnahme durch Felddienst hat VENTURINI doch eine reiche wissenschaftliche Tätigkeit entfaltet, und es ist sehr zu beklagen, dass er so früh dahinschied».

De Friesche en Groningsche kust met de eilanden behoorde ook tot het zeefrontier. In de haven van *Delfzijl* kon de vijand evengoed zijn benoedigheden ontschepen. Zoolang men meester bleef in die streken, bleef de eenige nog open weg voor den handel met *Hamburg* bewaard. Bovendien was de Erfprins te *Lingen*, zoodat hij elk oogenblik met zijn aanhang, omtrent welks sterkte overdreven geruchten in omloop waren, de grens overschrijden kon. Werd hij daarbij onmiddellijk gesteund door een deel der Engelsche of Russische strijdkrachten — en de ingekomen berichten wezen daarop met veel waarschijnlijkheid — dan kon, bij de heerschende stemming der bevolking, de opstand zich daar vestigen en zich over de oostelijke provinciën, die nagenoeg van troepen ontbloot waren, uitbreiden. En nu kan wel beweerd worden, dat eene landing des vijands daar »onwaarschijnlijk en weinig te vreezen» was; maar een feit is het, dat *ABERCROMBIE* gemachtigd was om, wanneer hij weinig kans zag aan de Maas of aan *Den Helder* te landen, zijne troepen aan de Eems te ontschepen; een feit is het eveneens, dat na het uitzeilen der eerste Engelsche afdeeling Lord *GRENVILLE* aan *WITHWORTH*, den Engelschen gezant te *Petersburg*, onder dagteekening van 17 Augustus schreef, dat men toen nog niet vastgesteld had, waar de Russische troepen eigenlijk gebruikt zouden worden — of op *Texel* (Den Helder?) of op *Ameland* (1) — en of nu de Regeering onder de gestelde omstandigheden, met den Erfprins van *Oranje* in de nabijheid, ook van oordeel moest zijn, dat de landing eener vijandelijke afdeeling daar weinig te vreezen was, die vraag meen ik gerust ontkennend te mogen beantwoorden.

Het is ook opmerkelijk, hoe men successievelijk, naar gelang der inkomende berichten, de meeningen van enkelen dergenen, die op de plaatsing der troepen invloed konden oefenen, zich kan zien wijzigen. *DU MONCEAU*, die met de verdediging van het noordoostelijk deel der Republiek belast was, dringt uit den aard der zaak steeds op versterking aan. Hem drukt de verantwoording ten aanzien van dat gedeelte natuurlijk het zwaarst. *SPOORS* schijnt van den aanvang af van oordeel geweest te zijn, dat eene landing in den mond van de Eems verre van onwaarschijnlijk was; maar *DAENDELS* »vreesde voor *Den Helder* 't meest.» De twee bataljons uit *Amsterdam*, die in de conferentie van April aangewezen waren voor *Groningen*, werden — zeker niet zonder zijn toedoen — in *Holland* gehouden, hoe *DU MONCEAU* ook op hunne verplaatsing aandrong.

Den 6den Juli schrijft *DAENDELS* nog aan zijn vriend: »echter komt 't mij niet waarschijnlijk voor, dat de Engelschen aldaar (op de Groningsche kust) met ernst eene landing zouden willen opereeren», den 25sten Juli: »en terwijl het arrivement van een Engelschen parlementair aan *Den Helder*

(1) *MILIUTIN, Geschichte des Krieges Russlands mit Frankreich unter der Regierung Kaiser Paul's I im Jahre 1799, III. Band., S. 340.*

onder zeer futiele pretexten het waarschijnlijk maakt, dat de vijand het op *Noord-Holland* heeft gemunt . . . .”; doch den 13den Augustus lezen we van denzelfden Generaal: »want wij gelooven hier vast, dat eene der vijandelijke attaques tegen het Groningsche kwartier zal gedirigeerd worden, om meester te worden van *Delfzijl*, ten einde aldaar vervolgens artillerie, paarden en bagage gerust te ontschepen”, en den 19den Augustus: »en op mijn verzoek zendt de Generaal en Chef U heden per koerier eene autorisatie om over de 3 bataljons der 2de halve brigade te kunnen disponeeren.” Ook BRUNE schrijft op laatstgenoemden datum aan DU MONCEAU: »Il est sans doute probable, Citoyen Général, que l’ennemi, voulant réellement attaquer *la République batave*, fera une forte diversion de vos cotés.” De A. v. O., die den 8sten Juli als zijne meening uit: »Daar komt bij, dat men met genoegzaam grond onderstellen mag, dat de attaque op de kusten langs het Departement van de Eems wel dreigende, maar niet gemeend zal zijn,” drukt den 23sten Augustus DU MONCEAU op het hart: »*Delfzijl* blijft voor U een post van consideratie; alles aan te wenden, hetzelfde in den best mogelijken staat van defensie te stellen, behoeve ik aan Uw doorzicht niet aan te bevelen.”

Tegenover bovenstaande verdediging der getroffen maatregelen met betrekking tot het afzonderen eener troepenmacht van eenige beteekenis in *Groningen* kan misschien aangevoerd worden, dat de laatst medegedeelde meeningen op zichzelf geen bewijs voor de noodzakelijkheid daarvan opleveren, omdat zij eene fout bij de tegenpartij onderstelden, namelijk dat deze niet met vereenigde, maar met verdeelde krachten zou optreden; doch dan bedenke men, dat — daargelaten of die verdeling onder de bestaande omstandigheden niet voordeelig had kunnen zijn ter bereiking van het hoofdoel (herstelling van het huis van *Oranje*) — het opereeren met verschillende legers of legerafdeelingen, vooral in een bondgenootschappelijken oorlog, in die tijden volstrekt geen vreemd verschijnsel was, en dat het Napoleontische tijdperk, hetwelk het beginsel van bijeenhouden der krachten zoo sterk op den voorgrond zou stellen, nog moest aanbreken.

Ook de bezetting van *Zeeland*, in het algemeen van de eilanden, laat zich door de omstandigheden genoegzaam verklaren. In de eerste plaats alweer door het beginsel van landsverdediging bij de frontieren; van een geconcentreerd verdedigingsstelsel was nog geen sprake. Maar in de tweede plaats moet hierbij voor oogen gehouden worden, dat men van den Franschen Opperbevelhebber niet kon verwachten, dat hij het belang van de Bataafsche boven dat van de Fransche Republiek stelde, en voor de laatste was de landing bezuiden de rivieren stellig veel gevaarlijker. Zeer begrijpelijk is het dan ook, dat bij voorkeur de Fransche troepen met de verdediging van dat gedeelte waren belast, en dat zelfs nog een gedeelte hunner macht werd afgezonderd ter bezetting van de vestingen *Bergen op Zoom*, *Breda*, *Gorcum*, *'s-Hertogenbosch*, *Nijmegen* en *Grave*, was geheel in overeenstemming

met de waarde, die men toen en nog langen tijd daarna aan die vestingen hechtte.

In *Holland* had men evenwel, zooals boven is aangegeven, meer troepen bijeengetrokken dan in *Groningen* en op de Zeeuwsche en Zuidhollandsche eilanden te zamen. Het gold hier ook de verdediging van een langer kustgedeelte. Voor den tegenwoordigen tijd zou men die macht ($\pm$ 16.000 man) voor dat kustgedeelte zeer onvoldoende noemen. Dat zij in 1799 onvoldoende was, is stellig *niet* gebleken. Door het gemis aan stoomkracht was veel meer tijd noodig dan tegenwoordig om de vloot in behoorlijke orde langs de kust voor anker te doen komen en de booten naar het strand te voeren — een tijd, die den verdediger ten goede kwam om zijne troepen nabij het landingspunt te concentreeren; daarbij komt, dat toen ter tijde ook niet zooveel debarquementsmiddelen medegevoerd werden, waardoor het aantal in eens aan land te zetten troepen veel geringer was, en dus ook het terugwerpen van dat eerste echelon het bijeenrekken van een geringere macht van den verdediger op het landingspunt eischte. Een feit is het, dat DAENDELS op het oogenblik der landing ongeveer driemaal zooveel manschappen bij de hand had als de sterkte bedroeg van het eerste echelon, hetwelk door de Engelschen aan land werd gezet. Ja, zelfs indien de landing den 22sten Augustus had plaats gehad, zou VAN GUERICKE hebben kunnen beschikken over 7 bataljons (1 bataljon afzonderlijk bestemmende voor de verdediging der batterijen aan *Den Helder*) en wel 2 bataljons van de 7de halve brigade, 3 bataljons van de 5de halve brigade, die den 21sten in de Wieringerwaard waren aangekomen (de afstand van het uiterste zuidoostelijke punt van dien polder tot *Groote Keeten* is 16 KM.), en 2 bataljons jagers. Hiermede wil echter niet gezegd zijn, dat op elk willekeurig punt van de kust intijds eene genoegzame macht had kunnen worden bijeengetrokken; daartoe zouden nauwkeurige gegevens noodig zijn omtrent den tijd, die verstreek met het voor anker komen van de vloot, het uitbrengen der debarquementsmiddelen, enz., en die hebben we niet.

2. *De maatregelen van DU MONCEAU ter verdediging van de Groningsche kust* kunnen over het algemeen niet anders dan doeltreffend worden genoemd. Nadat reeds den 30sten Mei *zeven* compagnieën naar de meest bedreigde punten van de kust waren vooruitgeschoven, om de strooperijen tegen te gaan, werden den 15den Juli, in verband met de opstelling der marine, meer omvangrijke maatregelen genomen. In den eersten tijd traden de Engelschen 't meest daadwerkelijk op in de omstreken van *Ameland* en *Schiermonnikoog*, tengevolge waarvan in de eerste helft van Juli bij *Dokkum* reeds een geheel bataljon was bijeengetrokken. Later (15 Juli), toen ook gevaren aan de Eems dreigden, werd een hulpkorps van 4 compagnieën Grenadiers en 4 compagnieën Jagers met wat Cavalerie en Artillerie bij *Winsum* en *Obergum* opgesteld, om op te rukken naar elk punt van de

kust, waar het noodig zou zijn. 't Was alles wat DU MONCEAU meende te kunnen missen, zonder de andere hem toevertrouwde posten geheel te ontblooten. De twee hem nog beloofde bataljons werden in *Holland* teruggehouden.

De samensprekingen met STORY in het begin van Augustus schijnen hem tot het besluit gebracht te hebben, de 3 bataljons *Waldeck* en de compagnie Friesche Gardes uit *Friesland* naar *Groningen* te verplaatsen (5 en 6 Augustus); terwijl vermoedelijk het verschijnen van de Engelschen in het Friesche gat, waarbij de kanonneerboot *The Crash* werd genomen en VAN MAREN zijne boot, de *Weerwraak*, in brand stak (11—14 Augustus), hem heeft doen inzien, dat de kust van *Delfzijl* tot *Wierum* te uitgestrekt was, om door dat hulpkorps op alle punten tijdig bereikt te kunnen worden. Althans den 18den Augustus worden de Grenadiers oostwaarts verplaatst naar *Eppenhuisen*, *Sandweer*, enz., de Jagers over de kust verdeeld en het laatste eskadron uit *Leeuwarden* bij het hulpkorps aangetrokken. Den volgenden dag, toen het bericht van het uitzeilen van de Engelsche vloot met landingstroepen in *Groningen* was aangekomen, werd dat korps nog versterkt met 6 compagnieën van het bataljon, dat bij *Dokkum* was gelegerd. Het gevaar scheen daar nu minder te dreigen, het hulpkorps moest zoo sterk mogelijk worden gemaakt. Eindelijk bemerkt hij, dat men ook in *Den Haag* zijn commandement als meer gewichtig begint te beschouwen — de lang afgesmeekte twee bataljons worden hem van den IJsel, waar slechts één bataljon achterbleef, toegezonden — en nu overziende, waar nog wat te missen is, gelast hij dat van het 3de bataljon Jagers uit *Coevorden* nog 200 man naar de kust bij *Spijk* en *Bierum* gedirigeerd worden (21 Augustus). BONHOMME, die het bevel over het hulpkorps op zich moest nemen, zou zijne macht geconcentreerd houden, om zich dadelijk in massa te kunnen spoeden naar het door den vijand bedreigde punt, »zijne bewegingen volgende, zoodra hij de rivier zal zijn binnengekomen».

Hoe dat hulpkorps dan moest optreden, staat in dit laatste bevel van 21 Augustus niet te lezen; doch dat was reeds kernachtig genoeg uitgedrukt in de order van 15 Juli: »Wanneer de troep in het gezicht van den vijand zal bijeengekomen zijn, zal de Generaal-Majoor met de grootste voorzichtigheid en fermiteit te werk gaande, hem trachten te culbuteeren en zoo mogelijk te verslaan.» Het slot van die order doet denken aan de overeenkomstige zinsneden uit den brief van WILLEM III aan DE RUIJTER; (1) hoewel niet zoo krachtig uitgedrukt, ademt het denzelfden geest.

Een enkele vraag dringt zich hierbij op. Waarom zijn van de twee bataljons der 2de halve brigade, die den 25sten Augustus in *Groningen* aankwamen, alleen de beide Grenadier-compagnieën bij het hulpkorps aangetrokken; waarom niet die beide bataljons in hun geheel, die met het

(1) Zie KNOOP, *Krijgs- en geschiedkundige geschriften*. Tweede deel, bladz. 311 en 312.

garnizoen van *Groningen* onder de bevelen van VAN BOECOP werden gesteld (order van 21 Augustus)? Misschien moet het antwoord gezocht worden in DU MONCEAU's schrijven aan den A. v. O. van 9 Mei: »want zij (die twee bataljons) moeten de reserve uitmaken, die ingeval van evenement gezamenlijk met de avant-garde het voordeel beslissen moet". Het komt mij evenwel voor dat, indien zij *gezamenlijk met de avant-garde* de beslissing moesten aanbrengen, het dan beter geweest zou zijn, ze dichter daarbij aan te trekken en onder hetzelfde commando te plaatsen.

3. *De voornemens en maatregelen bij het landingspunt, toen dit bekend was.* Welke waren de voornemens om het gevaar, dat van de landing dreigde, tegemoet te treden? Verschillende conferentiën waren daaromtrent gehouden tusschen den A. v. O., den A. v. M., BRUNE en DAENDELS; en het duidelijkst zijn die voornemens uiteengezet in de *Arrangements préliminaires pour la défense de la République batave* van 2 Juli: »L'armée composée de 16.000 Français et 24.000 Bataves, n'étant pas assez forte pour agir sur tous les points où la descente pourrait être entreprise, sera néanmoins tellement divisée et placée qu'un prompt renfort pourra être envoyé là où le danger deviendrait le plus pressant. Les soussignés s'imaginent que quand même l'ennemi tout d'un coup effectuait une descente sur telle ou telle partie des côtes, où les forces de terre ou navales ne peuvent pas assez tôt le repousser, par la position que l'armée prendra, il serait attaqué avec tant de célérité que le déplacement du Gouvernement ne deviendrait urgent que dans le cas où il serait prouvé que cette attaque n'était pas suffisante pour déloger l'ennemi".

Dus op het landingspunt moeten de aanwezige land- en zeemacht trachten den vijand terug te werpen; gelukt dit niet, dan zal men de troepen, die langs de geheele kust zijn opgesteld, bijeentrekken en den vijand met die vereenigde macht aanvallen. We weten dat tot laatstgenoemd einde overal schepen en wagens ter beschikking waren. Dit algemeen verdedigingsplan kan in overeenstemming geacht worden met de omstandigheden, een lange kuststrook en eene naar evenredigheid niet sterke troepenmacht.

Op welke wijze stelde DAENDELS zich voor, het eerste gedeelte der hem opgedragen taak, het terugwerpen der landingstroepen, te volbrengen? In het hoofdstuk *Denkbeelden omtrent de lands- en kustverdediging* is de *Ordre particulier* opgenomen van den 6den December 1797, uitgegeven *par ordre du Lieutenant-Général* DAENDELS door den Adjudant-Generaal DARDENNE, *commandant provisoirement la Nord-Hollande*. Daarin is het geval voorzien van eene landing bij *Den Helder* en worden alle beschikbare troepen, behalve die, welke als bewakingsposten in de kustdorpjes zijn opgesteld, naar *Den Helder* gedirigeerd.

Den 23sten Augustus 1799 heeft DAENDELS nog hetzelfde voornemen. Hij schrijft aan BRUNE: »Demain je vais m'occuper de concentrer davan-

tage encore les troupes et de les disposer de manière à ce qu'elles puissent rapidement se porter sur les points où l'on tentera des attaques, particulièrement sur le *Helder*."

»Je suis fâché de ne pouvoir les rapprocher davantage de ce village, mais vous connaissez la plage aride, longue de 5 lieues, qui nous en sépare, et sur laquelle il est impossible de loger ni de faire subsister le soldat. Nos forces du moins la borderont sur tous les points, et seront disposées de manière à pouvoir la traverser promptement."

Naar het punt *Den Helder* zullen de troepen dus zoo snel mogelijk gedi-
rigeerd worden. Den volgenden dag schrijft hij weer aan BRUNE: »Vous trouverez ci-joint un tableau détaillé de l'emplacement et de la distribution des différentes troupes de ma division. D'après ces dispositions vous verrez que les deux brigades sont placées de manière à pouvoir arriver promptement sur le *Helder* par deux grands débouchés, celle de droite par les deux *Keeten*, celle de gauche par *Calantsoog*.

Hoewel mijns inziens naar *Den Helder* slechts één débouché voerde, het terrein tusschen den Zanddijk en de zee, blijkt hieruit opnieuw, dat naar DAENDELS' voornemens de troepen naar *Den Helder* zouden marcheren. Maar. . . . den 26sten Augustus is de vijandelijke vloot voor anker gekomen tusschen *Huysduinen* en *Groot Keeten* en nu lezen we in een schrijven van 10 uur 's avonds aan BRUNE: »il est impossible d'exposer des troupes pour leur disputer le strand; mais après y avoir opéré leur débarquement ils ont à traverser des dunes occupées par nos chasseurs, et déboucher dans des plaines où j'ai fait toutes mes dispositions pour les bien recevoir. . . . La prudence me force d'être très soigneux de ne pas y (in de duinen) compromettre beaucoup de troupes; mais s'ils débouchent des dunes, alors profitant de l'avantage de notre Cavalerie et de notre Artillerie, deux armes dont ils seront privées, je les attaquerai avec une vigueur telle que j'espère qu'ils seront bientôt rejetés à la côte."

Laat ons de gebeurtenissen even vooruitloopen. Na afloop van den veldtocht gaf DAENDELS zijn *Rapport des opérations de la division du lieutenant-général DAENDELS* in het licht, en daarin vinden wij omtrent zijn verdedigingsplan het navolgende: »Le lieutenant-général (dat is hijzelf) convaincu, que ce serait sur ce point qu'il dirigerait ses premiers efforts (d. i. tusschen *Huysduinen* en *Groote Keeten*), craignit qu'un trop grand encombrement de troupes, au moment d'une attaque, qui sûrement serait impétueuse, n'entraînât la confusion: il prit donc la résolution de refuser son centre pour attaquer l'ennemi sur les deux flancs aussitôt après son débarquement."

Op dit laatste voornemen zal ik hier niet verder ingaan; het is alleen medegedeeld, om te doen zien, dat de Bataafsche Generaal na den veldtocht zichzelf een ander plan heeft toegeschreven, dan hij den avond vóór de landing te 10 uur had. Dit moet op zichzelf al afgekeurd worden. Sinds 10 uur in den avond van den 26sten zijn de omstandigheden niets veran-

derd; *toen* was zijn voornemen den vijand te laten deboucheeren uit de duinen in de vlakke en hem dan aan te vallen (en hiermede kan niet anders bedoeld zijn dan hem te laten deboucheeren in de richting van *Calantsoog*): *na afloop van den veldtocht* deelt hij mede, dat hij den vijand *onmiddellijk na de landing* op beide flanken zou aanvallen. Deze verandering in zijne voornemens (indien zij heeft plaats gehad — waarover later) toont aan, dat hij geen vast plan had, of zich gemakkelijk daarvan liet afbrengen — een minder goede eigenschap voor een zelfstandig commandeerend generaal.

Maar het tweede plan (van den 26sten Augustus) week ook al af van dat, hetwelk hij den 23sten en 24sten aan BRUNE had medegedeeld. Het komt mij voor, dat voor die wijziging gemakkelijk eene verklaring te vinden is. Landen bij *Den Helder* schijnt DAENDELS, en indertijd ook DARDENNE, zich te hebben voorgesteld als landen bijv. ongeveer bij *Huysduinen* op een zeer beperkt kustgedeelte, op een landingspunt. Toen hij nu den 26sten de vloot langs de kust voor anker zag liggen van *Calantsoog* tot *Huysduinen*, heeft hij terecht begrepen, dat als hij al zijne troepen naar *Den Helder* liet trekken, een groot gedeelte van 's vijands macht ten zuiden van die plaats aan land zou kunnen komen en hij dus dadelijk van *Amsterdam* en *Zuid-Holland* zou kunnen worden afgesneden. Is die verklaring juist, dan maakten hier de omstandigheden wijziging in zijne voornemens noodzakelijk. Toch schijnt mij dit tweede plan alleen dan juist, wanneer de vijand zuidwaarts *moest* deboucheeren, wanneer hij geen anderen weg kon volgen. In dat geval zou afwachten van den vijand, wanneer hij uit een defilé (het terrein tusschen den Zanddijk en de zee) moest deboucheeren, een tactisch juist voornemen kunnen worden genoemd. Maar. . . . . *Den Helder*, waar de vloot lag, waar een goede haven was om de krijgsbenoodigdheden te ontschepen, was stellig voor den vijand een aanlokkelijk eerste object en wendde deze zich daarheen, dan zou DAENDELS vanzelf zijn voornemen weder moeten wijzigen. In zooverre kan ook dat voornemen niet juist genoemd worden.

Wat had hij dan moeten doen? Hetzelfde, wat tegenwoordig nog zou moeten gedaan worden, indien men bij het landingspunt (een breede kuststrook) een voldoende aantal troepen bijeen heeft: die troepen opstellen in de duinen tegenover het landingspunt, en hetzij door vuur alleen, hetzij — indien daarvan toen niet genoeg uitwerking te wachten was — door een bajonetaanval de eerst aan wal komende troepen (het eerste echelon) het verblijf aan het strand onmogelijk maken, ze in zee terugwerpen of ze dwingen zich over te geven. Daartoe beschikte hij over overmacht. Het eerste echelon schijnt niet sterker geweest te zijn dan 2500 man en DAENDELS had stellig 8 bataljons bij de hand (3 van de 7de, 3 van de 5de halve brigade en 2 bataljons Jagers); daarmede was hij minstens dubbel zoo sterk, terwijl het 1ste bataljon van de 4de, het 3de bataljon van de 6de, en het 1ste bataljon van de 3de halve brigade zeer spoedig zijne macht

konden versterken, indien ze al niet bij het landingspunt waren, toen het eerste echelon aan land kwam. Dat dit niet een denkbeeld van den nieuweren tijd is, maar toen ook reeds zoo werd ingezien, mag blijken uit de noot van bladz. 33 van het werkje van den »Officier van den General BRUNE», waar hij zegt: »maar wilde hij (DAENDELS) met alle geweld de landing der Engelschen beletten, dan hadden er niet alleen twee bataljons Jagers in de duinen moeten geplaatst zijn geworden, maar de gansche divisie had achter en in de duinen moeten staan, om met nadruk op den vijand te kunnen aanvallen».

De concentratie der troepen vóór de tweede verschijning der vijandelijke vloot was in overeenstemming met de omstandigheden en met de door BRUNE medegegeven instructie. Het grootste gedeelte was zooveel mogelijk in de nabijheid van het vermoedelijke landingspunt (*Den Helder*) onder dak gebracht; de 3 bataljons van de 5de halve brigade waren in de Wieringerwaard gelaten, omdat zij desnoods ook bestemd waren voor *Groningen*, en de 3 bataljons der 1ste halve brigade in *Alkmaar* en *Haarlem*, om zoo noodig al dadelijk ook op dat gedeelte van de kust eenige troepen beschikbaar te hebben.

Voorts waren in de kustdorpjes en op verscheidene punten in het duin artilleristen gedetacheerd bij de seinstukken en bracht de telegraaf langs de kust berichten naar *Den Haag*.

4. *De machtsbevoegdheid en de handelingen van den Opperbevelhebber.* Den 15den Juli is aan BRUNE het Opperbevel ook over het Bataafsche leger toevertrouwd, met de beperkende bepaling, dat hij alle voorgenomen verplaatsingen dier troepen vooraf aan de goedkeuring van het U. B. moest onderwerpen; den 28sten Augustus — één dag na de landing — wordt die beperkende bepaling ingetrokken en de Fransche Generaal geautoriseerd, »om uit alle de steden of plaatsen dezer Republiek zoodane militaire macht te trekken en naar zoodane plaatsen te zenden, alwaar hij dezelve tot ondersteuning der troepen en verdrijven van den vijand het meest noodig en geschikt zal oordeelen». Dat is het juiste kenmerk van het Opperbevel. De Opperbevelhebber moet kunnen beschikken over alle troepen geheel naar eigen goedvinden; daardoor alleen wordt de zoozeer noodige eenheid der militaire operatiën gewaarborgd. Alle inmenging, van wie ook, is in beginsel verkeerd, en de krijgsgeschiedenis is daar om te bewijzen, hoe inmenging van ander gezag dikwijls storend op de operatiën gewerkt heeft. De hofkrijgsraad te *Weenen* is daardoor berucht geworden. Vroeger is er reeds op gewezen, dat de genoemde beperkende bepaling te laat is ingetrokken; veel kwaad is daardoor evenwel niet veroorzaakt. Van den 15den Juli af deed BRUNE toch reeds alsof zij niet bestond, en hij heeft het commando onbeperkt blijven voeren tot na de capitulatie. Noch het U. B. noch de A. v. O. hebben hem eenig bevel doen toekomen. Uit een militair oogpunt

is het te hopen, dat, wanneer het Nederlandsche leger in de toekomst geroepen wordt, Neêrlands onafhankelijkheid tegen vreemd geweld te handhaven, de Opperbevelhebber evenzeer met een onbeperkt gezag worde bekleed; dan ook is hij alleen verantwoordelijk voor de militaire operatiën. Die verantwoordelijkheid is zwaar, is drukkend; en met het oog daarop mag het wel de plicht der Regeering geacht worden, niet plotseling bij het uitbreken van een oorlog zoo'n zware verantwoordelijkheid aan een der Generaals op te leggen, maar dezen gelegenheid te geven tot voorbereiding voor de moeilijke taak, die hij zal hebben te vervullen.

Heeft de Regeering dan — zoo zal misschien gevraagd worden — niet de bevoegdheid, ja is het niet haar recht en haar plicht, om wanneer zij meent, dat een Opperbevelhebber de operatiën op verkeerde wijze leidt, hem bevelen te zenden om anders te handelen? Zij blijft toch het hoogste standpunt innemen. Naar mijn inzien moet die vraag ontkennend beantwoord worden. De Regeering moet tot Opperbevelhebber benoemen iemand, in wien zij volle vertrouwen stelt, en dat moet zij toonen, door hem onbeperkt heer en meester te laten over de gezamenlijke strijdkrachten. Indien hij dat vertrouwen niet meer heeft, moet hij ontslagen worden; maar indien hem bevelen worden gezonden of zijn macht wordt beperkt, neemt de Regeering feitelijk zijn taak over, wordt de verantwoordelijkheid verdeeld en gaat de bovenbedoelde eenheid verloren.

Laat mij, tot staving van dit beweren, even de feiten in herinnering brengen uit den oorlog van 1870/71, toen de inmenging der Regeering in de militaire operatiën de catastrophe van *Sédan* voorbereidde. Den 23sten Augustus stelde MAC MAHON zijn leger in beweging van *Reims* in de richting van *Montmédy*. Den 27sten Augustus gaf de Maarschalk uit *Chéne* aan den Minister van Oorlog kennis, dat hij dien marsch niet zou voortzetten, maar den volgenden dag naar *Mezières* zou trekken, vanwaar hij naar gelang van de omstandigheden westwaarts den terugtocht zou aannemen. In den nacht van 27 op 28 Augustus telegrafeerde PALIKAO hem terug: »Au nom du conseil des ministres et du conseil privé, je vous demande de porter secours à BAZAINE, profitant des trente heures d'avance que vous avez sur le prince royal. Je fais partir le corps VINOY (le 13e) sur *Reims*." Dit telegram deed MAC MAHON weder van voornemen veranderen; nieuwe orders werden uitgegeven, om den marsch oostwaarts te vervolgen. Door nagenoeg alle schrijvers, zelfs door VON MOLTKE, wordt over dat telegram gesproken, alsof het een bevel inhield. Geheel ten onrechte! »Je vous demande" beteekent »ik vraag u" en niet »ik gelast u." Het verzoek was dringend — dat wordt hier niet ontkend — en de drang, die de Regeering hierdoor meende uit te oefenen en ook in werkelijkheid uitgeoefend heeft, was verkeerd en is noodlottig geweest; maar het was geen bevel; de Maarschalk bleef geheel vrij om het verzoek af te slaan, om den weg te volgen, die hem het best toescheen. En dat die woorden ook met voordacht zoo gekozen

waren, dat de Regeering zich het recht niet toekende den Opperbevelhebber bevelen te geven, mag blijken uit hetgeen PALIKAO daaromtrent mededeelt in zijn *Un ministère de guerre de 24 jours*. Hij zegt daarin: »Le conseil des ministres a pu faire connaître son avis et son désir au maréchal, mais il connaissait trop bien la limite de ses pouvoirs et l'étendue de ceux d'un chef d'armée, pour lui donner, comme on l'a prétendu, des ordres que le caractère ferme et résolu du maréchal de MAC MAHON n'aurait pas manqué de décliner, s'ils eussent été contraires à son initiative personnelle.

Deze laatste beleefdheidsbetuiging had achterwege kunnen blijven. Uitgesproken na afloop der gebeurtenissen, gelijkt zij veel op een *Seitenhieb*. De kranige divisiegeneraal en korpscommandant heeft zich als legercommandant niet op de hoogte van zijn taak doen kennen. De drang van den *conseil des ministres* is hem te sterk geweest. Misschien gevoelde PALIKAO, toen hij die woorden neerschreef, dat hij als bewindsman reeds te ver was gegaan, reeds te sterk had aangedrongen, en wentelde hij met die betuiging de verantwoording, die hem drukte, op den Maarschalk af.

MAC MAHON heeft trouwens zelf zijn volkomen onbepaalde volmacht om te handelen in zijn getuigenis voor de parlementaire commissie van enquête van de Nationale Vergadering erkend met de woorden: »Je dois dire ici, parce qu'il faut rendre justice à tout le monde, que dans toutes les opérations qui ont été exécutées, jamais l'Empereur ne s'est opposé à ces opérations. Ce qui a été fait, a été fait par moi et non par l'Empereur;» terwijl hij na de mededeeling van het bewuste telegram van PALIKAO vervolgde: »D'après ces renseignements du ministre de la guerre, je crus devoir continuer ma marche pour rejoindre BAZAINE que j'espérais encore trouver en route.» Hij erkende hier van den Minister inlichtingen te hebben ontvangen, geen bevelen.

De Minister zij en blijve in oorlogstijd organisateur, administrateur, maar worde geen bevelhebber!

In 1799 hadden wij intusschen twee Opperbevelhebbers — één van het vereenigd Fransch-Bataafsche leger en één van de vloot. Vóór het begin van den veldtocht heeft BRUNE zich met het maritieme gedeelte van de strijdkrachten niet ingelaten — later wel. De verhouding tusschen landen zeemacht wordt eenigszins weergegeven in de navolgende zinsneden uit den brief van den A. v. M. aan het U. B. over de maritieme verdediging van *Zeeland* (1): »dat hij (de Commissaris Directeur bij het Departement der Marine te *Rotterdam*), met den Franschen Generaal OSTEN in het breede over de defensie van het eiland *Walcheren* gesproken hebbende, van denzelfden had vernomen, dat de defensie te water of de positie der vaartuigen, daartoe geëmployeerd wordende, meestal door hem wierd overgelaten aan de commandanten der Fransche en Bataafsche zeemacht, en dat hij uit dien hoofde alle schikkingen, tot de voorsz. armade behoorende, communi-

(1) *De Militaire Spectator* 1893, bladz. 161.

catief aan de Kapiteins ZOETEMAN en DU MESNIL DE L'ESTRILLE had gedemandeerd . . .” Er bestond geen hiërarchieke band; men ging communicatief te werk. Zoo ooit, dan is intusschen toen bewezen, hoe noodzakelijk het is, dat de Opperbevelhebber beschikt over zee- en landmacht en dat daar, waar een gedeelte van de zeemacht met een deel der landmacht moet samenwerken tot éézelfde doel, die beide deelen onder één hoofd gesteld worden. In militaire operatiën moet men niet afhankelijk zijn van den een of anderen commandant, of en hoe hij eene onderneming wil steunen. Het hoofd — hij moge marine- of landofficier zijn — moet *bevelen* geven omtrent die samenwerking; dan eerst bestaat die eenheid, welke de kans op een goeden uitslag het meest waarborgt. En waar die niet bestaat, daar zal men steeds wrijving ontwaren, voortspruitende — afgezien van alle min edele drijfveeren als naijver, hoog gevoel van eigenwaarde, enz. — uit het gevoel van verantwoordelijkheid, dat elk commandant bezielt met betrekking tot het gedeelte, dat rechtstreeks onder zijne bevelen staat.

Wil men een bewijs? We hebben gezien, hoe DAENDELS in de laatste dagen vervuld was van het denkbeeld, om de vloot te beveiligen door het doen zinken van schepen, en als DAENDELS van iets vervuld was, dan deinsde hij voor geen middelen terug, om het ten uitvoer te leggen of te doen leggen. Over de vloot had hij niets te zeggen; STORY stond niet onder zijn commando. Maar hij zal dat denkbeeld den Schout-bij-Nacht wel zoo krachtig voorhouden, dat deze er op moet ingaan. In zijn schrijven aan dezen den 25sten Augustus lezen we: »Zoo ik Uwe opinie wel begrepen heb, en dit idée (het doen zinken der schepen) van nut kan zijn, zoo engageer ik U, om hetzelfde oogenblikkelijkst en met die activiteit, welke in tijden als deze moeten plaats hebben, te effectueeren, zonder door eenige consideratie omtrent den eigendom van particuliere of neutrale schepen, of welke andere ook, een oogenblik gearrêteerd te worden, nemende ik de responsabiliteit daarvan geheel op mij; terwijl ik hiervan kennis geef in *Den Haag*, en het niet in het werk stellen van alles, wat de vloot beveiligen kan, tot Uwe dadelijke responsabiliteit behoort.»

STORY teekent in zijne *Verantwoording* in eene noot (bladz. 94) hierbij aan: »Ik reken mij aan mijne kameraden, aan den rang en den aard der betrekking van het korps der Nationale Marine, en wel voornamelijk tot waarschuwing van alle jonge officieren tot hetzelfde behoorende, voor zooverre zij ooit in een diergelijk geval mochten komen, verplicht, te dezer plaatse aan te merken, dat *het soort van responsabiliteit*, welke de Generaal hier met zooveel schijnbare welwillendheid op zich neemt, nimmer tot hunne verontschuldiging of décharge kan dienen, wanneer zij, daarop vertrouwende, tegen hun beter weten aan, in hunne betrekking als zeeofficieren een verkeerden stap doen. Ook bij mij is de verzekering des Generaals (hij houde het mij ten goede) van geene de minste waarde geweest, of in eenige aanmerking gekomen, toen ik (zooals men nader zien zal) later besloot, eenige vaartuigen in het 's Lands diep te doen zinken.»

STORY had van zijn standpunt volkomen gelijk, maar het standpunt, waarop hij stond en zich moest plaatsen, was niet goed. De zoozeer noodige samenwerking in militaire operatiën kan alleen door eenheid van commando verkregen worden.

Daarbij komt nog dat SPOORS, de A. v. M., zijne bevoegdheid anders opvatte dan zijn ambtgenoot van Oorlog; hij zond wel geen bevelen, maar toch aanwijzingen, hoe de Schout-bij-Nacht kon handelen, en verleende daartoe autorisatie (1). Indien een Opperbevelhebber voor zijne beschikkingen autorisatie noodig heeft, schijnt hij daarin niet vrij; en wanneer onverhoopt in een toekomstigen oorlog, waarbij de kust wordt bedreigd en samenwerking van zee- en landmacht noodig is, de Ministers van Oorlog en Marine het gevoelen van den toenmaligen A. v. M. zijn toegedaan, dan zullen we feitelijk vier Opperbevelhebbers hebben in plaats van één. Nog even de gebeurtenissen vooruitlopende, zij hier vermeld, dat DAENDELS na de landing de ontruiming van *Den Helder* en de vernageling van het geschut der kustbatterijen gelastte, alsof er geen vloot bestond, of deze genoegzaam in staat was, om alleen den toegang tot het Marsdiep aan den vijand te ontzeggen. Zou dit mogelijk geweest zijn, indien er eenheid van commando had bestaan?

Gaan we ten slotte de handelingen van BRUNE na als Opperbevelhebber tot op het oogenblik der landing, dan meen ik dat die over het algemeen in overeenstemming moeten geacht worden met de omstandigheden. Op eigen gezag (vóórdat hij er nog de bevoegdheid toe had) trok hij de Infanterie en Cavalerie van den IJsel terug en liet in de vestingen aldaar alleen de depots en de Artillerie-bezetting achter. Ofschoon men van *Pruisen's* gezindheid niet ten volle verzekerd was, scheen het gevaar aan den zee kant ernstiger dan in het Oosten. De 5de halve brigade werd in *Hoorn*, *Enkhuizen* en *Medemblik* in bezetting gelegd en kreeg schepen ter beschikking, om zich zoo schielijk mogelijk te kunnen verplaatsen naar elk gewild punt. De 2de halve brigade werd eerst met gelijk doel geconcentreerd te *Zwolle*, doch, toen het gevaar voor eene landing in *Groningen* grooter scheen te worden, werd DU MONCEAU geautoriseerd twee dier bataljons, zoo noodig zelfs alle drie, bij zich aan te trekken. De Cavalerie werd eerst te *Utrecht* verzameld en vertrok dadelijk daarop (toen de vijandelijke landingsvloot zich vóór de kust had vertoond) naar *Noord-Holland*.

(1) SPOORS aan STORY 23 Augustus. Mij refereerende aan den mijnen van heden morgen, en in de afwachting van Uwe nadere berichten, is het mij voorgekomen, U in consideratie te moeten geven en voor zooveel desnoods te autoriseeren, om zoolang *Den Helder* in onze macht is, den vijand op de reede van *Texel* af te wachten, en hem, zoo hij aldaar de Bataafsche vloot mocht aanvallen, te doen ondervinden, wat liefde voor het Vaderland, gepaard met moed, zelfs met inferieure krachten, vermogen; doch om, wanneer de vijand zich onverhoopt van *Den Helder* mocht meester maken, alsdan met alle de schepen onder *de Vlieter* te retireeren en, door den vijand vervolgd wordende, U aldaar op het uiterste te defendeeren; het vaarwater onder *de Vlieter* zoo nauw zijnde, dat overnacht in die streek vruchteloos wordt, verschaft U zulks eene schoone gelegenheid, om met 's Lands Vloot eene goede positie aan te nemen

Aan BRUNE is vooral verweten, dat hij na den 23sten Augustus in *Den Haag* bleef, door DAENDELS de spits liet afbijten en ten overvloede gelast had, dat deze twee bataljons in *Haarlem* moest achterlaten. Dat hij als Opperbevelhebber in *Den Haag* zijn hoofdkwartier hield, tot de gebeurtenissen zich duidelijk afteekenden, schijnt mij zeer goed ingezien. Gevaar dreigde langs onze geheele kust, in *Holland*, in *Zeeland*, zoowel als in *Groningen*. In elk van die deelen was een Divisie-Generaal met het commando belast. Vóórdat de zekerheid bestond, waar de vijand landen zou, was er voor BRUNE niet ééne reden om zich naar één dier divisiën te begeven en daar het commando op zich te nemen. Dat zou hij eerst doen, wanneer de landing gelukt was en alle krachten naar één punt werden samengetrokken. Het verschijnen van de vloot vóór *Den Helder* den 21sten en 22sten Augustus mag eene aanwijzing geweest zijn, dat de vijand bij voorkeur het oog op dat punt had gericht; toen zij weder was weggezeild, kon niemand de zekerheid geven, dat zij juist daar zou terugkeeren. Toch erkende ook BRUNE de waarschijnlijkheid daarvan en zond hij DAENDELS met diens geheele divisie naar *Noord Holland*, maar met de opdracht er op bedacht te zijn, dat de landing ook op een ander punt kon plaats hebben, zijne troepen dus niet op één punt samen te trekken, maar ze langs de kust te echelonneren. De dispositie, die hij aan DAENDELS medegaf, toonde overigens eene ruime opvatting. Zij gaf aanwijzingen, maar bond den onderbevelhebber niet. Tegelijkertijd werden de troepen, die hij in het binnenland nog meende te kunnen missen, naar het westen in beweging gesteld. Hierin had hij misschien iets verder kunnen gaan, door evenals hij de vestingen aan den *IJsel* ontruimd had, ook die in *Brabant* van troepen te ontblooten. Het gevaar voor *Nijmegen*, *Grave*, *Den Bosch*, *Breda* en *Gorcum* was zeker niet grooter dan dat voor *Doesburg*, *Zutfen* en *Deventer*; doch bij het beoordeelen daarvan houde men in het oog, dat de Fransche Generaal in de eerste plaats om *Frankrijk* moest denken en dat het bezit van die Brabandsche vestingen voor de verdediging van *Frankrijk* (waartoe toen ook de Belgische gewesten behoorden) tegen een vijand uit het noorden van groot gewicht was.

Indien DAENDELS in de volgende dagen het kalm overleg en de vastberadenheid had getoond, die BRUNE tot dien tijd had aan den dag gelegd, dan had hij groote kans gehad om, naar zijn eigen uitdrukking, »ABERCROMBIE te vernielen.»

Opleiding der recruten bij de infanterie en andere oefeningen.

(Vervolg van N°. 5 van den vorigen jaargang.)

Waarom ik dit vervolg schrijf? Om meer dan eene reden!

Omdat ik in het hierboven aangehaalde artikel slechts in algemeenen zin aangaf op welke wijze de recruit der infanterie degelijker kon worden opgeleid en geoefend, als die opleiding plaats had in eene legerplaats en met sterkere compagnieën dan thans; en hoe ook andere wapens, aan die infanterie toegevoegd, dan eene betere oefening deelachtig zouden kunnen worden, zonder dat daartoe groote uitgaven noodig zijn.

Omdat in de beoordeeling van den Heer MEES en in die van den Heer XY. de vraag wordt gedaan: hoe toch wel zal moeten worden gehandeld met het kader der bataljons, welke niet rechtstreeks bij de oefeningen der recruten betrokken zijn. . . . .

Omdat ik meen, dat het op mijn weg ligt aan te geven hoe het onderwijs moet worden geregeld, alsmede hoe er moet worden gehandeld, ingeval een regiment in kleine onderdeelen over verschillende garnizoensplaatsen is versnipperd.

De quaestie of een verblijf van vier maanden aan één stuk te lang is, met het oog op den tijd benoodigd voor eene goede opleiding der infanterie, behoeft geene weerlegging. Wil men aan onze infanterie, bij haar kortstondig verblijf onder de wapenen, eene degelijke opleiding geven, dan kan men een betrekkelijk lang verblijf in eene legerplaats, waar de gelegenheid bestaat om alles te beoefenen wat noodig is te weten en waar veel tijd beschikbaar is, niet anders dan goedkeuren en de man van ondervinding zal moeten toegeven, dat vier maanden dan nog niets te veel zijn.

In eene legerplaats heeft men de gelegenheid om bijna alle, in het gevecht voorkomende omstandigheden te beoefenen; men heeft de oefeningsterreinen onmiddellijk bij de hand en spaart dus den tijd uit, benoodigd tot het heen en weer trekken van het kwartier naar de oefeningsplaats, zooals dit in het garnizoen plaats heeft; deze tijd komt ten voordeele der oefeningen.

In eene legerplaats heeft de troep weinig afleiding, haakt daar ook niet naar, wijl het spreekwoord: »aanzien doet gedenken» en omgekeerd: »wat men niet weet, wat niet deert,» hier van toepassing is.

Het beste middel om verveling te voorkomen is het houden van oefeningen, zoowel theoretische als practische, vooral zorge men dat de man, zonder hem bovenmatig in te spannen, zich tamelijk vermoeit. Dit is het beste middel om hem het denken aan verstrooiing te beletten.

Maar vooral is dat langdurig verblijf in de legerplaats daarom van zoo groot nut, wyl de officieren en het kader zich meer zullen bezighouden met de behoeften hunner ondergeschikten, omdat zij meer met hen in aanraking komen en beter hunne belangen leeren kennen.

Omgekeerd zal de mindere, die nu beter ziet dan in het garnizoen, hoe groot de belangstelling is in zijn lot van de zijde zijner meerderen, zich meer aan die meerderen hechten.

Ook de band, welke tusschen het kader onderling bestaan moet, de band, welke kameraadschap kweekt, den korpsgeest bevordert, oorzaak is dat men elkaar onderling helpt en steunt in lief en in leed, dat men in den strijd heldendaden verricht, sublieme daden van menschlievendheid, zonder daarbij te letten op eigen leven, eigen voordeel, die band ontstaat bij een lang verblijf in de legerplaats.

Want tijdens dat langdurig verblijf wordt zooveel gemist aan comfort, aan kleine, telkens terugkeerende dagelijksche behoeften, aan gezelligen omgang, aan troost in leed, aan opwekking in treurige omstandigheden, dat het meer dan duidelijk uitkomt, hoezeer men elkaar onderling noodig heeft om het leven van ontbering dragelijk te maken, hoezeer men op elkaar moet steunen, hoezeer men elkaars vertrouwelyken en te vertrouwen omgang behoeft, hoe men alles wat naar zelfzucht zweemt moet laten varen, in 't kort, hoe men alles aanwenden moet, wat strekken kan om elkaar onderling te leeren kennen en waardeeren.

Ook hier vinden we weer terug die aanleiding tot eene goede krijgstucht, welke niet hare kracht vindt in vrees voor zware straffen, maar in vertrouwen, korpsgeest, kameraadschap, onderlinge achting. Dit zijn de ware, de eenige goede grondslagen der krijgstucht, ook bestand tegen de ongebondenheid, welke zich dikwijls voordoet bij geslagen legers.

Want berust de krijgstucht niet op boven aangehaalde gronden, dan moge men haar bij een overwinnend leger, waarbij de geest opgewekt is, in de meeste omstandigheden wel kunnen handhaven; maar keert de kans, dan ontsnapt dat leger aan elken band. En zonder krijgstucht is een leger niets dan een hoop gewapende lieden, ongeschikt tot elke krachtsontwikkeling, niet bestand tegen de vermoeienissen van den oorlog, vreesachtig in gevaar.

Dan alleen kan men eene verzameling van gewapende mannen een leger noemen, als elk lid daarvan voor zijne taak berekend is, als iedereen op een ieder vertrouwt en de overtuiging met zich omdraagt, dat dit vertrouwen goed geplaatst is, zoowel in den zin van bedrevenheid als van de karaktereigenschappen als mensch.

Zeer zeker zou het de voorkeur verdienen als alle bataljons elk jaar hunne eigen militie kregen en dan gedurende geruimen tijd in eene legerplaats konden worden geoefend, mits zij waren gebracht op oorlogssterkte, of daaromtrent; maar met de bestaande militiewet is dat onmogelijk, en zelfs eene andere regeling in dien geest is niet te maken wegens de groote kosten.

't Is daarom dat ik voorstelde om de miliciens van één regiment in te deelen bij één bataljon van dat regiment, omdat »le mieux est l'ennemi du bien". Dat vooral mogen we niet vergeten.

Een verblijf van vier maanden in eene legerplaats is lang, dat beken ik, maar voor het doel: het degelijk opleiden der infanterie, is het niet te lang; namelijk als men, niettegenstaande het kort verblijf onder de wapenen, van die infanterie wil maken een flinken troep, waarmede in eenen oorlog, ook *behalve* achter de eene of andere linie teruggetrokken, iets uit te richten is; een troep, die op zijne officieren vertrouwt omdat hij ze aan het werk gezien heeft, een troep, die zichzelf vertrouwt omdat hij de moeilijkheden gezien heeft, welke in den oorlog kunnen voorkomen, en deze bij zijne uitstekende opleiding heeft leeren overwinnen.

»Maar vier maanden lang op zulk eene onherbergzame heide! Hoe een-tonig! Welk een reeks van vervelende dagen — staat daar een ieder te wachten! 't Is niet om uit te houden!"

Mij dunkt ik hoor het roepen van heide en ver. 't Zal echter zoo erg vervelend niet zijn, mits de zaak *sérieus* wordt opgenomen.

Zeker, die vier maanden kamptijd met hunne voorafgaande zes weken détailoefeningen zijn geen aardigheid, maar wel eene degelijke oefeningsperiode voor de infanterie. Die tijd moet nuttig worden besteed, geen oogenblik daarvan mag ongebruikt voorbijgaan. Die tijd komt, wat het kader betreft, slechts eens in de *vijf* jaren voor, en, wat den milicien aangaat, slechts eens in den geheelen diensttijd; mij dunkt er mag dan voor dien enkelen keer wel wat inspanning worden gevorderd, mits deze de gezondheid van den troep niet in de waagschaal stelt.

Het kampleven echter is gezond, in het kamp komen altijd veel minder zieken voor dan in het garnizoen; hetgeen niet meer dan natuurlijk is, tengevolge van de zuivere lucht, die men inademt.

De soldaat is een gezonde, flink uitgegroeide man, geneeskundig onderzocht en dus, voor zoover dit is na te gaan, zonder gebreken. Zijne gezondheid zal dus door eenige inspanning niet lijden, mits men niet op eens met de deur in huis valt. Integendeel, die inspanning zal ten goede komen aan de ontwikkeling van zijne spieren, daar de meeste oefeningen van gymnastischen aard zijn; terwijl de goede voeding daar is, om de verloren krachten weer ruimschoots te herstellen.

Ook het vroege jaargetijde zal niet nadeelig werken op de gezondheid van den man. Ik zeide het reeds vroeger; sedert jaren gaan of gingen van af de eerste dagen van Mei eenige bataljons naar de *Legerplaats bij Zeist* om geoefend te worden in het gevechtschieten; zieken kwamen bij die bataljons weinig voor, ofschoon de dienst zeer druk was.

Ook onder de officieren kwamen geen zieken voor.

Maar of het nu regent en koud is in Mei, dan of het koud is en regent in September zal wel weinig ter zake afdoen; — thans kampeert en manoeuvreert men in laatstgenoemde maand, en wat dan bij manoeuvres van onze kleine infanteristjes gevergd wordt is ongeloofelijk.

Bovendien ben ik van oordeel, dat de koude, welke in Mei kan voorkomen minder guur is dan die, welke zich somtijds in September doet gevoelen. In Mei toch neemt de temperatuur toe, in September daarentegen neemt zij af.

In 1890 was ik zelf gedurende ongeveer 6 weken, van 5 Mei tot 15 Juni of daaromtrent, in de *Legerplaats bij Zeist*; zoo bijzonder jeugdig was ik toen niet meer, de eene dag door de andere was ik 's morgens van acht tot twaalf uren en 's middags van één tot vier uren te paard bij de oefeningen, enkele malen ging ik nog 's avonds gedurende een paar uren te voet uit. De temperatuur was guur, meestal Noordoosten wind, afgewisseld met regen; toch hield ik het gedurende al die dagen uit zonder een oogenblik ongesteld te zijn geweest: zou nu een jonge, flinke man in de kracht van zijn leven niet tegen deze leefwijze en tegen die temperatuur bestand zijn? Dan ziet het er maar slapjes met onze Hollandsche jongens uit, en allen zijn toch niet *de petits vieux*? Dat soort stelt trouwens plaatsvervangers!

De officieren echter zijn lang niet allen jonge mannen, het tegendeel vooral is waar wat betreft de compagniescommandanten en de hoogere rangen. Maar niet ieder, die een hoogen leeftijd heeft bereikt, is een oude man; de ouderdom, in den zin van verzwakking, zit bij sommigen meer in de constitutie dan in den leeftijd.

Doch dit in het midden latende; de officier, de onderofficier, de soldaat, die te zwak is om de vermoeienissen van een oefeningskamp te doorstaan, waar de voeding altijd goed is, men behoorlijk beschut is tegen de koude der gure nachten en regelmatig rust geniet, die is zeer zeker te zwak om de vermoeienissen van den oorlog te doorstaan. Dergelijke zwakkelingen moeten dan ook uit de gelederen worden verwijderd. Het leger mag geen oudemannenhuis zijn of eene inrichting van weldadigheid, daartoe is het te duur; alleen valide, krachtige elementen moeten behouden worden, de overigen zende men weg.

En laat de bestaande pensioenwet niet toe, dat men die zwakkeren behoorlijk van onderstand voorziet, dan moet zij worden veranderd; want hij, die zijne gezondheid in 's lands dienst verspeelt, mag, zonder behoorlijke schadeloosstelling, niet uit dien dienst worden verwijderd.

Vier maanden kamptijd! Het leven in het kamp is zoo kostbaar, vooral

voor den officier en meer speciaal voor den gehuwde, alsook voor de gehuwde onderofficieren. Wat zullen hunne huisgezinnen daaronder lijden, zij zullen schier te gronde gaan!

De officieren bekomen eene voldoende vergoeding voor hunne uitgaven in het kamp; wanneer deze heeren zich de moeite willen getroosten hunne eigene huishouding te drijven, dat is, hunne cantine zelf te exploiteeren, kunnen zij het beter hebben dan thans bij aanbesteding het geval is en steken zij de winst zelf op. Maar wanneer zij zich die moeite niet willen getroosten, ja, dan moeten zij het werk en de risico van anderen betalen en wordt het leven duur.

Maar wanneer de oefeningen in de garnizoenen worden gehouden leeft de officier gedurende dien tijd ook duurder dan tijdens de overige maanden van het jaar; natuurlijk is hij ook dan, evenals in het kamp, steeds in de open lucht, dus blootgesteld aan weer en wind en zware vermoeienissen, hij heeft dan dezelfde behoefte als in het kamp, *maar wordt er niet voor schadeloos gesteld*; dan gaan die uitgaven, de kleine verteringen, enz., als iets zeer gewoons onder de andere voor het huishouden door; is er echter een kamp mede gemoeid, dan wil men alles extra vergoed hebben, en zou men wenschen dat het traktement zuiver overbleef. Is dat billijk?

En gebrek lijden in het kamp! Als een ieder de leefwijze volgde, welke hij in het garnizoen te volgen gewoon is, dan hield hij van zijne toelage over.

Is het legerbestuur het eenmaal met zichzelf eens, dat jaarlijks gedurende vier maanden zal worden gekampeerd, dan moet het er toe overgaan om, ten behoeve der officieren en der minderen, cantineloodsen te doen bouwen, in den geest bijv. als die, welke door het korps genietroepen in de Legerplaats bij Zeist gebruikt wordt, — of wel het kon gebruik maken van de vinding van den Heer DE MOOY, gepensionneerd dirigeerend officier van gezondheid der 1ste klasse — de harmonicatent, zooals ik meen dat zij genoemd wordt, en daaraan als keuken toevoegen een gebouw van gegolfd plaatijzer met al het toebehooren van eene kookplaats, ook zou de tent voorzien moeten worden van een houten vloer en van het noodige ameublement. Ben ik wel ingelicht — en ik meen wel zeker te wezen dat dit het geval is — dan is in het kamp van Aldershot, bij het kampeeren der Volunteers, het gebruik van tenten als eetzaal en cantine gebruikelijk; deze kampen hebben gedurende eene maand plaats en worden betrokken door vrijwilligers, die niet bezoldigd worden. De soldaat krijgt er vrije voeding, de officier 3 shillings per dag.

Voorals overgangsmaatregel zal zulk eene tent zeer zijn aan te bevelen, terwijl zij later dienstig blijft bij de ambulance.

De gehuwde onderofficier heeft evenmin reden van klagen, de minste graad krijgt dagelijks eene toelage van 25 cent en ontvangt daarvoor de gewone soldatenvoeding, welke zeer goed en vooral zeer voedzaam is. Het

eenige, wat zijn gezin dus ontbeert, is het brood; daartegenover staat, dat de heer des huizes niet in den kost is; vermoedelijk zal bovendien het eten — behalve het brood, dat hij dagelijks voor onderhoud noodig heeft — toch wel meer kosten dan die *vijf* of *zes* centen waarde van een ration brood? Is dat zoo niet, krijgt hij voor minder geldswaarde aan voeding, dan moet hij zeer zeker naar het kamp om daar weer eens doorvoed te raken.

Ja, hij ontbeert veel, veel meer dan de officier, dat is niet tegen te spreken, maar daar mag niet naar worden gevraagd. 's Lands dienst gaat vóór alles en geldelijk heeft hij geen schade.

Doch waarom te jammeren over de minder verfijnde levenswijze van den officier en van den onderofficier in het kamp; de groote massa der bevolking van de legerplaats lijdt niet minder ontbering, waarom deze dan niet beklaagd?

Nog nimmer hoorde ik dat, onder gewone omstandigheden, de soldaat in een kamp beklaagd werd; nimmer kwam het bij de militaire overheid op hem eene extra-toelage te geven, om tegemoet te komen in de meerdere levensbehoefden — ook buiten de gewone menage — die hij, door vermoeienis als anderszins even noodig heeft als zijn meerdere. Nu ja, die toelage van 12 cents daags, maar die gaat op aan hout, er komt den soldaat althans niets van ten goede in geld of in meerdere voeding.

Vier maanden kamptijd! Zal de gehuwde officier, de gehuwde onderofficier zoolang uit zijn gezin kunnen worden gemist? In een goed ingericht huishouden behoeft het hoofd van het gezin niet vaak op te treden; alleen onvoorziene omstandigheden kunnen dat noodzakelijk maken.

In een wanordelijk huishouden is de aanwezigheid van bedoeld hoofd ook tot niets nut en kan gedurende vier maanden uitstekend gemist worden, omdat zij feitelijk altijd gemist wordt.

De heer des huizes treedt, onder gewone omstandigheden, alleen op als begeleider zijner dame naar uitspanningsplaatsen en dergelijke; welnu laat het eene gewoonte worden, dat de gezinnen der achterblijvenden de dames der afwezigen geleiden met recht van wedervergelding en de zaak is gered; of nog beter, laat de dames eens een zomer te huis blijven, dat spaart veel geld uit aan toilet en als het kampleven nu toch zoo duur is, dan komt die mindere uitgave ten voordeele van het huisgezin en de geldelijke zaken blijven gelijk. Bovendien is het genot dan het volgende jaar veel grooter.

En de dames der onderofficieren handelen op dezelfde wijze, vooral ook voor haar zal het besparen op toiletuitgaven een heel aardig sommetje bedragen.

Laten wij toch niet vergeten, dat het huwen voor den militair eene *gunst* is. Was dat niet het geval, waarom moet de officier dan *vragen* om toestemming tot het aangaan van een huwelijk en waarom kan hij uit

den dienst worden ontslagen — de raad van onderzoek gehoord — als hij een huwelijk aangaat zonder toestemming? Waarom mag de mindere militair alleen dan een huwelijk aangaan, als hij, betreffelijk den diensttijd, aan zekere voorwaarden voldoet en hij bovendien toestemming heeft bekomen van zijn regimentscommandant? Meent men dat het voor den officier alleen eene quaestie is om deelgenoot te mogen worden van het weduwen-pensioen-fonds, voor den mindere kan het dit niet zijn. Neen het is een maatregel genomen om het huwen desgewild tegen te gaan, omdat het legerbestuur weet, dat gehuwde militairen steeds min of meer een blok zijn aan het been der armée.

Een bewijs? Wel al de bezwaren, welke ik hierboven poogde te weerleggen.

Een Fransch militair schrijver, sprekende over het huwen van officieren, heeft gezegd: »le mariage est le choléra de l'armée» en hij had geen ongelijk; maar wordt het huwelijk een hinderpaal voor een goede regeling der oefeningen, dan wordt het »la mort de l'armée.»

Maar waartoe nog veel gepraat over bezwaren en kosten! Het betreft hier het welzijn van de armée, dat kan in sommige gevallen zijn »het welzijn van het Vaderland;» daarvoor moet alles zwichten.

Noch de lage thermometerstand in de maand Mei, eene temperatuur aanwijzende, waartegen het zwakke gestel van A of B niet bestand is, noch de meerdere uitgaven voor officieren en onderofficieren boven die in het garnizoen, tengevolge waarvan de dames dier heeren dit jaar geen nieuwen zomerhoed of parasol zullen kunnen aanschaffen, noch wat het ook zijn moge, kan als geldige tegenspraak tegen den noodzakelijken langen kamptijd worden gebezigd.

Is deze of gene te zwak, hij ga heen. Is die andere te duur uitgeweest in het kamp, maakte hij meer verteringen dan zijne beurs hem toeliet, hij moet deze dan den volgenden winter maar weer uitzuinigen; boven en behalve de »bedsermoenen», die hij te wachten heeft, is dit een uitstekende les tegen het hebben van »veel behoeften» en tegen het gemis aan karakter om die behoeften tegen te gaan.

In geval een korps over vele garnizoenen verdeeld is, kan de uitvoering van mijne voorstellen bij dat korps moeilijkheden ondervinden, omdat het mijne stellige bedoeling is, dat *al het kader* van elk korps om beurten als oefeningskader, dat is bij het *oefeningsbataljon*, optreedt.

In zulk een toestand verkeert het 2de regiment infanterie, dat verspreid is over een deel van *Noord-Brabant* en geheel *Limburg*.

De compagnieën, te *Roermond* en *Venlo* in garnizoen, zullen, willen zij tot hunne taak bekwaam worden, wat het kader betreft, om de *vijs* jaren afgelost moeten worden door andere compagnieën van dat bataljon of van die bataljons, welke reeds geoefend zijn.

Daar de localisatie der militie hier misschien moeilijkheden kan geven,

ben ik van meening, dat de aflossing dier compagnieën alleen moet geschieden voor wat het kader en wel het vrijwillig kader betreft.

De manschappen blijven te *Venlo* of te *Roermond*, het nummer van compagnie en bataljon blijft behouden, het administratief gedeelte ondergaat geen verandering.

De sergeant-majoor blijft bij zijne compagnie als behoorende tot het administratief gedeelte, te meer daar deze onderofficier in mijn stelsel toch niet wordt gebruikt als behoorende tot het strijdend gedeelte.

Behalve dat deze kaderverplaatsing noodig is volgens mijn stelsel, is zij bovendien aan te bevelen in elk ander stelsel, omdat het voor den korpsgeest, de militaire verhoudingen, enz., niet goed is, dat kleine afdeelingen lang op zichzelf staan. Ware het niet om de groote kosten en inzonderheid om het »nieuwe» van het voorstel, dan zou ik wenschen, dat zelfs van gedetacheerde bataljons al het kader om de vijf jaren werd afgelost door kader van bataljons, welke tijdens de laatste jaren bij den staf van het korps hadden gediend.

Hierdoor zou de burgermans-geest, welke ontstaat door een lang verblijf in hetzelfde garnizoen, worden weggenomen, zouden gegronde of ongegronde redenen tot klagen omtrent het lang verblijven in zoogenaamd »goede» en »slechte» garnizoenen worden opgeheven, zou geen moeite ontstaan wegens de maatregelen tot localisatie van militie, zou het kader het terrein van Nederland veel beter leeren kennen en zou de onbekendheid van kader en manschappen onderling — eene onbekendheid, welke in mijn oog thans in ons leger toch bestaat — niet worden verergerd.

Zulke nieuwigheden ontmoeten natuurlijk in het leger, dat uit den aard zijner instellingen behoudend is, tal van tegenwerpingen, maar ik vrees dat deze geen van alle van zeer grondigen aard zijn.

Het kader, hetwelk behoord heeft tot afdeelingen, welke in geval van oorlog eene meer speciale opdracht hadden, dus door terreinkennis behoorde uit te blinken, wordt om de vijf jaren door ander vervangen, 't welk nu niet bekend is met het terrein. Maar over veertien dagen of drie weken kan het geheel op de hoogte zijn van dat terrein, daar het niet door andere diensten wordt teruggehouden om dat terrein te leeren kennen.

Bovendien, wanneer ziet dat kader, een paar uitzonderingen daargelaten, het terrein, waarop het zal worden geroepen om bij eenen oorlog te strijden?

Daarbij behoeft dat kader nu juist niet te worden afgelost als een oorlog dreigt uit te breken. Uitzonderingen daargelaten, worden trouwens de meeste oorlogen voorzien.

Uit het bovenstaande blijkt dat door mij geene afzonderlijke bezettingstroepen bij de infanterie worden gewenscht. Ik heb het reeds vroeger gezegd: »il nous faut une infanterie, pourvu qu'elle soit bonne.» Die infanterie moet te

gebruiken zijn: in het open veld, in het fort, bij eene landing, kortom zij moet zich overal te huis gevoelen.

En troepen, goed geschoold voor den oorlog in het open veld, voelen zich overal te huis als de bevelvoerende zich maar op zijn gemak gevoelt en zijne zaken goed weet.

Ik wil eene poging wagen om mede te deelen hoe het onderwijs, in mijn stelsel, moet worden ingericht. Ik zal daarbij niet of zoo zelden mogelijk in details treden, omdat deze meestal van lokalen aard zijn en bijgevolg niet in een schematischen vorm gegoten kunnen worden; bovendien moet de korpschef deze details regelen overeenkomstig zijne zienswijze. Vooral echter zie ik daarvan af, omdat dit opstel dan te lang en te eentonig zou worden.

I. De oefeningscompagnie.

Jaarlijks, eene maand of langer voordat de militie onder de wapenen komt, wordt het kader, door de zorg van den regimentscommandant, bij deze compagnie op volle vredesformatie gebracht, door c. q. overplaatsing uit andere onderdeelen, doch bij voorkeur niet uit het bataljon, hetwelk het volgend jaar als oefeningsbataljon zal optreden.

Later, als alle bataljons reeds eene oefeningsbeurt hebben doorleefd, wordt het oefeningsbataljon bij voorkeur altijd aangevuld met het nieuwe kader, dat in den loop van de voorgaande jaren is aangekomen.

Zodoende zal men na de eerste vijf jaren immer geheel geoefend kader verkrijgen.

Het kader, hetwelk gediend heeft om het oefeningsbataljon — de oefeningscompagnie — te completeeren, blijft bij dit onderdeel, ook na 5 September.

Bij het onderwijs der compagnie treden de regiments- en bataljonscommandanten op als *inspecteurs voor het onderwijs*, zij moeien zich zoomin mogelijk met het onderwijs zelve. De compagniescommandant is het *hoofd van het onderwijs zijner compagnie* en voor de uitkomsten daarvan *geheel en al verantwoordelijk*; zijne bevordering hangt af van hetgeen hij ten opzichte van dat onderwijs doet of nalaat te doen.

Is éénmaal het bataljonsonderwijs ingetreden, dan is de bataljonscommandant *hoofd van het onderwijs van zijn bataljon* en draagt hij *de geheele verantwoordelijkheid* omtrent de uitkomsten van dat onderwijs, en zoo, op zijne beurt, de regiments- en divisiecommandant.

Het hoofd van het onderwijs dient aan zijn onmiddellijken chef op de daartoe te bepalen tijdstippen programma's van het te geven onderwijs in. Die programma's worden, mits er geen onmogelijke dingen in voorkomen strijdig met alle goede regelen van onderwijs, door den chef onveranderd aangenomen en uitgevoerd. Immers heeft dit niet plaats, dan kan het *hoofd van het onderwijs*, als de uitkomsten slecht zijn, er zich altijd op beroepen, dat hij niet verantwoordelijk gesteld kan worden voor de uitkomst van eene opleiding volgens het programma hem opgedrongen door zijn chef.

Door de oefeningscompagnie worden geen andere diensten, van welken aard ook, verricht, dan die, welke de compagnie, respectievelijk het bataljon, betreffen.

De inwendige dienst wordt tot een minimum teruggebracht, de sergeant-onderwijzer van het oefeningsbataljon treedt op als menagemeester der soldatenmenage, van die der onderofficieren en als facteur; toeziende onderofficier in de cantine wordt een onderofficier van een ander bataljon.

De soldaten van het oefeningsbataljon zijn ter beschikking der compagniescommandanten, die zich onderling verstaan omtrent hun dienst; zijn zij — de soldaten — niet bij de compagnieën in gebruik, dan gaan zij voor oefeningen over bij de overeenkomstige compagnieën van het aanstaande oefeningsbataljon.

De compagniescommandanten zorgen dat er nimmer onzekerheid bestaat betreffende den dienst der soldaten, die overigens niet vrij zijn van diensten buiten het bataljon.

De overige bataljons volgen de oefeningswijze tot op 15 Maart, zooals thans gebruikelijk is, behoudens eenige wijzigingen, welke later zullen blijken.

Bataljons, als oefeningsbataljon aan de beurt en alleen in een garnizoen in bezetting, zullen moeten worden afgelost op de wijze als hierboven voor de compagnieën van Venlo en Roermond is aangegeven.

Deze aflossing heeft dus om de 5 jaren plaats.

Het streven van den compagniescommandant, bij de opleiding van het kader, moet zijn het daarheen te sturen, dat zijn kader met hem *één* worde in denken omtrent de opvoedingswijze, in den omgang met minderen, in plichtsbetrachting, om kort te gaan in alle militaire begrippen.

Door *zijn* omgang, door *zijn* voorbeeld moet de minder beschaafde worden beschaafd; door *zijn* ijver aangespoord, moet de minder ijverige ijverig worden; door *zijn* werkzaamheid gedrongen, moet de trage werkzaam worden; niet alleen moet hij zijn »de chef zijner compagnie” maar »het voorbeeld,” »de vraagbaak,” »de zorgzame vriend” voor en van allen, die tot zijne compagnie behooren.

Die vriendschappelijke omgang moet in dien geest worden verstaan, dat, indien het kader spreekt over een rechtschapen, goedhartig, streng rechtvaardig, maar hoogst welwillend chef, het dan in dit gesprek den eigen compagniescommandant bedoelt.

De officieren vooral moeten alles aanwenden, wat aanwendbaar is, om den compagniescommandant in zijne goede hoedanigheden te evenaren.

Het voorbeeld, door de officieren gegeven, zal dan zóó sterk werken, dat de rest van het kader die plooi ook aanneemt.

»Utopia! zulke lieden zijn er niet!” hoor ik menigeen zeggen.

Neen, niet veel, dat beken ik, maar ik heb ook nergens gezegd dat ze zóó moeten *zijn*, maar dat ze er naar moeten streven zóó te wezen. En

bij een ernstig streven verkrijgt men veel; toestanden van vroeger en thans, met elkaar vergelijkende, zouden dat kunnen bewijzen. Denkt er maar eens over na, gij ouderen, die het vroegere nog gekend hebt; ook toen noemde men eischen, welke als niet te bereiken desirata werden gesteld, utopisch, en toch zijn zij later gekomen.

»Keulen en Aken zijn niet in één dag gebouwd!» en »geduld overwint alles!»; vooral deze spreekwoorden zijn hier van pas.

Op de kaderschool — waaromtrent later meer — wordt de theorie van het *métier* onderwezen.

De voorafgaande oefeningen van het kader dienen alleen om dit in nauwere betrekking te stellen met den *compagniescommandant* en diens inzichten van meer nabij te leeren kennen.

Deze oefeningen zijn eene toepassing der theorie, gewijzigd in den geest, zooals de ondervinding aan den *compagniescommandant* heeft geleerd hoe de praktijk de toepassing verlangt.

Het karakter toch van den aanvoerder is van grooten invloed op de handelingen in het militaire leven, vooral op die handelingen, welke betrekking hebben op tactiek en krijgsmansgeest.

Wat en hoe de *compagniescommandant* aan zijn kader moet onderwijzen behoort hij zelf te weten en ik zal mij wel wachten hieromtrent te dezer plaatse iets te zeggen uit vrees de beschuldiging te zullen vernemen, dat ik, door een soort van recept te geven, den geest van initiatief, welke ik zoo hoog stel, toch tusschen bepaalde grenzen wil zien teruggedrongen.

De *compagniescommandant*, die in ons leger vooral niet gezegd kan worden, wegens zijn korten dienstdag, niet genoeg ondervinding te hebben opgedaan, zal wel weten wat inzonderheid aan het kader moet worden geleerd om hem, bij de opleiding der recruten, behoorlijk terzijde te staan.

Alleen veroorloof ik mij eene aanwijzing, niet omdat ik meen, dat deze zoo hoog noodig is waar 't het persoonlijk optreden van den *compagniescommandant* geldt, maar omdat ik geloof, dat er in ons leger tot nu niet genoeg op gelet is en er daardoor meer tegen gezondigd wordt, dan om vele redenen gewenscht is.

Mijne aanwijzing is deze: zorgt dat uw kader den mindere niet *ruw* en *onhebbelijk* behandelt; legt er u op toe, gij en uwe officieren, om door uw beschaafd en beschavend voorbeeld al degenen, die onder uw bevel dienen, een beschaafden toon te doen aanslaan; belet, door uw vaak verschijnen in de kazerne en op de oefeningsplaats, dat zij, die minder aan beschaafde uitdrukkingen gewoon zijn, door hunne onhebbelijkheid den soldaat niet noodzaken om een tegenzin te krijgen in den militairen dienst; en mocht uw voorbeeld niet helpen, ga dan met strenge middelen tegen hen, die uw wil niet doen, te werk.

De milicien dient over het algemeen niet gaarne, niet alleen in Nederland maar ook elders, bij ons te lande is hij, in den regel, niet herkomstig

uit de meest beschaafde standen der maatschappij, hij kan nog al wat verdragen op het punt van ruwheid; vooral als hij meent een »standje» verdiend te hebben, dán heeft hij liever eene ruwe bejegening dan straf. Maar wat hij wel kan verdragen, wat hij liever heeft is niet de vraag, maar wel naar wat beter is voor het hoog houden der krijgstucht en voor het prestige van den militairen stand, alsook naar wat meer lust geeft om militair te wezen en als middel om hen, die tegen persoonlijken dienstplicht gekant zijn, een wapen uit de hand te nemen.

En met het oog op dit laatste te meer, omdat de beschuldiging door deze lieden ingebracht: »als zou de behandeling, welke de mindere ondergaat, vaak zoo ruw zijn,» niet geheel en al van grond is ontbloot, al wordt dan ook op dit gebied schromelijk overdreven en elk sporadisch geval als eene dagelijks voorkomende handeling voorgedragen... »pour le besoin de la cause.»

De gewoonte is eene tweede natuur. Went gij er u aan om ruw te zijn, dan zult ge ruw worden; went ge er u daarentegen aan om steeds beschaafd te zijn in uwe uitdrukkingen, ge zult beschaafd wezen.

Maar er zal nog veel water loopen door de Maas, eer dat alle menschen zullen hebben afgeleerd ruw te wezen, ook al nemen zij zich stellig voor steeds beschaafd te zijn. Ook bij de militairen zal het dus nog lang duren voordat alle ruwheid geweken is, omdat militairen menschen zijn als andere menschen, iets wat door de ijveraars tegen den militairen stand maar al te vaak vergeten wordt.

Komt de recruit bij de compagnie, dan moet het een der eerste zorgen van den compagniescommandant wezen, alsook van het kader, om den man door eene vriendelijke toespraak op zijn gemak te stellen.

De compagniescommandant, de officieren zien toe dat vooral het mindere kader, en meer bepaald de korporaals en oudere soldaten, den man behoorlijk inlichten in alles wat hij noodig heeft te weten om zich in de kazerne te huis te gevoelen en hem te waarschuwen tegen mogelijke afzetterijen, alsmede dat de laatstgenoemden hem kameraadschappelijk behandelen.

De recruit moet het kwartier niet verlaten voor hij behoorlijk in uniform is gekleed, zelfs niet onder geleide. Eerst wanneer hij behoorlijk over straat loopen en zijne meerderen in rang de noodige eerbewijzen toebrengen kan, mag hij ook zonder geleide op straat verschijnen.

Het bevordert den krijgsmansgeest niet, noch van den man zelve, noch van het volk, wanneer de onbeholpen recruit door het domme publiek wordt uitgelachen. Het eergevoel, het gevoel van eigenwaarde van den jongen soldaat lijdt daaronder; vooral vermijde men alles om dit gevoel te knakken; het tegendeel moet waar zijn, alles wat dit gevoel kan opwekken behoort te worden aangewend.

Om diezelfde redenen moeten de eerste oefeningen vooral nimmer op zulke plaatsen worden gehouden, waar publiek als vrije toeschouwer kan optreden.

Bij het onderwijs moet, waar dit pas heeft, van alles de reden worden gegeven.

't Geen theoretisch wordt behandeld moet, waar dit kan, zoo spoedig doenlijk practisch worden uitgevoerd; nimmer mag tusschen bedoelde theoretische mededeeling en hare practische toepassing, eene theoretische les over een ander onderwerp worden gehouden.

Wat in de practijk, tengevolge van vrede-toestanden of om andere redenen, niet uitvoerbaar is, moet dikwijls en vooral zeer duidelijk worden besproken.

Krijgstucht en hare eischen worden verduidelijkt door voorbeelden uit de geschiedenis, zoowel zulke, die pleiten ten goede als ten kwade; onze armée in Oost-Indië heeft in haar optreden tegen den inlandschen vijand vele voorbeelden gegeven, dat men met goed gedisciplineerde troepen kan uitrichten; in die geschiedenis is eene bijna onuitputbare bron van krijgsmansdeugd als voorbeeld te vinden.

Alle theorieën moeten worden onderwezen door officieren, met uitzondering van die, welke op onderhoud van wapens en kleeding betrekking hebben.

Wat betrekking heeft op administratie wordt door den sergeant-majoor medegedeeld.

Oefeningen betrekkelijk oorlogstoestanden hebben op daartoe geschikte terreinen plaats. De aanvoering wordt toevertrouwd aan dien rang of graad, welke, het aantal gebezigde troepen in aanmerking nemende, ook in werkelijkheid met het bevel over zoodanige troepensterkte zou belast zijn.

Waar het de opleiding van den soldaat geldt, wordt nimmer iets ondersteld; bij de opleiding van officieren en kader hoogst zelden.

Het terrein moet altijd genomen worden zóóals het zich voordoet.

Bij alle oefeningen, waarbij zulks te pas komt, moet steeds eene werkelijke tegenpartij bestaan.

Oefeningen, bestemd tot opleiding van den soldaat, zijn geen manoeuvres; het kader moet dus hierbij niet willen toonen hoe *knap* het is in tactiek, maar het moet zijne kunde bewijzen door den soldaat duidelijk te maken, wat hij in de gegeven omstandigheden te doen heeft.

Daar in ons leger geen noemenswaardig aantal zoogenaamde »geoefende manschappen» bestaat, dat bij oefeningen tot tegenpartij kan dienen, zijn wij wel genoodzaakt twee ongeoeffende partijen tegenover elkander te plaatsen. De eene partij kan dan de aanvallende, de andere de verdedigende voorstellen en in dien geest worden geoefend. Dat zulks niet ten voordeele van het onderwijs is, behoeft wel niet te worden gezegd, maar er valt niets aan te veranderen.

Daarom is het noodig dat alle oefeningen, ook die met groote troepenafdeelingen, eerst schoolsch worden behandeld — om later meer als vrije handelingen te worden onderwezen.

Over het schieten naar de schijf zal later worden gesproken, alleen

zij hier bij voorbaat opgemerkt, dat ook nu reeds veel werk moet worden gemaakt van het schieten met kamergeweren en dat bij alle oefeningen losse patronen moeten worden medegenomen.

Voor al de oefening in het verspreide gevecht eischt veel zorg. Nadat de recruten het werktuigelijk tirailleeren hebben geleerd, worden zij eerst man voor man opgeleid in hunne houding in het gevecht, daarna worden zij geoefend in de groep, vervolgens in de sectie en eindelijk in de compagnie.

Het gebruik van het terrein, de voor- en nadeelen, welke verbonden zijn aan het gebruik maken van terreinvoorwerpen, de invloed welke de vorm van het terrein kan oefenen op de werking van het schot, dit alles moet duidelijk worden onderwezen; maar vooral ook behoort te worden geleerd, dat de uitwerking van onze wapens hoofdzaak is en het gebruik van het terrein wel is waar eene niet te verwerpen bijzaak, maar toch altijd eene bijzaak.

Het aanvallend gevecht dient zoo te worden onderwezen, zooals dit, van af den grootsten afstand, waarop de infanterie in den strijd optreedt, moet worden gevoerd. De beste vormen, welke de troep moet aannemen op de verschillende afstanden, om zoomin mogelijk verliezen te ondergaan, worden op die afstanden aangenomen. Hierbij zal wel moeten worden ondersteld, dat de te oefenen afdeeling is blootgesteld aan dit of dat vijandelijk vuur.

De aanval moet met groote zorg en steeds op dezelfde manier worden onderwezen; hij moet zoo dikwijls worden herhaald, dat de soldaat en niet minder het kader dien, als het ware, machinaal verricht en dat de troep de verschillende vormen aanneemt op het hooren noemen van den afstand, waarop en de soort van het vuur, waaraan hij heet bloot te staan. Raakt toch eene afdeeling, welke in werkelijkheid tot den aanval moet overgaan, bij hare voorwaartsche bewegingen in wanorde, dan is zij reeds geslagen voordat zij gekomen is in het goed onderhouden vuur van den vijand.

Bij de beoefening van het verdedigend gevecht moet steeds, als de sterkte van den troep dit maar eenigszins toelaat, eene reserve worden uitgespaard, welke desgevorderd tot het doen van een tegenaanval kan worden aangewezen.

Veelal zal men, als men eene reserve heeft, door haar een tegenaanval laten uitvoeren opdat het denkbeeld veldwinne, dat dan alleen een goede uitkomst van de verdediging te wachten is, wanneer deze niet uitsluitend passief wordt gevoerd.

Bij den velddienst worde aan den soldaat niet meer geleerd, dan hij noodig heeft te weten; maar dit weinige moet hij uitmuntend kennen; hieronder behoort ook het overbrengen van duidelijke mondelinge berichten en bevelen.

Het marcheeren — in den zin van het afleggen van groote afstanden — wordt bij de compagnie niet practisch onderwezen, wel moet er streng op worden gelet, dat bij het marcheeren naar en van de oefeningsterreinen de marschvorm steeds bewaard blijve en niemand zijn voor- of nevenman, door de wijze van dragen van zijn geweer of door het verliezen van den afstand, hindere.

Bij de oefeningen wordt, waar het te pas komt, het uitvallen van kader en van manschappen onderwezen. Dit is zoowel noodig om de strijdenden te gewennen zich ook te leeren helpen zonder onmiddellijken aanvoerder, als om de zieke dragers te leeren de zoogenaamde gewonden daar te brengen, waarheen hun is aangewezen zulks te doen.

Als de oefeningen eenigszins verder gevorderd zijn, verstaan de compagniescommandanten van eenzelfde bataljon zich onderling tot het optreden met hunne compagnieën tegenover elkaar.

Een hunner is dan leider; dit is tevens eene goede gelegenheid om de luitenants te oefenen in het voeren van een hooger commando.

De tijdsindeeling komt mij voor het gevoegelijkst deze te zijn:

In Maart en April: reveille om 6 uur v. m., soepeten om 7 uur v. m., uitrukken om 8 uur v. m., oefening tot 10 uur v. m., een vierde uur rust, daarna oefening tot 12 uur v. m., terug in het kwartier ongeveer $12\frac{1}{4}$ uur n. m., rust tot 1 uur n. m., middageten om 1 uur n. m., uitrukken van 2 uur n. m. tot 4 uur n. m., terug in het kwartier om ongeveer $4\frac{1}{4}$ uur n. m., tot 5 uur rust; schoonmaken der uitrusting en theorie daarover te houden door het kader (onderofficieren en korporaals) onder toezicht van den sergeant-majoor-titulair van 5 tot 6 uur n. m., tusschen 6 en $6\frac{1}{2}$ uur rust en koffiedrinken, van $6\frac{1}{2}$ tot $7\frac{1}{2}$ uur n. m. behandeling van een of ander onderwerp den dienst betreffende, het houden eener voordracht tot opwekking van den krijgsmansgeest of iets van dien aard, avondappèl om 10 uur n. m.

In de legerplaats is de reveille *als regel* om 5 uur v. m., maar groote hitte of belangrijke diensten kunnen oorzaak zijn dat dit uur wordt vervroegd; het avondappèl, dat insgelijks in den regel wordt gesteld op $9\frac{1}{2}$ uur, wordt dan evenzeer vervroegd, omdat het van groot belang is er voor te zorgen, dat de soldaat, na veel inspannenden dienst, ook evenredig veel rust geniete; dit is noodig tot het onderhouden der gezondheid. Overigens wordt de diensttijd ongeveer op dezelfde wijze geregeld; alleen zal het kunnen voorkomen dat de morgendiensten, dat zijn die, welke vóór 12 uur als regel eindigen, wel eens tot na dat uur worden uitgestrekt, bij manoeuvres van twee compagnieën tegenover elkaar, en later bij verschillende oefeningen.

Is het einde dier oefeningen in dat geval later dan 's namiddags 3 uur, dan moeten de verdere oefeningen, voor dien dag bestemd, niet plaats hebben.

De aangegeven tijd is overigens bindend, er mag niet meer tijd aan de opleiding worden besteed, maar vooral ook niet minder en er moet niet worden uit het oog verloren dat één uur oefening buiten, in de open lucht, meer nut afwerpt dan eene gansche week theorie; en er moet niet vergeten worden dat oefeningen in de open lucht, ook zelfs bij ongunstig weer, gezonder zijn voor den soldaat, dan die, gehouden in bedompte lokalen of gesloten tenten,

Overdreven zijn de eischen niet; thans wordt er veel te weinig uitgevoerd!

De onderwijzers, door den compagniescommandant aan te wijzen, moeten zooveel mogelijk steeds dezelfde klasse onderwijzen en daar waar dit kan, bijv. met de officieren, moet steeds aan denzelfden persoon, gedurende de opleidingsperiode, hetzelfde onderwerp als onderwijsvak worden opgedragen.

Zoo zal bijv. één luitenant gedurende het geheele seizoen belast worden met het toezicht en de opleiding in de gesloten exercitiën, een andere met dat op het verspreide gevecht, enz.

Of nu daardoor de eene officier wat meer te doen heeft dan de andere doet niets ter zake, een volgend jaar is het weer anders. De sergeant-majoor-titulair valt steeds in als er een officier ontbreekt, met dien verstande, dat hij niet misbruikt en met diensten overladen wordt.

Ik meen alles te hebben besproken wat betrekking heeft op de opleiding eener oefeningscompagnie. Zag ik iets over het hoofd, dan kan uit den geest van het behandelde licht opgemaakt worden hoe de behandeling kan zijn van het overgeslagene.

Toewijding, ijver en het zonder overdrijving ontzien noch van moeite, noch van personen, ziedaar de gronden, waarop het compagniesonderwijs, de basis van al het overige, steunen moet.

Daarom moet gezorgd worden door het hoofdbestuur voor krachtige, energieke, vlijtige kapiteins, die niet te oud zijn en door het te lang sussen in één en hetzelfde garnizoen *verburgerd* zijn.

Ik neem hiermede afscheid van de oefeningscompagnie en ga over tot het oefeningsbataljon.

(Wordt vervolgd.)

Kort overzicht der voorschriften betreffende den Geneeskundigen dienst bij het Nederlandsche Leger in tijd van oorlog, te velde en in versterkte plaatsen, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Oorlog van 16 Juni 1885,

IIde Afdeling Generale Staf, N°. 62.

(Vervolg van N°. 4, bladz. 227.)

Gezondheidsmaatregelen te velde en in versterkte plaatsen (1).

Is een leger in het algemeen de vertegenwoordiger van levende organische kracht, de samenstelling der legers in de Staten van Midden- en West-Europa stempelt deze tevens als het beste deel der mannelijke bevolking van de onderscheidene staten. In het vermogen tot krachtontwikkeling zetelt de militaire waarde van een leger, dat vermogen staat in rechte reden tot zijne strijdbaarheid, en zonder die noodige krachtontwikkeling vermogen de beste aanvoering en de vernuftigste tactiek niets.

De bron nu van elke kracht van het kostbaarste oorlogsmaterieel, den strijder zelve, is de *gezondheid*. De gezondheid van het leger is dus de onmisbare grondslag en voorwaarde zijner bruikbaarheid. Ja, zelfs de bij uitstek militaire deugden, als daar zijn zelfverloochening, moed, het verduren van ontberingen en der gezondheid schadelijke invloeden, strenge plichtsbetrachting, doodsvrechting, zij kunnen zich alleen dan in hare volle kracht openbaren, als de krijgsman werkelijk *gezond* is.

Tot de meest belangrijke krijgswetenschappen mag derhalve met volle recht, hoewel haar streven een bij uitstek menschlievend karakter draagt, de militaire gezondheidsleer gerekend worden. De gezondheidsleer te velde en in versterkte plaatsen is dat gedeelte van den geneeskundigen dienst, dat zich bezighoudt met het bewaren der gezondheid en het voorkomen van ziekten. Van de vijanden, zichtbare en onzichtbare, die een leger te bestrijden heeft, zijn die, welke de gezondheid bedreigen, niet de minst gevaarlijke, noch de minst talrijke. Dikwijls zelfs met den microscoop niet te ontdekken, maken zij meer slachtoffers dan de met het bloote oog waarneembare en met de gewone wapenen te bevechten vijanden; zij geven

---

(1) Tweede Afdeling, derde Hoofdstuk, van het Voorschrift.

daardoor een grooten omvang aan den genoemden dienst, waaraan wegens hare groote belangrijkheid voor het leger dan ook de betrekking van officier van gezondheid haren naam ontleent.

De wijze waarop, en het gevolg waarmede de krijgsman aan de op hem inwerkende schadelijke invloeden het hoofd zal bieden, hangen af van zijn weerstandsvermogen, derhalve van den gezondheidstoestand van den man zelve. Daarom moet bij mobilisatie, voordat de troepenafdeelingen de garnizoenen verlaten, een onderzoek omtrent den gezondheidstoestand der militairen ingesteld worden, waarna zij, die blijken niet ten volle voor den dienst te velde geschikt te zijn, in het garnizoen achtergelaten of naar het depot gezonden worden.

Voor de alzo marschvaardig geblekene legerafdeeling worde het uur van aanvang van den marsch zoo vroeg mogelijk gesteld, waarbij het lang vóór den afmarsch aangetreden staan vermeden moet worden, daar dit de manschappen bij voorbaat onnoodig vermoeit. Vóór den afmarsch overtuigt de eerstaanwezende officier van gezondheid zich van de aanwezigheid van het geneeskundig- en hulppersoneel, van het materieel en den goeden toestand van dit laatste, en let er op, dat de waterflesschen der ziekenverplegers met frisch en zuiver drinkwater gevuld zijn. Zijn er bij den afmarsch manschappen ziek, dan mogen deze de troepen alleen dan volgen, als het te voorzien is, dat zij waarschijnlijk binnen weinige dagen geheel hersteld zullen zijn; voor zoover zij marcheeren kunnen, worden zij dan bij den bagagetrein ingedeeld, overigens in de ziekenkarren of ziekenwagens medegevoerd, waarbij men zorgde de in deze vervoermiddelen ingenomene plaatsruimte zoodra mogelijk weder beschikbaar te stellen.

Het onderhouden eener doelmatige marschindeeling heeft ten oogmerk aan het krachtverbruik der troepen het meest mogelijk nuttig effect te geven; eene goede marschdiscipline zorgt voor de handhaving van orde en voor de stipte naleving van alle voor den marsch voorgeschrevene bepalingen. Beide zijn derhalve ook in hygiënisch opzicht van groot belang. Ter verzekering daarvan houden de bij de korpsen ingedeelde officieren van gezondheid zich in den regel aan den staart hunner afdeeling op, rijden nu en dan langs de colonne, daarbij op alles lettende, wat op den gezondheidstoestand van den troep van invloed zijn kan, als: losmaken van de kleeding, ontblooten van het hoofd, drinken van water uit slooten, veel drinken van koud water dadelijk na het halt houden, het eten van onrijpe vruchten, enz. Ten aanzien van de gedurende den marsch losgemaakte kleeding zij opgemerkt, dat het doelmatig is, die bij den aanvang der rust voor eene wijl weder te doen dicht maken, totdat het verhitte lichaam genoegzaam langzaam afgekoeld is. Wollen kleederen nemen langzamer water of waterdamp op, zijn daardoor minder goede warmtegeleiders, behouden de dampkringslucht langer in hun weefsel, nemen de verdrongene lucht spoediger weder op, blijven in doornatten toestand langer in staat lucht of andere

gassen door te laten dan katoen of linnen en voorkomen door gelijkmatige en langzame verdamping van het opgenomen water te groote afkoeling van het lichaam.

Het is wenschelijk, dat de troepen niet nuchter afmarcheeren, maar vooraf een gemakkelijk te bereiden ontbijt, liefst koffie met brood, gebruiken, om gedurende de groote rust den maaltijd te bereiden.

Is het uur van afmarsch zoowel als dat van aankomst te bestemder plaatse laat, dan is het verkieselijker den maaltijd vóór den afmarsch te bereiden en het vleesch geheel of gedeeltelijk mede te nemen om dit na den marsch met brood te nuttigen. Ook ten einde zich gedurende de rusten te kunnen verkwikken verdient het aanbeveling, dat de troepen een gedeelte van het brood- en vleeschration en de veldflesschen, met koffie gevuld, op marsch medenemen. Bestaat de gelegenheid om tweemaal daags warm voedsel te bereiden, dan kan 's morgens vóór den afmarsch de soep en na afloop van den marsch het middageten gebruikt worden. In 's vijands nabijheid en vooral, indien tevens een gevecht verwacht kan worden, is het van veel belang den man vóór den afmarsch behoorlijk te voeden. Na den marsch of het gevecht moet bij aankomst in het nachtkwartier of bivak zoo mogelijk nogmaals voor warm voedsel gezorgd worden.

Naar aanleiding van een en ander doen de eersaanwezende officieren van gezondheid aan den commandant van hun troep de noodig geachte voorstellen in het belang der gezondheid omtrent den duur van den marsch, de rusten, de maaltijden, de middelen tot verfrissching, de maatregelen in geval van groote vermoeidheid of afmatting van den troep, enz., mede in verband met de weersgesteldheid en de temperatuur. Zij bepalen, in hoeverre ongestelde militairen den marsch kunnen vervolgen, dan wel in de ziekenkarren — die vergezeld van de ziekenverplegers onmiddellijk achter de patrooncaisson in den gevechtstrein der bataljons en bij de veldartillerie in den gevechtstrein der batterijen volgen — opgenomen, of in de ziekenwagens der verbandplaatsafdeeling medegevoerd, dan wel onmiddellijk in de meest nabijgelegene plaats in behandeling genomen, of in geval van nood in eene woning of hofstede aan den weg onder dak gebracht moeten worden.

Bij de cavalerie, het korps en de batterijen rijdende artillerie, blijven de pakpaarden en de ziekendragers aan den staart der eskadrons of bij den gevechtstrein van het regiment of van de batterijen.

De ziekenverplegers der infanterie of de ziekendragers der cavalerie geven aan militairen, die gedurende den marsch ongesteld worden, hulp en lafenis, en doen hen, zoo noodig, het gelid verlaten om den officier van gezondheid in te wachten; zij keeren daarna zoo spoedig mogelijk naar hunne plaatsen in de marschcolonne terug. Het kan echter ook noodig zijn een ziekenverpleger tijdelijk bij den zieke achter te laten, totdat het betrokken gemeentebestuur de zorg voor dezen overgenomen heeft, overeenkomstig art. 8 der

Wet op de Inkwartiering, waartoe de officier van gezondheid alsdan eene verklaring model n°. 9 afgeeft.

Bij elke rust, die bij troepen te voet om het uur gedurende 5 à 10 minuten en na de grootste helft van den marsch gedurende $\frac{1}{2}$ à 1 uur, gehouden wordt, moet er reeds van te voren in bewoonde oorden door vooruitgezondene officieren voor gezorgd zijn dat emmers en bakken, met goed drinkwater gevuld, vóór de nabijgelegene huizen gereed staan om menschen en zoo noodig paarden te doen drinken, alsmede de ledige veldfleschen te doen vullen. De plaats voor de groote rust wordt, zoo mogelijk, gekozen op een schaduwrijk, hoog gelegen, frisch en droog terrein, in de nabijheid van goed drinkwater.

Na afloop van den marsch moeten (voor de bereden troepen, nadat de paarden verzorgd zijn), zoodra het lichaam afgekoeld is, het aangezicht, de handen en de voeten met koud of lauw water gewasschen worden, terwijl de officieren van gezondheid de manschappen onderzoeken en verzorgen, die, gedurende den marsch ziek geworden zijnde, de troepen hetzij te voet, hetzij in de ziekenkarren, ziekenwagens of bij den trein gevolgd hebben.

Bij nachtmarschen worden alleen de noodzakelijke kleine rusten gehouden, waarbij de manschappen echter onder geen voorwendsel mogen gaan zitten of liggen.

Het is van groot belang, dat de soldaat op marsch zoo weinig mogelijk door zijne kleeding en uitrusting in zijne vrije spierbeweging belemmerd worde, in welk opzicht de jongste wijziging in de bepakking der infanterie voorzeker doelmatig genoemd mag worden. De bepakking der zwakkere of bijzonder vermoeide manschappen moet afgelegd en op de voertuigen medegenomen worden, waardoor dikwijls ziekten voorkomen en later krachtsinspanningen beter verdragen worden, terwijl het aanbevelenswaardig is om bij snelle en geforceerde marschen en bij zeer warme weersgesteldheid de ransels, die alleen het hoog noodige bevatten mogen, op wagens of karren mede te voeren.

De snelheid van den marsch staat in omgekeerde reden tot de lengte der marschcolonne. Zoo kan een bataljon infanterie de reglementaire snelheid van 115 passen in de minuut bij marschen tot 25 KM. volhouden, een regiment infanterie zal daarentegen slechts 100 passen in de minuut kunnen maken. Voor de infanterie bedraagt de gemiddelde lengte van den gewonen marsch 25 KM., van den snellen marsch 30 à 35 KM., van geforceerde marschen tot 50 KM.; voor de beredene troepen onderscheidenlijk 35, 45 en 80 KM.

Bij de snelle marschen worden rustdagen niet geregeld gegeven; bij geforceerde marschen wordt dag en nacht doorgemarcheerd met inachtneming alleen van de tot rusten en koken benoodigde tusschenpoozen. Ongunstige omstandigheden, zooals zand- en slikkerige of bijzonder steile wegen, groote warmte, sterke wind, zware regen of sneeuw, enz., vertragen den marsch;

nachtmarschen vorderen ongeveer anderhalfmaal den tijd van een dagmarsch van gelijke lengte.

Wanneer de troepen na afloop van den marsch moeten bivakkeeren, geeft de chef van den geneeskundigen dienst aan den commandant zijne adviezen omtrent de keuze, de ligging en de inrichting van het bivak, de beschutting tegen weers- en temperatuurinvloeden, het verstrekken van sterken drank aan de troepen, het aanleggen van bivakvuren, het verstrekken van ligstroot, de hoedanigheid en de bereiding der spijsen, de zorg voor de zuiverheid van het drinkwater, het reinigen van het lichaam en het wasschen van het ondergoed, het ontsmetten van latrines, de wijze van het zich ter ruste leggen der manschappen, enz. Het meest geschikt is een hoog, droog, tegen gure winden beschut en van nadeelige uitwasemingen vrij, goed van drink-, kook- en waschwater voorzien terrein, in welks nabijheid goede gemeenschapswegen en bewoonde oorden gevonden worden, zoomede levensmiddelen en brandstoffen in genoegzame hoeveelheid verkrijgbaar zijn. Tegen te spoedige afkoeling van het lichaam na het betrekken van het bivak, tegen het slapen in natte kleederen of op een vochtigen grond worde gewaakt. Van veel belang zijn het reinigen en verzorgen der voeten (inwrijven der voetgewrichten met brandewijn) en het verschaffen eener zooveel mogelijk ongestoorde, zij het ook korte, rust aan de vermoeide krijgslieden.

Zijn er zieken te verzorgen, dan moeten deze zooveel doenlijk naar nabijgelegene woningen vervoerd of anders in tenten, zoo die voorhanden zijn, of bij ontstentenis ook van deze op eene droge, goed beschutte plek verpleegd worden.

Voor de inrichting der latrines gelden dezelfde grondbeginselen, als hieronder bij de legerplaatsen vermeld worden, terwijl overigens voor den geneeskundigen dienst in het bivak dezelfde bepalingen van toepassing zijn als voor dien in de kantonnementen.

Zooveel mogelijk moeten, vooral voor de bereden troepen, bewoonde oorden, als dorpen, gehuchten, enz., ter inrichting van oordbivaks gebruikt worden. Weiland is niet verkieslijk voor bivak. Voor groote troepenafdeelingen verdienen meerdere kleinere bivaks de voorkeur boven één groot, in welk geval men zorge latrines niet te graven tusschen twee bivaks.

Ingeval de troepen een kamp betrekken, moet de bodem, waarop dit opgeslagen zal worden, droog, poreus, verheven, liefst eenigszins naar eene zijde glooiende, voor goede afwatering geschikt, voor frissche windstroomen toegankelijk en in eene gezonde landstreek gelegen zijn. Is eene plek in de nabijheid van moerassen of andere, nadeelige uitwasemingen verspreidende, plaatsen onvermijdelijk, dan worde deze zoo mogelijk boven den heerschenden wind gekozen.

De aanwezigheid van goed drinkwater is een hoofdvereischte. Bij de beoordeeling van het water uit putten of pompen geve men vooral acht op de uitgestrektheid in hoogte en breedte der filtreerende bodemlagen, de richting van den grondwaterstroom, de wijze van aanleg der putten of pompen en de nabijheid van bronnen van verontreiniging der waterverzameling.

Ingeval geen zuiver drinkwater te bekomen is, doch een physisch en chemisch ongeschikt water gebruikt *moet* worden, dan kan een goed grindkoolfilter van veel nut zijn; is de aanwezigheid van schadelijke bacteriën in het drinkwater te vreezen, dan is een filter-CHAMBERLAND-PASTEUR of een BERKEFELD-filter onontbeerlijk.

Voor het verblijf in kampen worden in den regel tenten, bij langeren duur ook barakken of hutten gebezigd. De grond, waarop de tent wordt opgeslagen, wordt aan den omtrek met eene geringe aardverhooging tegen het indringen van regenwater voorzien; zoo noodig kunnen hiertoe ook stroobundels tegen de onderbinnenzijde der tentmuren gelegd worden. De bodem der tent worde met frisch stroo, hetgeen naar behoefte ververscht moet worden, belegd. Rondom de tent dient een greppel van 2,5 à 3 dM. diepte tot het opvangen van het regenwater. De afstand tusschen de tenten, barakken of hutten moet groot genoeg zijn om de doorstrooming der dampkringslucht onbelemmerd te doen geschieden. Vooral moet voor goede luchtversersching, in de tenten door het opslaan der tentmuren, en tegen overvulling der tenten, barakken of hutten gewaakt en moeten de tenten nu en dan verplaatst worden, hetgeen altijd geschieden moet, ingeval er zich ziekten, die gevaar voor besmetting kunnen opleveren, in voordoen. Komen er bepaald besmettelijke ziekten in de tenten, barakken of hutten voor, dan worden deze opgebroken en, zoowel als de bodem waarop zij gestaan hebben, ontsmet, dit laatste bijv. door drenking van den grond met eene oplossing van 1 KG. ijzervitriool en $\frac{1}{4}$ L. ruw carbolzuur in 15 L. water (hiervan 3 L. per M².), of met kalkmelk, chloorkalk of een creolinemengsel.

De latrines moeten op een afstand van ten minste 200 M. buiten den bewoonden kring van het kamp en van de waterputten, boven den heerschenden wind, en op een terrein niet hooger dan dat van het kamp gegraven worden. Dagelijks worden de faecaliën met een der genoemde ontsmettingsmiddelen bedeed en met eene laag aarde bedekt. Op geschikte plaatsen dienen tonnen, zoo mogelijk gegalvaniseerd ijzeren, aanwezig te zijn om tot urinoirs gebezigd en dagelijks geledigd en gereinigd te worden. Ook moet alle afval op een voldoende afstand van het kamp verbrand of begraven en dan met eene ontsmettende stof, bijv. ongebluschte kalk, bedeed worden.

Op alle voedingsmiddelen en dranken, die in het kamp ingevoerd worden, moet een streng hygiënisch toezicht gehouden worden; het is wenschelijk

de melk vóór het gebruik te doen koken. Ook zij men bedacht om de prostitutie des noodig te keer te gaan.

Dezelfde gezondheidsmaatregelen zijn ook bij kampen van houten barakken of stroohutten in acht te nemen. Bij de inrichting der barakken en hutten worde vooral op luchtverversching, goede afvloeiing van het regenwater en zorg tegen het indringen van regen of sneeuw gelet.

Ter verpleging der niet te evacueeren zieken worden zoo mogelijk de hospitaaltenten of in den winter barakken gebezigd.

Moeten de troepen worden gekantonneerd, dan is het de taak van den chef van den geneeskundigen dienst vóór of bij aankomst in het kantonnement te onderzoeken, of aldaar besmettelijke of epidemische ziekten voorkomen; in het bevestigend geval worde eene zoodanige plaats zoo mogelijk vermeden. Is dit niet overeen te brengen met de militaire belangen, dan worden de manschappen zooveel mogelijk gehuisvest in vooraf ontsmette noodkwartieren met verbod van oponthoud in besmette woningen, worden nauwlettend ontsmettingsmaatregelen, waar noodig, toegepast, voor menigvuldige vernieuwing van ligstroo gezorgd, enz. Mocht zich in een overigens onbesmet kantonnement onverhoeds in eene woning, waar een militair ingekwartierd is, eene besmettelijke ziekte voordoen, dan moet de ingekwartierde zoodanige woning onmiddellijk verlaten, waarbij de eerstaanwezende officier van gezondheid eene verklaring model n°. 8 afgeeft.

Voorts let de chef van den geneeskundigen dienst op de verpleging en voeding van den troep, vooral op het drinkwater, en doet aan den kantonnementscommandant alle door hem noodig geachte voorstellen in het hygiënisch belang der militairen.

De kantonnementen worden onderscheiden in *ruime*, waar hoogstens één man per haardstede, *enge*, waar meer dan één man per haardstede, en *geconcentreerde*, waar tactische onderdeelen van ten minste een peloton infanterie, een peloton cavalerie of eene sectie artillerie, menschen en paarden, in een of een paar nabij elkander gelegen gebouwen onder dak gebracht zijn.

Bij het betrekken van het kantonnement voor eenige dagen achtereen wordt een burgerziekenhuis of bij gebreke daarvan een geschikt gebouw met ruime en luchtige lokalen, bij voorkeur dicht bij een spoor-, straat- of waterweg gelegen, tot opneming van zieken, die niet in hunne kwartieren behandeld en niet geëvacueerd kunnen worden, aangewezen en over dag van de roode kruisvlag, des nachts daarenboven van eene roode lantaarn voorzien. In de nabijheid daarvan komen de officieren van gezondheid, ziekenverplegers en ziekendragers in kwartier en worden de ziekenkarren met bespanningen en bijbehorende manschappen opgesteld en onder dak gebracht, terwijl de medicijn- en verbandkisten uit de ziekenkarren in het kantonnementsziekenverblijf of bij ontstentenis daarvan in het kwartier van den officier van

gezondheid beschikbaar gesteld worden. Bij de inrichting van genoemd ziekenverblijf kan het noodige daartoe in gebruik verkregen, gerequireerd of aangekocht worden; de levensmiddelen worden op aanvraag door de intendance verschaft of rechtstreeks aangekocht. Ook is het nuttig reeds dadelijk eene geschikte woning of loods aan te wijzen, waar besmettelijke zieken verpleegd zouden kunnen worden.

Alle in het kantonnement aanwezige officieren van gezondheid, ziekenverplegers en ziekendragers worden, voor zoover zij niet met de troepen moeten uitrukken, bij toerbeurten voor de verpleging der zieken aangewezen, waarbij ook, bij langdurig verblijf van zeer veel troepen in een kantonnement, de hulp van personeel of materieel eener verbandplaatsafdeeling of van een veldhospitaal kan ingeroepen worden onder voorwaarde, dat deze laatstgenoemde afdeelingen van den geneeskundigen dienst te velde de troepenbewegingen, desgevorderd, zoo spoedig mogelijk moeten kunnen volgen.

De bepalingen omtrent de dagelijksche uitoefening van den geneeskundigen dienst in het kantonnement zijn in hoofdzaak dezelfde als die voor de kazerne. Op de ziekenrapporten moeten wijk, nommer en naam van den bewoner van het kwartier, waar de zieken zich bevinden, zijn aangeduid. De kwartierzieken worden zoo mogelijk des namiddags nogmaals den officier van gezondheid voorgesteld.

De evacuatie van zieken geschiedt overeenkomstig de aanwijzingen van den chef van den geneeskundigen dienst bij de divisie zooveel mogelijk dagelijks en zoo noodig onder geleide van een officier van gezondheid of ziekenverpleger.

Bij het verlaten van het kantonnement worden onvervoerbare zieken of gewonden ter verzorging aan het gemeentebestuur volgens art. 8 der Wet op de Inkwartiering onder afgifte eener geneeskundige verklaring volgens model n°. 9, of aan eene burgerziekeninrichting of aan de vrijwillige ziekenverpleging met een gewoon hospitaalbiljet, overgegeven, waarbij de officier van gezondheid, die den lijder heeft behandeld, schriftelijk beknopte inlichtingen omtrent den aard der ziekte of verwonding en de toegepaste behandeling (model n°. 9) voegt. Alleen in onvermijdelijke gevallen wordt personeel en materieel van den geneeskundigen dienst ter verpleging der achterblijvende zieken achtergelaten, hetgeen evenwel zoo spoedig mogelijk tot de troepen moet terugkeeren, waartoe het bekend gemaakt moet zijn met hunne marschrichting en waarschijnlijke standplaatsen.

De eerstaanwezende officier van gezondheid maakt dagelijks een staat model n°. 2 op van de zieken, die van diensten vrijgesteld, in behandeling genomen of geëvacueerd zijn.

In de derde Afdeeling van dit overzicht zijn reeds verscheidene der gezondheidsmaatregelen, in versterkte plaatsen te nemen, besproken. Volgens de instructie voor vesting- en fortcommandanten, behoorende bij het Kon.

besluit van 18 November 1875, n°. 9, zal reeds tijdig eene gezondheidscommissie benoemd worden, aan welker hoofd een officier der bezetting staat. Daartoe zullen behooren: de chef van den geneeskundigen dienst met een officier van gezondheid, de militaire intendant, de plaatselijke adjudant en zoo noodig ook burgerpersonen.

Deze commissie zal hare aandacht vestigen op alles, wat der gezondheid van den soldaat bevorderlijk kan zijn, brengt op gezette tijden verslag uit en onderwerpt aan den vestingcommandant voorstellen en beschouwingen, als zij zal vermeenen te behooren. Omtrent het beoordeelen van de geschiktheid van drinkwater uit waterputten en pompen geldt ook hier hetgeen dienaangaande hiervoren bij de legerplaatsen gezegd is. Zeer aanbevelenswaardig is het regenwater uit goed onderhoudene regenbakken, die door de druipkokers gevoed worden en waarbij de geaardheid en hoogte der filtreerende aard- of zandbedekking der forten in aanmerking komen.

Ten einde eenigermate de hoeveelheid regenwater, die in een bepaald tijdsbestek in onze liniën verwacht kan worden, te kunnen berekenen, houde men in het oog, dat te Utrecht per 100 M². gemiddeld in de lente 13.815 L., des zomers 20.975 L., in den herfst 18.755 L. en des winters 15.125 L. regenwater vallen, waarvan in den regel $\frac{1}{2}$ gedeelte verdampt, $\frac{1}{3}$ over de oppervlakte wegvloeit, terwijl $\frac{1}{3}$ in den grond dringt. Het veiligst is 't dus het minimum, nl. 13.815 L. per 100 M². en per kwartaal, behoudens onverwachte langdurige droogte, als grondslag der berekening aan te nemen.

Tot den afvoer van faecaliën is het in forten en vooral in werken, die aan insluiting blootgesteld zijn, noodig om aanvankelijk latrines buiten het verdedigingswerk aan te leggen en de urinetonnen aldaar te ledigen, en de binnen het werk aanwezige latrines eerst bij noodzakelijkheid te gebruiken. Ter beoordeeling der verhouding van den inhoud der privaatputten tot de sterkte der bezetting berekene men gemiddeld 93 G. faecaliën en 1173 G. urine per persoon en per dag.

Evacuatie en ziekenverspreiding (1).

Een zeer gewichtig gedeelte der taak van den geneeskundigen dienst in oorlogstijd is de zorg voor het onderhouden der noodige verplegingsruimte in de ziekeninrichtingen der eerste linie en het voorkomen van overvulling van deze. Het middel ter bereiking van dit doel is het onderhouden eener geregelde en gestadige evacuatie van zieken en gewonden uit de genoemde inrichtingen naar meer achterwaarts van het gevechtsterrein gelegene vaste of tijdelijke, zoo militaire als burgerlijke hospitalen in het binnenste des lands.

Ten einde nu ook die laatstgenoemde ziekeninrichtingen tegen overvulling te behoeden en ook om zooveel mogelijk van de overal verspreide personeele

(1) Vierde Afdeling van het Voorschrift.

en materieele hulp gebruik te kunnen maken, is het noodig de lijdens over eene groote uitgestrektheid te verspreiden, waartoe de beschikbare of te verkrijgen gelegenheden tot verpleging in een groot aantal gemeenten, zoowel in militaire hospitalen, burgerziekenhuizen, gestichten, openbare gebouwen, hotels, enz., als bij particulieren, die zich daartoe bereid verklaren, benuttigd moeten worden.

Met de leiding der evacuatie en ziekenverspreiding zijn de dirigerende officieren van gezondheid der 1ste klasse, hoofden der 3 districten voor den militairen geneeskundigen dienst, elk in zijn eigen district, onder toezicht van den I. G. D. L. belast, voor welken dienst aan ieder hunner een officier van gezondheid der 1ste of 2de klasse, een kapitein of luitenant, en een of meer schrijvers zijn toegevoegd, welke officieren reeds in tijd van vrede met deze hunne bestemming en met de voorbereiding van dezen dienst in kennis gesteld zijn.

Hoewel nu in het algemeen de evacuatie en ziekenverspreiding uit de hospitalen der eerste linie in hetzelfde district zal geschieden en het voorschrift zelfs zegt, dat de evacuatie uit werken, die tot eenzelfde groep eener linie of stelling behooren, maar in verschillende districten gelegen zijn, in eenzelfde district geschiedt, zoo spreekt het vanzelf, dat de richting der evacuatie en verspreiding der lijdens wel voornamelijk door de richting, vanwaar de vijandelijke aanval komt, en door het gedeelte des lands, waar de strijd gevoerd wordt, zal bepaald worden. Zoo zal bijv. bij een aanval uit het oosten de evacuatie zich niet alleen tot het 2de district bepalen, maar ook het 1ste of het 3de district omvatten, al naar gelang de aanval meer zuid- of noordwaarts geschiedt. Zoo zullen bij een aanval uit het zuiden ook het 2de en voor zooveel noodig ook het 1ste district lijdens moeten opnemen.

Het is dus noodig, dat de betrokken hoofden der districten te dezen aanzien in onderling overleg handelen en reeds in vreedestijd onderscheidenlijk in hun district de noodige gegevens tot deze evacuatie verzamelen en de uitvoering daarvan ook in onderling overleg regelen.

De aanwezigte of te verkrijgen verplegingsruimte in de bovengenoemde gebouwen moet dus nauwkeurig bekend zijn, evenzoo de plaatsen en terreinen, waar ziekenbarakken of tenten zouden kunnen opgeslagen of wel kampen daarvan gevormd worden; de voor het ziekenvervoer beschikbare wegen bij voorkeur te water en voorts te land; de daartoe te bezigen, te huren of te requireeren vervoermiddelen; het personeel zoowel tot vervoer als tot verpleging, waarover beschikt zal kunnen worden; terwijl de richting waarin, de plaatsen waarheen, en de wegen waarlangs het bedoelde vervoer bij de verschillende onderstelde oorlogstoestanden geschieden moet, ook van het eene district in het andere, reeds in vreedestijd door de evengenoemde autoriteiten bepaald moeten worden. Daar de berekening van het vermoedelijke cijfer van zieken en gewonden op de kennis van de opstelling

en sterkte van het leger en de bezettingstroepen in de verschillende oorlogstoestanden gegrond moet zijn, worden de daartoe vereischte opgaven aan de hoofden der districten door den I. G. D. L. en den Chef van den Generalen Staf op hunne aanvraag verstrekt. De bedoelde ontwerpen, waarbij op een regelmatig dagelijkschen evacuatiedienst uit de hospitalen der eerste linie gerekend moet worden, vereischen, desgevorderd na overleg met de Permanente Militaire Spoorwegcommissie, de goedkeuring van den I. G. D. L.

Zoodra nu de order tot mobilisatie van het leger gegeven is, worden de verpleegden in de militaire hospitalen en ziekenzalen, die overeenkomstig den bestaanden oorlogstoestand ontruimd moeten worden, ten spoedigste naar de in dienst blijvende militaire ziekeninrichtingen geëvacueerd en wordt het daardoor beschikbaar komend personeel en materieel, dit laatste bij voorkeur per scheepsgelegenheid, naar de reeds bij voorbaat daarvoor aangewezen bestemming bij de vaste of tijdelijke hospitalen gezonden. De niet vervoerbare zieken worden alsdan aan de zorg van het betrokken gemeentebestuur overgedragen. De reeds voorbereide maatregelen tot ziekenvervoer te water en te land vinden dus nu hunne toepassing, waartoe de noodige beschikkingen met de hoofdafdeeling der Permanente Militaire Spoorwegcommissie gemaakt en overeenkomsten met eigenaars van stoom- en andere vaartuigen en van voertuigen of met ondernemers van vervoermiddelen aangegaan worden. Voorts wordt onverwijld overgegaan tot het inrichten van tijdelijke militaire hospitalen op de daartoe aangewezen punten, waarbij gedeeltelijk verplegingspersoneel van de ontruimde hospitalen gedetacheerd, anderdeels burgerpersoneel in dienst genomen, het noodige materieel uit de garnizoensmagazijnen van nachtleger en uit 's Rijks centrale magazijnen van kleeding en uitrusting aangevraagd en overigens door aankoop verkregen wordt. Voorts wordt in overleg getreden met de besturen van ziekenhuizen, gestichten, enz., en met de gemeentebesturen ter opneming van zieken in openbare gebouwen en bij ingezetenen, die daartoe bereid zijn. Bij de uitoefening van dezen dienst zijn nu de toegevoegde officier van gezondheid en kapitein of luitenant het hoofd van het district behulpzaam, waarbij de bemoeiing van den eerstgenoemde uit den aard der zaak meer de verpleging en de daartoe aangewezen of aan te wijzen inrichtingen, die van den tweede meer het eigenlijke ziekenvervoer en het daarbij noodige personeel betreffen.

Het ziekenvervoer wordt onderscheiden in dat over *korte*, en in dat over *grootere* afstanden.

Voor het *eerste* worden gebezigd:

a. onderstellen voor draagbaren, waarop draagbaren van verschillende soort vervoerd kunnen worden, of wel raderbaren, welke laatste echter niet bij de troepen te velde medegevoerd worden;

b. daartoe ingerichte kleine schuiten of ook wel vlotten tot ziekenvervoer;

c. ziekenwagens en ziekenkarren.

Voor het tweede wordt gebruik gemaakt van :

a. spoor- of tramwegen ;

b. gehuurde of gerequireerde voertuigen ;

c. tot drijvende hospitalen ingerichte schuiten ;

d. de gehuurde of gerequireerde stoombooten, schepen, trekschuiten, enz.

De wijze, waarop kleine schuiten tot ziekenvervoer en ballastschuiten der Amsterdamsche kanaalmaatschappij tot drijvende hospitalen ingericht worden, is beschreven in punt 4 en 5 van § 106 van het Voorschrift. Daartoe wordt de schuit voorzien van een tweeden vloer, van een houten barak met aaneensluitende planken, dakluchtversching en beweegbare glasramen, aan den buitenkant met wit zeildoek bekleed tegen regen en zonnehitte, en van een ingang voor in- en uitlading aan een der lange zijden. De barak voor drijvende hospitalen heeft daarenboven dubbele wanden, keuken, kombuis, logies voor een ziekenverpleger, bergplaats voor levensmiddelen, tonprivaat, en in den winter eene stookgelegenheid. Het aantal te vervoeren zieken hangt af van de afmetingen der schuit, afgebeeld op plaat 10, fig. 1 tot 5 van het Voorschrift; er is mede gelegenheid tot verblijf van een ziekenverpleger, het plaatsen van een kachel, enz. In de ballastschuit kunnen lijdens verpleegd, en een of meer dezer schuiten kunnen door een sleepbootje over een grooteren afstand vervoerd worden. Voor het in- en uitladen van lijdens in en uit schuiten en op of van vlotten kan een steiger gemaakt worden op de wijze, als punt 6 van § 106 en plaat 10, fig. 11—15 van het Voorschrift aangeven.

Tot het vervoer van zieken en gewonden per spoor- of tramweg worden de rijtuigen 1ste, 2de of 3de klasse, de tot dat doel ingerichte goederenwagens, of ook wel bij goed weder zonder sterken zonneshijn opene wagens met hooge, dichte zijwanden gebezigd, die de noodige ruimte tot bijstand der lijdens aanbieden. De rijtuigen der drie genoemde klassen zijn bestemd tot zittend vervoer van gekwetsten aan de bovenste ledematen, lichtgekwetsten en zieken. De rijtuigen der 1ste en 2de klasse dienen voor het vervoer van officieren en van lijdens, die een gemakkelijk vervoer behoeven. Geslotene goederenwagens worden ingericht tot vervoer van 4 of naar gelang der ruimte van 5 zwaargekwetsten of zieken op draagbaren, die op stellen van veerkrachtige schragen, met aan den bodem van den wagen vastgeschroefde standers, geplaatst worden (zie § 71 punt 3 en § 106 punt 2, met plaat 8 van het Voorschrift). Op het gebruik van reminrichtingen van tot ziekenvervoer gebezigde spoorwagens moet, zoo eenigszins mogelijk, niet gerekend worden.

Tramwagens moeten tot het vervoer van zwaargekwetsten en zieken op draagbaren, naar omstandigheden door het uitnemen der banken, verbreedden der openingen, enz., ingericht worden.

Gehuurde of gerequireerde boerenwagens worden tot het vervoeren van lijders geschikt gemaakt door den bodem van den wagen met stroo, hooi of kleedingstukken als anderszins te bedekken, en daarin een draagbaar zoodanig aan ijzeren veeren met touwen en haken op te hangen, dat zij vrij zweeft en de pooten ten minste 5 cM. boven den bodem van den wagen hangen zonder gelegenheid voor groote schommelingen over te laten. Tot dit doel kan de ruimte tusschen draagbaar en voertuig nog met de reeds genoemde beschuttende voorwerpen aangevuld worden, terwijl het raadzaam is voor het geval, dat de veeren of touwen mochten breken, onder de draagbaar dwars over den wagen touwen of stroolussen aan te brengen. Ingeval de draagbaar pooten heeft, die ingeslagen, en draagarmen, die ingeschoven kunnen worden, kunnen twee dergelijke draagbaren op één kar geladen worden en *moeten* de zooveel genoemde touwen of stroolussen onder de *bovenste* draagbaar gespannen worden. In § 106 punt 7 A en B, plaat 3 fig. 4 en 5, is de wijze van opladen zoowel van één als van twee draagbaren beschreven.

Ten opzichte der vervoerbaarheid worden de lijders onderscheiden in *niet*, in *voorwaardelijk* en in *onvoorwaardelijk* vervoerbare zieken. Tot de voorlaatst genoemden worden zij gerekend, voor wier vervoer bijzondere voorzorgen te nemen zijn, bijv. vervoer in uitsluitend liggende houding, in bijzondere spoorwegrijtuigen, alleen in de vroege morgen- of voormiddaguren, wegens koortsverheffing des namiddags, enz. Overigens geeft § 74 punt 2 van het Voorschrift eenige gevallen op, die tot de hier genoemde drie groepen van lijders gerekend worden te behooren.

Opdat nu de evacuatie en ziekenverspreiding in oorlogstijd snel en geregeld kunne geschieden, is het noodig, dat de chefs van den geneeskundigen dienst bij de divisien, zelfstandige brigades en troepenafdeelingen, en die in de liniën, stellingen of groepen, zoo noodig dagelijks en per telegram, aan het hoofd van het betrokken district eene opgave model n°. 12 van het aantal zieken en gewonden zenden, die voor evacuatie uit kampen, kantonnementen en ziekeninrichtingen der eerste linie in aanmerking komen, waarna genoemde hoofden de plaatsen en inrichtingen waarheen, de wijze waarop, de vervoermiddelen waarmede, en het aantal zieken, dat vervoerd zal worden, bepalen. Behalve voor vervoer van zware zieken en gewonden over de kortste afstanden en voor besparen van personeel en materieel door zooveel mogelijk bijeenvoegen van zieken, die naar eene zelfde plaats en langs een zelfden weg vervoerd moeten worden, dient ook voor verdeling der lijders over de verschillende ziekeninrichtingen naar den aard der ziekte gezorgd te worden, opdat zooveel mogelijk elke inrichting voor eene bepaalde soort van lijders bestemd worde, waarbij syphilislijders en zij, die verdacht worden eenige ziekte voor te wenden of erger te doen voorkomen, steeds onder behandeling en toezicht van militaire geneeskundigen gehouden worden.

Nadat aldus het vervoer door het hoofd van het betrokken district per telegram of schriftelijk volgens model n°. 13 aan de hoofdafdeeling der Permanente Militaire Spoorwegcommissie of aan de uitvoeringscommissie, op wier lijnen het vervoer geschieden moet, aangevraagd, of, wanneer het andere vervoermiddelen dan spoor- of tramwagens geldt, zelfstandig bepaald is, wordt door hem daarvan aan de chefs van den geneeskundigen dienst, die de aanvragen tot evacuatie ingediend hebben, en aan de chefs der ziekeninrichtingen, waarin de lijders moeten opgenomen worden, met opgave van het vermoedelijke uur van aankomst, enz., per telegram of anders aan eerstgenoemden volgens model n°. 14, aan laatstgenoemden volgens model n°. 15, kennis gegeven. Bovendien worden de étappecommandanten of commandeerende officieren door de hoofden der districten per telegram van de ziekentransporten onderricht.

Laatstgenoemde autoriteiten hebben ook te zorgen voor het noodige geleide van geneeskundig en hulppersoneel, waarbij zoo noodig van de diensten van aangenomen burgerpersonen of van die der vrijwillige ziekenverpleging gebruik gemaakt kan worden. Is er bij het vervoer personeel of materieel van de ziekeninrichtingen medegegeven, dan moet dit zoo spoedig mogelijk teruggezonden worden.

De officier van gezondheid, die met het vervoer belast is, zorgt voor de verdeling der zieken over de verschillende vervoermiddelen, houdt toezicht op de zorgvuldige en tevens vlugge inlading, de aanwezigheid der noodige genees-, lafenis- en voedingsmiddelen, enz., en geeft bevel tot het vertrek, behalve bij spoortreinen, waar dit bevel door den stationschef of door den étappecommandant gegeven wordt. Bij het vervoer zijn de lichte zieken en gewonden in den regel gekleed met kapotjas of mantel en kwartiermuts, terwijl de overige, niet gebezigde kleding, uitrustingsstukken en wapens in goederenwagens of anders op gerequireerde wagens of in de vaartuigen zelve medegevoerd worden.

De toestand van sommige lijders kan vereischen, dat zij niet onmiddellijk in de voer- of vaartuigen overgebracht of wel daaruit vervoerd, maar vooraf in een geschikt lokaal eenigen tijd verblijven en verpleegd worden, in welk geval de étappecommandant of bij diens ontstentenis de stationschef zoodanig lokaal aanwijst en eerstgenoemde in overleg met het hoofd van het district zorgt voor de inrichting van dat lokaal en voor de verpleging. Deze zorg gaat bij afwezigheid van den étappecommandant op den ter plaatse commandeerenden officier over. Geschiedt het ziekenvervoer niet langs spoor- of tramwegen, dan worden de bedoelde lokalen in de plaats van vertrek ingericht door de zorg van de chefs der ziekeninrichtingen, waaruit geëvacueerd wordt, en in de plaats van aankomst door het hoofd van het betrokken district, welke laatste autoriteit ook zorgt voor het vervoer der lijders van de plaatsen van aankomst naar de verplegingslokalen.

Een voorwerp van aanhoudende zorg der districtshoofden is het steeds

naar behoefte uitbreiden der gelegenheden tot ziekenverpleging, hetzij door voorstellen aan den I. G. D. L. tot het bouwen en inrichten van tenten- of barakkenkampen, hetzij door overleg met gemeentebesturen tot het in gebruik nemen van openbare gebouwen, gestichten, scholen, enz., of tot het opnemen van lijders bij particulieren.

De administratie en het beheer van de tijdelijke militaire hospitalen in de tweede linie geschieden overeenkomstig met die in de eerste linie en zijn in § 75 van het Voorschrift nader omschreven.

Ten einde ook op de hoogte te blijven van de verpleging in de burgerhospitalen, in die van het Roode Kruis en bij particulieren, richten de hoofden der districten aan de betrokkene gemeentebesturen en aan het hoofdcmité der Nederlandsche Vereeniging tot het verlenen van hulp aan zieke en gewonde krijgslieden in tijd van oorlog het verzoek om een ziekenregister model n°. 17 te doen aanhouden en door hunne tusschenkomst op gezette tijden, liefst om de vijf dagen, opgaven te ontvangen omtrent het getal verpleegd wordende lijders, den toestand dier lijders in het algemeen, en het aantal beschikbare bedden, voor welke opgaven model n°. 18 kan dienen.

De hoofden der districten zenden dan van hunne zijde elke vijf dagen aan den I. G. D. L. eene opgave van al de verpleegde lijders in hun district en van het aantal beschikbare bedden, waardoor laatstgenoemde autoriteit in de gelegenheid gesteld wordt de verdeling der lijders over de drie districten naar behoefte te wijzigen.

Alle op dit onderwerp betrekking hebbende registers en staten worden zorgvuldig bewaard en na het einde van den oorlog aan het Departement van Oorlog ingezonden.

(Wordt vervolgd.)

DE MARECHAUSSEE BIJ HET LEGER TE VELDE.

»Boven en behalve den inwendigen dienst», zegt art. 63 van het reglement op de politie, de discipline en den dienst der koninklijke marechaussee, »waarmede het korps marechaussee is belast, zal hetzelfde in oorlogstijd detachementen afgeven, bestemd om de orde en discipline in de kampementen en kantonnementen te bewaren».

In meer bijzonderheden nopens de vervulling van bedoelde taak treedt het reglement niet. Evenmin vindt men in ons »Voorschrift op den Velddienst» daaromtrent bepalingen, zooals zulks gebruikelijk is in de voorschriften van vreemde legers. Dit, gevoegd bij de omstandigheid, dat van de marechaussee te velde meer kan en meer moet geleverd worden dan het bewaren der orde en discipline in de kampen en kantonnementen, doet het nuttig schijnen eenige beschouwingen omtrent den werkkring en de organisatie dier militaire politie te leveren, welke beschouwingen den belangstellende in het hiernavolgende worden aangeboden.

A. WERKKRING DER MARECHAUSSEE.

Onder verschillende benamingen, zooals marechaussee, gendarmerie, karabiniers, enz., is bij de Europeesche legers een troepenmacht ingedeeld, aan welke de uitoefening der legerpolitie is opgedragen. Bij vele legers is dit echter niet de eenige taak, die deze troepenmacht te vervullen heeft. Vandaar, dat hare sterkte en samenstelling nogal uiteenloopt.

Bij het Fransche leger bijv. oefent de gendarmerie in het door de legers bezette gebied niet alleen gelijksoortigen dienst uit als door haar in vreedstijd in het eigen land wordt verricht, namelijk het opsporen van misdrijven en overtredingen en het tot klaarheid brengen daarvan, het opmaken van processen-verbaal, het vervolgen en aanhouden der schuldigen en het verrichten van politiedienst, maar zij handhaaft ook de orde in de kampen, kantonnementen en op de wegen, zij geleidt gevangenen, surveilleert de niet-militairen, wien het geoorloofd is het leger te volgen, zoomede de personen, die van spionnerdienst worden verdacht.

Verder is zij belast met den dienst der gevangenen in de hoofdkwartieren, surveilleert en bestuurt zij den dienst der sauvegardes en is haar de zorg voor de vereeniging, de formatie en de leiding van, zoomede voor de de politie bij den bagagetrein opgedragen.

Boven en behalve de opgenoemde werkzaamheden heeft de Fransche gendarmerie nog een zeer gewichtige taak te vervullen. Aan haar is namelijk ook een zekere rechtspraak opgedragen.

Elke commandant der afdeling gendarmerie, ingedeeld bij de hoofdkwartieren der legers, legerkorpsen en divisiën, bij zelfstandig opereerende brigades, bij cavalerie-brigades aan de legerkorpsen toegevoegd, bij de bagagetreinen en bij de etappendirectiën, spreekt, van het oogenblik af dat het leger op vreemd grondgebied optreedt, recht nopens misdrijven en overtredingen ten aanzien van marketenters en zoetelaars (zoo mannen als vrouwen), waschvrouwen, kooplieden, knechten en alle personen, die het leger krachtens verlof mogen volgen, zoomede over landloopers, zwervers en krijgsgevangenen beneden den rang van officier (krijgsgevangen officieren, die hun woord hebben geschonden, worden als soldaten beschouwd).

Onder den naam van *prévôtés* komen deze rechtbanken de krijgsraden te hulp door onmiddellijke berechting zonder appèl van het vlottende personeel, dat elk leger volgt en er de plaag van wordt, als het zoo noodig niet streng en op staanden voet wordt gestraft.

Behalve in *Frankrijk* bestaat de prevotale rechtspraak te velde slechts in *Rumenië* en *Griekenland*.

De gendarmerie-detachementen ten behoeve der legers te velde worden in *Frankrijk* geleverd door de territoriale gendarmerie, die een aanzienlijke vredessterkte heeft (654 officieren, 21.373 manschappen en 12.545 paarden).

In *Duitschland* wordt de gendarmerie te velde evenals in *Frankrijk* getrokken uit de territoriale, doch daar dit personeel zeer weinig talrijk is — 59 officieren, 1369 gendarmes te paard en 2084 te voet — moet men daarbij in zeer ruime mate onderofficieren der cavalerie-regimenten indeelen.

De taak der Duitse veldgendarmerie is de uitoefening der legerpolitie bij het veldleger en op de etappelijnen; zij stemt dus in hoofdzaak overeen met die der Fransche gendarmerie.

Afdeelingen gendarmerie worden toegevoegd aan het groote hoofdkwartier, aan de hoofdkwartieren der legers en legerkorpsen, alsmede aan de etappeninspectiën.

De *Oostenrijksche* veldgendarmerie oefent wel is waar ook de legerpolitie uit, maar boven alles en voor alles verricht zij hulpdiensten bij de organen van den generalen staf, koerier-, ordonnansen-, escorten- en kondschapsdienst. Zij bestaat uitsluitend uit onderofficieren van het leger, die in vredestijd voor hunne taak worden opgeleid.

In *Italië* voert het korps koninklijke karabiniers uit, wat elders aan de gendarmerie wordt opgedragen; bovendien:

a. den dienst der sauvegardes, dus bescherming van personen benevens openbare en bijzondere gebouwen, die in het belang van het leger geëerbiedigd moeten blijven ;

b. den escorten- en ordonnansendienst bij de staven. Onder escortendienst wordt verstaan het begeleiden van officieren, die, met een bijzondere zending belast, per rijtuig reizen, of van voertuigen, die waarden of belangrijke papieren bevatten. Onder ordonnansendienst begrijpt men het snel en zeker overbrengen van mondelinge of geschreven bevelen ;

c. den postkoerierdienst, d. w. z. het verzekeren van het geregeld vervoer der brieven tusschen het leger en het vaderland of wel tusschen de onderdeelen van het leger ;

d. bijzondere diensten, als: opsporing van gidsen en kondsappers, inbeslagneming van openbare kassen, brieven en telegrammen, enz.

De aanzienlijke sterkte van het korps in tijd van vrede — 618 officieren, 23.004 minderen en 4945 paarden — is oorzaak, dat bij mobilisatie geen versterking door onderofficieren van het leger noodig is, alhoewel de toewijzing van detachementen op zeer ruime schaal plaats heeft.

De *Belgische* gendarmerie heeft tot hoofdtaak het handhaven der orde en de politie bij en achter het leger te velde ; zij oefent daar bovendien den dienst uit, dien zij in vredestijd verricht.

Bijzonder daartoe aangewezen afdelingen zijn ook bestemd tot escorte der generaals en tot bewaking der hoofdkwartieren, doch behalve deze detachementen mag de gendarmerie noch tot escorten-, noch tot ordonnansendienst worden gebezigd.

Blijkt uit het vorenstaande, hoe verschillend de taak kan zijn, die in tijd van oorlog bij de Europeesche legers te velde aan de marechaussee wordt opgedragen, waarschijnlijk is het, dat zulks alleen voortvloeit uit het al of niet voorhanden zijn van een talrijk militair politiekorps in tijd van vrede. *Duitsland* en *Italië* leveren daarbij wel het meest uiteenlopende voorbeeld.

Beschouwen wij daarom voorloopig de legerpolitie als de eenige taak, die het noodig maakt marechaussee bij het leger te velde in te deelen en trachten wij door eene nauwkeurige omschrijving den aard en den omvang dezer legerpolitie te bepalen.

I. Algemeene dienst. Werkzaamheden bij afdelingen van het leger, die in staat van rust verkeeren.

Tot den gewonen dienst en de dagelijksche werkzaamheden der marechaussee behooren :

a. het voorkomen, c. q. het op- en nasporen, tot klaarheid brengen en verbaliseeren van alle feiten, die bij politievoorschriften of wetten strafbaar zijn gesteld en bedreven worden door personen, die, binnen het gebied door het leger bezet, aan de militaire jurisdictie zijn onderworpen ;

- b. het opsporen, vervolgen en arresteeren van allen, die zich aan de bedoelde strafbare feiten hebben schuldig gemaakt;
- c. het beschermen der bevolking tegen onwettige requisitiën, strooperijen, diefstal en plundering;
- d. het beletten en onderdrukken van balddadigheden, uitpattingen en gewelddadigheden;
- e. het surveilleeren van herbergen en andere inrichtingen, die door militairen worden bezocht;
- f. het toezicht houden op den toestand der wegen, bruggen, telegrafien of telephonen en het inleiden van herstellingen in geval van beschadiging;
- g. het vrijhouden der wegen, toegangen en accessen ter bevordering van de vrijheid van beweging van het leger;
- h. het doen nakomen der voorschriften omtrent de gezondheidspolitie, als het rein houden van stroomende wateren en bronnen, het begraven van lijken, afval van slachterijen, enz.;
- i. het beletten, althans belemmeren van spionage door den vijand;
- k. c. q. het in bedwang houden eener vijandelijke bevolking, het leiden harer ontwapening en het overgaan tot doorzoekingen.

Bij de uitvoering dezer diensten vestigt de marechaussee meer bijzonder hare aandacht op alle niet in uniform gekleede personen, die op al of niet geoorloofde wijze zich bij het leger ophouden of hetzelfde volgen, als: gerequireerde voerlieden en arbeiders, leveranciers, oppassers en knechten, zoetelaars, waschvrouwen, vrouwen van verdachte zeden, landloopers, enz., verder op alle burgers en militairen, die hunne identiteit niet kunnen bewijzen en alle militairen (onderofficieren en manschappen), die zich ongeoorloofd buiten de kampen, bivaks en kantonnementen ophouden.

Aanbeveling verdient het dat zij bij het uitvoeren van haren dienst op de volgende wijze optreedt.

Tegenover militairen. Als regel moet gelden, dat de marechaussee niet op eigen gezag mag ingrijpen bij door officieren gecommandeerde afdeelingen; zij moet er zich toe bepalen den commandeerenden officier de overtreding der voorschriften aan te duiden en deze waarschuwing te rapporteeren aan haar eigen chefs.

Als officieren zelve de voorschriften overtreden, wordt hun dit onder het oog gebracht. Alleen wanneer geen acht wordt geslagen op deze waarschuwing, wordt aan den overtreder opgave verzocht van zijne naam en zoo noodig rang en troepenkorps of dienstvak, waartoe hij behoort.

Bij detachementen, waarbij zich geen officier bevindt, of ten opzichte van afzonderlijke of in groepen vereenigde militairen moet de marechaussee, als zulks door haar noodig wordt geacht, ingrijpen. Alhoewel bij alle aanrakingen met militairen gematigdheid en oordeel van de zijde der marechaussee op den voorgrond moeten staan, mag zij evenwel niet aarzelen om onwil te rapporteeren en weerstand te onderdrukken. Zij treedt daarbij op in naam der wet.

Bij het Duitsche leger geldt de bepaling, dat aan alle sommaties, requisities en opdrachten der in dienst zijnde gendarmes zonder beperking gevolg moet worden gegeven, behoudens recht van reclame na de uitvoering.

De door gendarmes gedane vragen tot vaststelling van identiteit moeten nauwkeurig worden beantwoord. Daarbij zijn zij gerechtigd beledigingen te onderdrukken en geweld zoo noodig met de wapenen te keer te gaan. Om de uitvoering hunner bevelen te verzekeren, hebben zij het recht alle personen — officieren uitgezonderd — te arresteren en in bewaring te stellen. Van de wapens mogen zij gebruik maken: bij zelfverdediging of weerstand bij de uitvoering van hunnen dienst, om gehoorzaamheid af te dwingen na gedane sommaties, tot bescherming van personen en goederen aan hunne zorg toevertrouwd en bij poging tot ontvluchting.

Dit gebruik maken der wapens en de wijze, waarop het geschiedt, worden geheel aan het oordeel van den gendarme overgelaten.

Uit het onmiddellijk voorafgaande blijkt, dat om tegenover onderofficieren van het leger werkzaam te kunnen optreden, het wenschelijk is, zoo niet het geheele personeel der marechaussee bij het leger te velde, dan toch ten minste het grootste gedeelte er van den graad van onderofficier te doen bekleeden en althans nimmer een gewoon marechaussee, die in ons leger slechts den graad van korporaal bekleedt, zelfstandig of als commandant eener patrouille te doen optreden. Om dan verder bij verzet of botsing de overhand te behouden, is het noodig de marechaussee-patrouilles uit ten minste *drie* man samen te stellen en wel twee onderofficieren en één mindere. De commandant kan daarbij wachtmeester (sergeant-majoor) of brigadier (sergeant) zijn. Wenschelijk is het, dat hij in dien laatsten graad bij ons leger nog de meerdere zij van alle sergeanten of met dien graad gelijkstaanden.

Overweging verdient het ook den marechaussee, zoodra hij in dienst is, te beschouwen als een schildwacht op zijn post. In dit geval zouden de straffen, bepaald in de artt. 102 en 103 van ons Crimineel Wetboek voor het krijgsvolk te lande, kunnen toegepast worden op hen, die een marechaussee beledigen, bedreigen, mishandelen of dadelijk aanranden. Het is in het welbegrepen belang van het leger, als aan de marchaussee bij haar optreden tegenover militairen een uitgebreide macht wordt geschonken, ten einde de discipline te kunnen helpen handhaven; geen officier zoude zijn taak behoorlijk begrijpen, als hij dat optreden niet naar vermogen steunde. De tusschenkomst der marechaussee tot voorkoming en beteugeling der overtredingen is inderdaad niet te vermijden en wel des te minder, naarmate het leger bestaat uit jonge, weinig gediende en door lange verloven aan de krijgstuicht ontwende soldaten. Te meeren, dat de surveillance der marchaussee zich hoofdzakelijk over niet-militairen moet uitstrekken is een dwaling. Integendeel, zoodra de soldaat het gelid verlaat of wel aan de directe werking van zijn chef is onttrokken, moet hij onder toezicht der

marechaussee staan. Niet alleen moeten zij gearresteerd worden, die delicten of overtredingen begaan, maar ook zij die tegen de discipline handelen. Als de soldaat weet, dat een talrijke en actieve marechaussee onophoudelijk in beweging is, zal hij op zijn hoede zijn.

Evengroot moet ook het ontzag van den soldaat voor deze politie zijn in zijn handelingen tegenover de bevolking, hetzij bevriend of vijandig, en hare bezittingen. Zonder dat sluipt de strooperij en geweldenarij het leger binnen en worden de hulpbronnen der landstreek vernietigd, de bevolking verbitterd en het leger gedemoraliseerd.

Tegen niet-militairen. Om het toezicht op niet-militairen te vergemakkelijken is het wenschelijk het aantal lieden dezer klasse zooveel mogelijk te beperken en hun de gelegenheid om onder troepen te komen zooveel mogelijk te ontnemen. Verder behoort aan allen, wier aanraking met militairen niet te beletten is, een bewijs hunner indentiteit te worden afgegeven; bovendien moeten aan leveranciers, zoetelaars en kooplieden, wien het geoorloofd is in en met het leger handel te drijven, daartoe patenten worden verstrekt, welke laatste doorlopend genummerd worden. Het nummer van het patent op een ijzeren plaat moet voortdurend door den eigenaar zichtbaar worden gedragen en c. q. ook op diens voertuig worden bevestigd.

In het algemeen zijn deze kooplieden van zeer twijfelachtig gehalte. Als zij niet streng worden nagegaan en hunne voertuigen niet van tijd tot tijd worden doorzocht, worden zij maraudeurs of helers van door soldaten gestroopte goederen. De doorzoeking hunner voertuigen geschiedt het best onmiddellijk na het verlaten der kantonnementen of bewoonde oorden.

Knechten, burgeroppassers, enz., moeten een bewijs als zoodanig hebben van den persoon, bij wien zij in dienst zijn, voor gezien geteekend bij de korpsen door de commandanten, bij het hoofdkwartier en de treinen door den commandant der marechaussee. Het verdwijnen van een dergelijk persoon moet onmiddellijk worden gerapporteerd.

Landloopers — dat zijn zij, die het leger willen volgen, zonder middel van bestaan — moeten worden gearresteerd. Plundering en maraude is het eenige doel hunner aanwezigheid bij de troepen.

Vrouwen van verdachte zeden behooren te worden verwijderd.

Ook moet de aandacht der marechaussee zijn gericht op alle burgers, die als nieuwsgierigen onder troepen verschijnen zonder er toe te behooren. In bivaks mogen zij zelfs niet binnen de lijn der posten komen, in kantonnementen zijn zij natuurlijk niet te weren, aangezien men niet weet of men met vreemdelingen, dan wel met inwoners te doen heeft. Daar voorwendsels om een kantonnement of oordbivak binnen te dringen nooit ontbreken, kan slechts een strenge surveillance aan dit euvel tegemoet komen. Bij eenigszins gerekt verblijf in een oord, wordt ook het oog gehouden op lieden, die poste-restante brieven afhalen, en op vreemdelingen, die brieven verzenden.

Men doet goed in het algemeen ieder vreemdeling, die in of nabij een troepenrustoord komt, onmiddellijk te vatten, te hooren en te doorzoeken. Bij tweetallen gevat, worden zij dadelijk gescheiden. Van spionage overtuigden worden, met de processen-verbaal van het verhoor, aan den chef van den generalen staf overgegeven.

Verdachten worden in bewaring gehouden. Bij gebrek aan bewijs en zonder middel van bestaan worden zij als landlooper beschouwd en behandeld.

Wanneer de marechaussee op de voorschreven wijze krachtig surveilleert en controle oefent, zal zij niet alleen de pogingen tot spionage van den vijand krachtig tegenwerken, maar nog daarbij belangrijke gegevens voor den eigen kondschaftsdienst inwinnen.

Immers door voortdurende ondervraging, arrestatiën en verhooren kunnen in omloop zijnde geruchten worden vernomen.

Al zijn vele dezer geruchten onjuist, toch kunnen er enkele zijn, die het spoor aangeven eener daadzaak. Alle verkregen uitkomsten op dit gebied worden aan den chef van den generalen staf medegedeeld.

II. Werkzaamheid bij het leger, als dit in staat van beweging is.

Bij marcheerende troepen ingedeeld en dienstdoende, behoort de marechaussee de kantonnementen en oordbivaks, nadat deze door de troepen zijn ont-ruimd, te doorkruisen om achterblijvers te noodzaken hun korps te volgen.

Gedurende den marsch surveilleert zij de flanken en den rug der marsch-colonnes. Zij arresteert de plundersaars en drijft de achterblijvers op. Tot dit doel worden de dekkingen in het terrein, de bewoonde oorden en de aan den weg gelegen hofsteden doorzocht. Indien de achterblijvers aan het bevel om zich bij hun korps aan te sluiten niet voldoen, worden ook zij gearresteerd. Alle gearresteerden worden aan den staart der colonne of het hoofd van den bagagetrein bij het detachement marechaussee verzameld, dat de gevangenen geleidt. De achterblijvers worden na het einde van den marsch aan de korpsen afgeleverd, de op heeterdaad op plundering en strooperij betrapten blijven ter beschikking van de marechaussee.

Het best oefent zij dit gedeelte van haar taak uit in en zijwaarts van de ruimte tusschen den staart der colonne en den bagagetrein of grooten trein.

Bij terugtochtsmarschen is de plaats der marechaussee tusschen de troepen en den bagagetrein, alsmede op de flanken. Haar eerste plicht is de wegen snel te doen vrijmaken en overhaaste bewegingen, die in een paniek kunnen ontaarden, tegen te houden.

Verder behoort tot de taak der marechaussee de politie bij de treinen; zelfs schijnt het voorbeeld in het Fransche leger, om ook de leiding en het bevel van den bagagetrein in de handen der gendarmerie te leggen, navolging te verdienen. Inderdaad kan niets onder bepaalde omstandigheden verderfelijker gevolgen hebben, dan een treincolonne, die de wegen verstopt, of waarbij gebrek aan voldoende toezicht wanorde, vlucht en paniek uitlokt. De enkele

cavaleristen, die men in marschbevelen ziet indeelen, tot handhaving der orde bij den bagagetrein, schijnen daartoe onvoldoende èn in aantal, èn in geschiktheid. Het personeel, met den politiedienst belast, moet routine en prestige bezitten en daarom is de marechaussee als vanzelve daarvoor aangewezen. Aan haar wordt dan opgedragen de afmarsch van den trein op het in het marschbevel aangewezen uur van de plaats, waar de onderdeelen in de gewilde volgorde verzameld zijn geworden; het handhaven der marschdiscipline en het doen uiteengaan of opmarcheeren van den trein al naar gelang van de gegeven bevelen. De bepalingen omtrent een en ander in de »Voorschriften op den velddienst» dienen daarbij tot richtsnoer. Wat de politie bij de treinen betreft, deze bestaat hoofdzakelijk in het toezien, dat geene andere voertuigen zich in den trein bevinden, dan daarin aanwezig mogen zijn; in het bewaken der gerequireerde bespanningen en burgervoerlieden; in het optreden tegen deze laatsten, als zij hunne voertuigen slecht geleiden, hunne paarden mishandelen of halt houden om te drinken, zonder verlof daartoe.

Zij, die zich met geweld verzetten, die tot plundering overgaan of bij een gevecht trachten te ontluchten, worden aan den krijgssraad overgeleverd.

Achter den staart van den trein marcheert eene marechaussee-patrouille tot het verzamelen van achterblijvers, die van den trein of zelfs van de troepen-colonne zijn achtergebleven.

Alhoewel het ons wenschelijk toeschijnt om de algemeene leiding en het bevel van den bagagetrein in handen te leggen van een officier der marechaussee, sluit dit niet uit, dat de onderdeelen van dien trein onder het bevel blijven van de luitenants-kwartiermeesters en andere daartoe in ons »Voorschrift op den velddienst» aangewezenen. Deze blijven verantwoordelijk voor de tenue en het gedrag der geleiders van voertuigen, zoomede voor de wijze, waarop de voertuigen zijn aangespannen en gejadren.

III. *Werkzaamheden in en na het gevecht.*

Bij een gevecht wordt door de marechaussee gesurveilleerd achter de in gevecht zijnde troepen. Haar taak bestaat hier om in alle richtingen het terrein te doorkruisen; om militairen, die zich aan het gevecht onttrekken of hunne korpsen ontloopen, weder daarheen te geleiden; op gelijke wijze te handelen tegenover hen, die zonder noodzaak gewonden ondersteunen of gevangenen geleiden. Bij verzet moet met de wapens tegen hen worden opgetreden en in elk geval korps en wapennommer worden opgenomen.

Bij een paniek spant zij alle krachten in om de vluchtelingen tot staan te brengen; zij, die wapens, munitie, levensmiddelen of uitrustingsstukken wegwerpen, worden gesignaleerd.

Verder wijst zij aan gewonden de verbandplaatsen en aan de korpsen de opstelling der munitiecolonnen; zij waakt tegen het plunderen der gesneuvelden en gekwetsten en arresteert de bedrivers; zij belet eveneens het berooven, beledigen en mishandelen van krijgsgevangenen.

Na het gevecht en wanneer het gevechtveld daarbij in onze handen blijft, houdt zij toezicht op de uitvoering der bevelen nopens het opzoeken der gekwetsten van beide partijen, het begraven der lijken na vaststelling hunner identiteit, het requireeren van arbeiders en voertuigen daartoe, het waken tegen ontvreemding van wapens, munitie en uitrustingsstukken door de bewoners der landstreek en het doen uitleveren van deze wapens, enz., aan den commandant der artillerie.

In geval van een terugtocht is de eerste plicht der marechaussee het vrijmaken der wegen en het tegengaan van een te overijlden terugtocht.

IV. *Bijzondere diensten.*

Tot deze kunnen worden gerekend: het bewaken en geleiden van gevangenen, de dienst bij de krijgswagenen, het toezicht en de politie der sauvegardes.

In de standplaatsen der hoofdkwartieren wordt een geschikt gebouw tot gevangenis aangewezen. Daarin worden opgenomen de van misdrijf of overtreding beschuldigten, de veroordeelden en de verdachten, alsmede zij die onder het geleide der marechaussee marcheeren of gearresteerd zijn, uit hoofde van verwijdering van hun korps.

Het bestuur der tijdelijke gevangenis wordt opgedragen aan de marechaussee.

Bij marschen marcheeren de gevangenen en hun geleide aan het hoofd van den bagagetrein. Overigens geschiedt het geleiden naar de daaromtrent bestaande bepalingen. Krijgsgevangenen behooren slechts bij uitzondering door de marechaussee te worden getransporteerd.

Sauvegardes worden in de kantonnementen verstrekt aan hospitalen, inrichtingen van onderwijs of van godsdienstigen aard, molens, magazijnen of openbare en bijzondere gebouwen, die in het belang van het leger geëerbiedigd behooren te worden. Zij worden bij voorkeur uit de marechaussee genomen, doch kunnen ook uit de overige korpsen herkomstig zijn. In elk geval zijn zij gehoorzaamheid verschuldigd aan het personeel der marechaussee, dat met het toezicht is belast.

B. *STERKTE EN INDEELING DER MARECHAUSSEE.*

Is het in het vorenstaande gelukt de taak eener legerpolitie te omschrijven, dan blijkt reeds daaruit, dat het daartoe aangewezen personeel fysiek krachtig en moreel onberispelijk moet zijn. Dit is evenwel niet voldoende. Het personeel moet ook genoegzaam sterk, zoo niet talrijk zijn, en door doelmatige voorschriften in staat worden gesteld op energieke wijze in te grijpen en te handelen.

Trachten wij thans de sterkte en samenstelling der marechaussee-detachementen vast te stellen voor een legerafdeeling van eene bepaalde sterkte,

bijv. voor een zelfstandig opereerend legerkorps van drie Nederlandsche divisien, zonder daarbij ingedeelde cavalerie, en voor eene cavalerie-brigade van drie regimenten.

a. *Bij eene divisie.* Stellen wij ons deze voor in staat van rust en buiten het werkzaam bereik des vijands. Daar de bagagetrein zich alsdan bij de troepen bevindt, kan men zich de opstelling der divisie in twee groepen denken, namelijk de troepen en den grooten trein. Eng gekantonneerd zijnde, kan men de ruimte waarin de troepen onder dak zijn gebracht, schatten op een oppervlakte van 3 à 4 uur gaans in de lengte en breedte.

Om nu een werkzame surveillance van de zijde der marechaussee mogelijk te maken is het noodig, dat deze voortdurend in het terrein is, waardoor op aflossing der patrouilles moet worden gerekend, terwijl het verder doelmatig is de patrouilles een niet te uitgestrekt terrein te doen doorloopen en dus de ruimte in bewakingskringen af te deelen.

Minder dan vier bewakingskringen te nemen, schijnt wel niet mogelijk. Elke kring is dan nog $1\frac{1}{2}$ à 2 uur lang en breed. Intusschen zijn bij deze indeeling voortdurend 4 patrouilles elk van 3 man in dienst en dit schijnt voldoende. Met inbegrip der aflossing is voor dezen dienst een afdeeling van 36 man noodig.

In marschkwartieren ondergebracht, zijn de troepen wel is waar meer samengetrokken, doch ook daarbij zullen de echiquiervormig in de breedte en diepte betrokken bivaks of oordbivaks zich tot 3 à 4 KM. aan weerszijden van de marschlijn kunnen uitstrekken, als de onmiddellijke nabijheid des vijands dit niet belet. Daar er verder reden is het politietoezicht in deze omstandigheden te verscherpen en de marechaussee ook deelgenomen heeft aan den afgelopen marsch, waardoor zij eveneens meer aanspraak op rust kan doen gelden, kan deze vorm van den toestand van rust geen invloed oefenen tot vermindering der bovenbepaalde sterkte.

De groote trein eener divisie bestaat ten deele uit afdeelingen, die uitsluitend uit militaire voertuigen zijn samengesteld, alsmede een zelfstandige organisatie en eigen personeel bezitten, zooals de munitietreinen, enz., ten deele echter ook uit afdeelingen, die met gerequireerd personeel en materieel zullen worden aangevuld. De oorden, waarin de groote trein is ondergebracht, te zamen als een enkelen bewakingskring beschouwende, waarin één patrouille marechaussee onafgebroken het terrein doorkruist, dan schijnt men eene sterkte van 9 man wel als een minimum te mogen beschouwen, dat voor de politie bij den grooten trein in staat van rust behoort te worden bestemd.

Voormelde beschouwingen zouden er dus toe kunnen leiden, een sterkte van 45 manschappen voor de behoefte aan politiepersoneel bij eene divisie in staat van rust voldoende te rekenen.

Onderzoeken wij thans die behoefte, wanneer de divisie zich in staat van beweging bevindt.

Bij een marsch binnen het werkzaam bereik des vijands onderscheiden wij bij de divisie drie hoofdgroepen: de marschcolonne of marschcolonnes, den bagagetrein en den grooten trein.

In ééne colonne marcheerende zal de hoofdcolonne ongeveer 6000^x lang zijn; in meerdere colonnes marcheerende wordt de lengte wel minder, doch daarentegen neemt de breedte van het marschechiquier weder toe. Neemt men in aanmerking, dat de surveillance der marechaussee zich in hoofdzaak moet bepalen tot de wegen en zijwegen in het echiquier, dat die surveillance zich kwalijk verder naar 's vijands zijde kan uitstrekken dan tot het hoofd van het laatst in de colonne marcheerende infanterie-regiment, dan moet men er toe besluiten, van eene benaderende opgaaf van benodigd politiepersoneel in algemeenen zin afstand te doen. Het beste zal zijn een afdeeling marechaussee aan den staart der hoofdcolonne te doen marcheeren en van daar uit, voor ieder concreet geval en naarmate der behoefte, patrouilles zijwaarts en op de flanken der colonne in het terrein te zenden. Met minder dan 5 patrouilles, waarvan 2 voor elke flank en 1 aan den staart, zal men bij de in ééne colonne marcheerende divisie wel niet kunnen volstaan, hetgeen een minimum geeft van 15 man.

De bagagetrein eener divisie heeft een lengte van omstreeks 1650^x, als men den trein van een regiment cavalerie niet mederekent. Om aan elk onderdeel van dien trein een vast politiepersoneel te verzekeren, zoude het wenschelijk zijn de marechaussee op de volgende wijze daarbij in te deelen: bij den trein van het voorste regiment infanterie, waarbij de trein van den staf der divisie (380^x) 2 patrouilles; bij dien der volgende infanterie-regimenten (260^x) elk 1 patrouille; overig gedeelte van den trein: 2 patrouilles, totaal 6 patrouilles of 18 man.

Een minder sterke politiemacht bij den bagagetrein in te deelen komt ons in verband met het vroeger daaromtrent gezegde, niet wel doenlijk voor, te meer, als men denkt, dat de bagagetrein nog verlengd kan worden door gerequireerde voertuigen voor het vervoer van ransels, levensmiddelen, geslacht vee, enz., welk laatste in den bewegingsoorlog weldra noodig zal bevonden worden.

De groote trein eener divisie heeft zonder de gerequireerde voertuigen een lengte van ongeveer 3100^x. In aanmerking nemende, dat deze trein buiten het werkzaam vijandelijk bereik blijft, schijnt het mogelijk de marechaussee te ontheffen van het politietoezicht bij die afdeelingen, waarbij slechts rijksvoertuigen en een voldoende personeel aanwezig zijn, en alleen de verplegingstreinen en het veldhospitaal aan hare bewaking toe te vertrouwen. De kern dezer treinen, uit rijksvoertuigen bestaande, heeft een lengte van 480^x. Het aantal gerequireerde voertuigen daarbij in te deelen, hangt natuurlijk van omstandigheden af en daar zonder kennis dezer omstandigheden een bepaling van het gewenschte politiepersoneel niet wel mogelijk is, bepalen wij ons tot een sterkte van 3 patrouilles of 9 man, met voorbehoud der mogelijkheid om in meerdere behoefte te kunnen voorzien.

Op grond van het voorafgaande zoude dan als minimum bij eene in beweging zijnde divisie 42 man benoodigd zijn.

Stellen wij ons de divisie in een gevecht gewikkeld voor, dan onderscheiden wij wederom drie hoofdgroepen: het strijdend gedeelte, den bagagetrein en den grooten trein. Hetzij nu de divisie aanvallend, dan wel verdedigend optreedt, zal de marechaussee hare taak het best kunnen vervullen door de ruimte achter de opstelling der troepen in vakken te verdeelen en elk vak aan de bewaking van een bijzonder daartoe aangewezen afdeeling toe te vertrouwen. Neemt men drie vakken aan, in het midden en achter de vleugels, en in elk vak een afdeeling van 3 patrouilles, totaal 27 man, dan kan deze sterkte niet te groot worden genoemd, als men de uitgestrektheid van het front eener divisie in een te verdedigen stelling in aanmerking neemt. Elke patrouille neemt daarbij de bewaking op zich van een ongeveer 200 à 300^x breed vak.

Wat de indeeling der marechaussee onder deze omstandigheden bij de treinen betreft, zij blijft dezelfde, zooals zij was gedurende den marsch, die het gevecht voorafgaat. Is het mogelijk den bagagetrein te doen opmarcheeren, dan zoude eenig marechaussee-personeel daarbij kunnen worden gemist ter versterking van dat achter de gevechtlinie; kan dit een drietal patrouilles bedragen, dan komt men weer op een benoodigde sterkte aan marechaussee voor de geheele divisie van 45 man.

Ten slotte blijft nu nog over de vaststelling van het benoodigde personeel voor den dienst bij den krijgsraad, voor het bewaken en geleiden der gevau- genen, enz. Wij nemen aan, ook met het oog op aflossing in dienst, dat hiervoor 3 patrouilles of 9 man noodig zijn. De manschappen voor dezen dienst bestemd kunnen tot de marechaussee te voet behooren; alle overigen echter zullen bereden moeten zijn.

Vat men nu het vorenstaande samen, dan blijkt, dat bij de divisie met een 45tal manschappen te paard en een 9tal te voet in normale omstandigheden in den eigenlijken marechausseediens kan worden voorzien.

Dit aantal manschappen zouden wij wenschen in te deelen in 5 bereden en 1 onbereden brigade, elk van 3 patrouilles à 3 man; alsdan 3 bereden brigades te bestemmen voor den dienst bij de regimenten infanterie, die de divisie telt, en de overige toe te voegen aan het hoofdkwartier der divisie.

De eerste patrouille van elke brigade zoude worden gecommandeerd door een wachtmeester, die te gelijk bij vereeniging zijner patrouilles als brigadecommandant optreedt; de beide overige patrouilles door brigadiers.

Wenschelijk komt het ons voor de helft van het aantal marechaussees (korporaal) den titulairen rang van brigadier (sergeant) te geven, althans bij de brigades, die bij de regimenten infanterie dienst doen.

Nog behoort aan de afdeeling marechaussee te worden toegevoegd een onbereden hoefsmid, terwijl het onontbeerlijk is een voertuig met 2 paarden en een treinsoldaat als geleider te harer beschikking te stellen voor het

vervoer der bagage, der bureaubehoefden van den commandant en de onder-officieren, van het reservebeslag en de gereedschappen van den smid, van levensmiddelen en kookgereedschap, van ransels der manschappen te voet, enz.

Het commando over de marechaussee zoude op te dragen zijn aan een kapitein van het wapen, waaraan toe te voegen een opperwachtmeester (adjutant-onderofficier) en een ordonnans. Alhoewel in de vredesorganisatie van het wapen geen opperwachtmeesters, dienstdoende in den troep, zijn opgenomen, komt het ons voor, dat het in het leven roepen van dien graad bij mobilisatie niet achterwege mag blijven, tenzij men een tweeden officier der marechaussee bij elke divisie van het veldleger wil indeelen. Immers de vereeniging van meer dan één brigade voor denzelfden dienst maakt het noodig, de leiding van dien dienst in één hand te leggen en geschiedt dergelijke vereeniging gelijktijdig op meer dan ééne plaats, dan is het niet wel mogelijk, dat de kapitein-commandant in persoon daarmede wordt belast.

Op deze wijze ingedeeld schijnt het, dat aan de eischen van den dienst door de marechaussee kan worden voldaan. Als regel geldt, dat de commandant over het beschikbare personeel beschikt op de wijze, die hij dienstig oordeelt; dat echter onder normale omstandigheden elk regiment infanterie zijn bepaald politiepersoneel en op marsch het $\frac{1}{3}$ gedeelte daarvan als politie van zijn bagagetrein behoudt; dat aan den grooten trein (verplegingstrein) een standvastig personeel wordt toegewezen, terwijl het overige deel in den toestand van rust bij het hoofdkwartier, op marsch daarentegen bij den bagagetrein is ingedeeld.

b. *Bij de cavalerie-brigade.* Het schijnt ons toe, dat, zoowel de geringe sterkte dezer cavalerie als de aard van dit wapen, een politiedienst op marsch en op het gevechtveld bij de troepen van minder beteekenis doet zijn dan bij de onbereden wapens. Alleen in den toestand van rust en bij het geleiden van den bagagetrein treedt het politietoezicht meer op den voorgrond.

Voor beide doeleinden kunnen een drietal marechaussee-patrouilles, elk van 3 man, voldoende worden geacht. Elke patrouille zoude kunnen bestaan uit één brigadier, één brigadier-titulair en één marechaussee, terwijl een wachtmeester in het hoofdkwartier van den brigadecommandant met de leiding van den dienst kon worden belast.

Bij een oplossing der cavalerie-brigade en toevoeging der regimenten aan de divisieën sluit de patrouille aan bij de marechaussee der divisie, terwijl de wachtmeester zich voegt bij de marechaussee-afdeeling van het groote hoofdkwartier.

c. *Bij het groote hoofdkwartier.* In de eerste plaats behoort aanwezig te zijn als commandant der marechaussee te velde een hoofdofficier van dat

wapen met een aan hem toegevoegden officier (kapitein of luitenant), een kwartiermeester, een schrijver en twee ordonnansen voor de beide officieren.

Daarbij behoort te worden gevoegd een afdeling marechaussee te voet om dienst te doen bij den kriegsraad te velde, tot geleide van gevangenen, enz., evenals in de hoofdkwartieren der divisien, en een afdeling marechaussee te paard voor het politietoezicht bij den bagagetrein. Een onderzoek in te stellen naar de sterkte dezer laatste afdeling kan achterwege blijven, omdat in deze behoefte ruimschoots zal kunnen worden voorzien uit eene reserve, die bij het groote hoofdkwartier geformeerd zal moeten worden om het personeel bij de divisien voltallig te houden en over te kunnen gaan tot eventueele versterking van het politiepersoneel bij de groote treinen der divisien.

Nemen wij hiervoor 25% der reeds benoodigd geachte sterkte aan marechaussee, voegen wij dan nog daarbij een bereden hoefsmid en een compagnies- of bagagekar met 2 paarden en een geleider, dan wordt het totaal benoodigde voorgesteld in de volgende tabel. Gelijkijdig wordt daarin een overzicht gegeven van de sterkte der legerpolitie in eenige andere legers. Wat *Frankrijk* betreft, is de sterkte opgegeven volgens het besluit van 24 Juli 1875. Deze sterkte, algemeen als te gering beschouwd o. a. door den Gendarmerie-Kapitein PEIJRET (zie *Spectateur militaire*, tome 44 en 45) en door LEWAL (zie *Etudes de guerre*, I, bladz. 254—257) is thans geregeld bij vertrouwelijke ministerieele aanschrijvingen.

Uit het overzicht blijkt wel is waar, dat de sterkte der legerpolitie bij de verschillende legers zeer uiteenloopt, doch tevens dat de krijgswaarde van het leger, het gehalte der politie en de vredessterkte dezer laatste in hoofdzaak de oorzaak zijn van dat verschil in sterkte.

Welk verschil bijv. tusschen *Duitschland* en *Italië* in dit opzicht. Ginds een voortreffelijk leger, waarbij op het oogenblik der mobilisatie betrekkelijk weinig reservisten of verlofgangers zijn ingelijfd om de oorlogssterkte te bereiken; daarbij een gendarmerie, waarvan elk lid, om in tijd van vrede daarbij te worden aangenomen, 9 dienstjaren in het leger — veldtochten niet medegerekend — moet hebben volbracht, allen onderofficieren dus.

Hoe weinig bezwaar levert het op zulk eene gendarmerie tijdelijk, zoo noodig, door onderofficieren uit het leger te versterken.

In *Italië* het tegenovergestelde van dat alles. Zwakke vredessterkte van het leger, bijgevolg inlijving van aan de krijgstucht ontwende reservisten op groote schaal; een talrijk karabinierskorps in tijd van vrede, doch dat eveneens door oproeping van reservisten op oorlogssterkte moet worden gebracht.

Ook bij de door ons voorgestelde sterkte en indeeling der marechaussee is rekening gehouden met de krijgswaarde van ons leger en de vredessterkte van de marechaussee. Wij zijn van oordeel, dat het noodig is bij het veldleger een sterke marechaussee in te deelen. De vredessterkte van het korps

	Te paard.										Te voet.						Totaal.		Paarden.								
	Hoofdofficieren.	Kapiteins.	Luitenants.	Opwachmeesters.	Wachmeesters.	Brigadiers.	Vice-brigadiers, brigadiers-titulair.	Gefreite, gendarmes.	Marechaussees, karabiniers, gendarmes.	Ordonnansen.	Hoefsmeden.	Opwachmeester.	Wachmeesters.	Schrijvers.	Brigadiers.	Vice-brigadiers.	Marechaussees, karabiniers, gendarmes.	Hoefsmeden.	Treinsoldaten.	Werklieden.	Officieren.	Minderen.	Officers-	Rij-	Trek-	Veertuigen.	
<i>Benoodigd voor :</i>																											
Eene divisie	1		1	5	10	9		21	1			1	2		6	1	1				1	58	2	47	2	1	
Drie divisien	3		3	15	30	27		63	3			3	6		18	3	3				3	174	6	141	6	3	
Eene cavalerie-brigade			1	1	3	3		3														10		10			
Hoofdkwartier	1	1						2		1	1	1	2		6		1				2	14	4	2	2	1	
Reserve			1	4	8			24	1		1	2			6							47		38			
Totaal	1	3	4	20	41	30		90	5	1	5	1	10		30	3	4			5	245	10	191	8	4		
<i>Duitschland.</i>																											
Elk legerkorps	1			35			17	3													1	55	3	52			
» voor den etappendienst							21															21		21			
Per korps van 2 divisien	1			35			38	3													1	76	3	73			
Elk hoofdkwart. v. e. leger								memorie																			
Groote hoofdkwartier								idem																			
<i>Italië (1).</i>																											
Elke divisie		1		1	1	2		22					1	1	12		2				1	42	2	26	2	1	
Voor 3 divisien		3		3	3	6		66					3	3	36						3	126	6	78	6	3	
Elk korps hoofdkwartier		1	1	1	1	2		22					1	1	12		3				2	43	4	26	2	1	
Elk legerhoofdkwartier		1		1	1	2		22					1	2	18		2				1	49	2	26	2	1	
Voor de intendance	1	2		2	2	4		44					2	2	24		5				3	85	6	52	4	2	
De hoofdintendance	1	12		2	2	4		44					2	2	24		6				4	86	8	52	4	2	
Groote hoofdkwartier		1	2	2	2	4		44					2	4	36		5				3	99	6	52	4	2	
<i>Frankrijk.</i>																											
Elke divisie infanterie	1			2	1			13					1		5						1	22	2	16			
Voor 3 divisien	3			6	3			39					3		15						3	66	6	48			
Eene cavalerie-brigade				1				9														10		10			
Korps hoofdkwartier	1	1		5	3			33			1	1		7	1						2	51	5	40	1	1	
<i>PEIJRET stelt voor :</i>																											
Elke infanterie-divisie	1		1	2	3			31													1	37	2	31			
Een cavalerie-brigade				1	2			12														15		12			
Per leger- (Hoofdkwartier	1		1	1	6	6		66			1										2	79	5	79			
korps (Bagagetrein		1	1		2	8		44														54	4	54			
» Etappendienst																											
<i>LEWAL eischt :</i>																											
Voor elke infanterie-divisie	1	2		4	12			36	3			1				2	2	2		3	62	7	55	2	1		
Voor 3 divisien	3	6		12	36			108	9			3				6	6	6		9	186	21	165	6	3		
Voor elk korps hoofdkwart	1	1	2	1	4	10		29								2	7	2		4	53	10	44	2	1		

(1) De karabiniers, ingedeeld bij de regimenten infanterie en bersaglieri, bij de staven der infanterie-brigades en bij de commandanten der artillerie en genie in de hoofdkwartieren zijn niet in deze opgaaft begrepen.

laat dit toe, zelfs zonder dat daarbij tot opheffing van brigades of schorsing der bewaking van sommige landsgedcelten behoeft te worden overgegaan.

Als geschiedkundigé bijzonderheid zij nog vermeld, dat in het jaar 1831 bij het Nederlandsche leger te velde aan een eskadron marechaussee het handhaven der legerpolitie was opgedragen. Dit eskadron stond onder het bevel van een majoor en was ingedeeld in twee compagnieën. Behalve den commandant en den aan hem toegevoegden adjudant-onderofficier, waren bij de compagnieën aanwezig 4 ritmeesters en luitenants, 2 opperwachtmeesters, 12 wachtmeesters en 16 brigadiers, terwijl de geheele sterkte ongeveer 120 man bedroeg.

Het eskadron behoorde tot de niet ingedeelde troepen, stond derhalve rechtstreeks onder den commandant van het leger te velde.

Een dergelijke indeeling schijnt ons voor de toekomst niet aanbevelenswaardig toe. Verdeeling der politiemacht over de hoofdonderdeelen van het leger, een afgebakende werkring voor iedere afdeeling, gezag en verantwoordelijkheid der afdeelingscommandanten, centrale leiding en toezicht, benevens de mogelijkheid om onvoldoende krachten uit eene reserve te kunnen ondersteunen komen ons doelmatiger voor.

Het zij ons daarom vergund aan het slot van dit opstel in algemeene trekken het gezag, de ondergeschiktheid en de verantwoordelijkheid der marechaussee-commandanten te schetsen, zooals dat wenschelijk schijnt.

De algemeene commandant der marechaussee te velde is de hoofdofficier van het wapen, die bij het groote hoofdkwartier is ingedeeld. Hij is belast met het toezicht op de uitvoering van den marechaussee-dienst bij de divisien en geeft, in zake de wijze van uitvoering van dien dienst, zijne algemeene bevelen aan de commandanten der marechaussee bij de divisien en bij de cavalerie-brigade. Bij vereeniging van twee of meer divisien neemt hij de leiding van den dienst over. Op marsch commandeert hij alsdan den bagagetrein der vereenigde divisien. Voor de uitvoering van zijn dienst is hij verantwoordelijk aan den commandant van het veldleger of diens chef van den staf.

De commandant der marechaussee bij eene divisie is de kapitein van het wapen bij het hoofdkwartier der divisie. Hij is belast met de leiding van den politiedienst bij de divisie en commandeert op marsch den bagagetrein. Daartoe beschikt hij over de geheele marechaussee-afdeeling bij de divisie ingedeeld, die zooveel mogelijk nabij het hoofdkwartier wordt verzameld. Hij ontvangt dagelijks zijne bevelen van den commandant der divisie of, namens dezen, van diens chef van den staf. Hij behoort kennis te dragen van de dislocatie der troepen en treinen, zoomede van de marschbevelen. De algemeene bevelen, die de wijze van uitvoering van den politiedienst betreffen, ontvangt hij van den commandant der marechaussee in het groote hoofdkwartier.

Nopens de uitvoering van den dienst houdt hij aanteekening en rapporteert

daaromtrent dagelijks aan zijne commandanten, in de eerste plaats den commandant der divisie of diens chef van den staf, in de tweede plaats aan den commandant der marechaussee bij het leger te velde; aan deze meederen is hij verantwoordelijk voor de uitvoering van zijnen dienst.

Aan hem wordt een opperwachtmeester toegevoegd, die voor de uitvoering eener tijdelijke opdracht kan worden aangewezen en bij zijne afwezigheid tijdelijk het commando overneemt.

De onderofficieren en manschappen der marechaussee ontvangen bevelen van de officieren van hun wapen. Zij zijn echter ook gehouden de rechtstreeksche bevelen uit te voeren van den commandant van het veldleger of van de divisie en hunne chefs van den generalen staf. Alle overige commandanten van korpsen of dienstvakken zijn slechts bevoegd tot het requireeren en niet tot het bevelen der marechaussee. Als regel geldt, dat dergelijke requisities gericht worden aan de officieren. Alleen in dringende omstandigheden kunnen onderofficieren en manschappen op eigen verantwoordelijkheid tot uitvoering overgaan, zonder eerst daartoe het bevel hunner officieren af te wachten.

Van de uitvoering der diensten zijner patrouille houdt iedere patrouillecommandant aantekening in een zakboek, dat dagelijks door hem, die den dienst heeft bevolen, wordt afgeteekend.

Slechts zij, die de bevoegdheid hebben aan de marechaussee rechtstreeks bevelen te geven, zijn ook bevoegd tot straffen. Alle overige autoriteiten brengen hunne bezwaren tegen het personeel ter kennis van de officieren, die in geval van bestraffing daarvan den klagers berichten.

J. T. OOSTERMAN,

Kapitein der Koninklijke Marechaussee.

's-Gravenhage, Februari 1895.

BOEKAANKONDIGINGEN.

Losse aantekeningen over sommige artikelen van de wet van 5 October 1841, Staatsblad N°. 40, houdende Instructie voor de Algemeene Rekenkamer, door C. F. RECHLIEN MORRA, commies bij de Algemeene Rekenkamer, benevens eene bijgewerkte Instructie voor die Kamer. 's Gravenhage, J. W. N. KOCH. 1895. Prijs f 1,50.

Jhr. Mr. Dr. W. RÖELL noemde in het Voorwoord van zijn academisch proefschrift: »De inrichting der Algemeene Rekenkamer» (Leiden, bij P. SOMERWIL, 1885), dit geschrift eene »bijdrage over een onderwerp, dat zich te onzent in eene wel wat al te geringe mate van belangstelling verheugt». Ofschoon reeds vroeger »De Algemeene Rekenkamer en de rekenpligtigheid in Nederland» de stof uitmaakten van eene dissertatie van Mr. Is. CAPADOSE ('s Gravenhage, bij GERRETSEN, 1856) en, blijkens de bekende Handleiding van Jhr. Mr. DE BOSCH KEMPER, deel III, bladz. 749, de heeren H. L. FIEVEZ en VAN HOOGENHUIJZE brochures betreffende dit onderwerp het licht deden zien, kon de heer RÖELL, al besprak hij niet speciaal de na te melden wet van 1841, in waarheid van eene wel wat al te geringe mate van belangstelling in het onderwerp gewagen. *Algemeene* belangstelling althans, kan niet gezegd worden aan de werkzaamheid der Algemeene Rekenkamer te beurt te vallen, hoezeer het resultaat van die werkzaamheid geenszins een geheim is, dat binnen de muren van het gebouw, waarin dit Hooge College van Staat zijn zetel heeft, besloten blijft. Uitvoerige jaarverslagen toch, ter voldoening aan art. 14 der bedoelde wet aan de Staten-Generaal medegedeeld, deden in ruime mate van het tegendeel blijken. Menigmaal worden overigens de verrichtingen van de Kamer in een of ander opzicht besproken in administratieve en andere persvoortbrengselen, zooals o. a. door wijlen Jhr. Mr. H. P. VAN KARNEBEEK in »Bijdragen tot de kennis van het Staats-, provinciaal- en gemeentebestuur in Nederland», deel XXII (N. R., deel IX), bladz. 290 en volg., alsmede door Mr. A. R. ARNTZENIUS in datzelfde tijdschrift, deel XXVII, bladz. 236; wijders in deel II, bladz. 429, III, bladz. 352 en X, bladz. 245 van Mr. E. L. VAN EMDEN's uitgaaf van Mr. D. LÉON's »Administratieve Rechtspraak», in het *Weekblad voor de Burgerlijke Administratie* en in *De Gemeentestem*, of deden zij

zich kennen in de parlementaire stukken en handelingen betreffende ontwerpen van wet, welke strekten om de Rekenkamer, ter tegemoetkoming aan bij haar bestaande bezwaren, te machtigen tot verevening van vorderingen en fiatteering van aanvragen van betaling, waartegen harerzijds bedenking was gerezen. Hoe nuttig zij zich ter bevordering en verzekering van een regelmatig beheer der geldmiddelen van Rijk, provinciën en gemeenten in haar werkkring beweegt, bij menigeen, in en buiten den ambtelijken kring, staat de Algemeene Rekenkamer met eene zwarte kool geteekend, en vaak lokt haar scherp toezicht op dat beheer en op 's Rijks materiaal en materieel aan hen, die uit 's lands kas eenige betaling moeten erlangen, de verevening eener vordering moeten helpen bevorderen, of rekening en verantwoording hebben te doen, de aanbeveling van voorzichtigheid om toch vooral niet in geschil te komen met de genoemde instelling!

In den regel zal intusschen onvoldoende bekendheid met de Instructie voor de Algemeene Rekenkamer, die een aantal bepalingen inhoudt, welke ook voor anderen dan het college zelf geschreven zijn, en met de uit de instructie voortgevloeide voorschriften van uitvoering, oorzaak zijn geweest van mindere ingenomenheid met de verrichtingen van dat college en van klachten over bedenkingen, welke de verevening van vorderingen, het fiat-betaling of de goedkeuring bij de instelling ontmoette, over de daaruit voortspruitende vertraging in de geldelijke afdoening of over de te voeren verdere voorbereidende briefwisseling. Strekt het der Kamer tot lof, dat van haar kant getracht wordt, overeenkomstig den last en het bevel, waarmede het afkondigingsformulier eener wet besluit, aan de nauwkeurige uitvoering harer instructie de hand te houden en door de velen, op wie zij op haar gebied toezicht heeft, de hand te doen houden, toch kan men er het groote publiek, de burgerlijke en de militaire ambtenaarswereld niet uitgesloten, in billijkheid geen verwijt van maken, dat het niet altijd met de instelling dweept, hetgeen, zooals ik zooeven zeide, waarschijnlijk voor een deel wel slechts hieraan zal zijn toe te schrijven, dat het met de voorschriften der bedoelde instructie en met de talrijke wetsbepalingen, waarmede bij hare naleving rekening te houden valt, of met de toepassing van een of ander niet of niet genoegzaam vertrouwd is. De instructie beleefde, zij 't nu en dan eenigszins gewijzigd en aangevuld, reeds sedert drie jaren haar gouden bestaan; zij kwam alzoo tot stand in een tijd, waarin de toestanden, feitelijk en wettelijk, ook op het gebied van administratie en geldelijk beheer veel verschilden van de tegenwoordige. Dat dit niet uit het oog is te verliezen bij de beoordeeling over hare toepassing behoeft nauwelijks gezegd.

Ondanks hare veeljarige werking en het groot aantal autoriteiten en personen, die met hare voorschriften in aanraking kwamen, mocht de instructie zich tot dusver niet verheugen in persuitgaven, waaruit de geschiedenis harer wording en de practijk harer voorschriften in bijzonderheden konden worden gekend door anderen dan die met hare toepassing belast of dezen behulpzaam zijn. Wel staan hun, die er belang bij hebben of er belang in stellen, voor de eene of andere aangelegenheid den zin na te gaan, waarin de betrekkelijke voorschriften zijn op te vatten of in de practijk opgevat werden, de jaarverslagen, waarvan hiervoren gesproken is, ten dienste, doch — daargelaten dat de gelegenheid beperkt en het geldelijk offer niet onaanzienlijk is om een exemplaar dezer verslagen te verkrijgen — zou, bij gemis van index en klappers, een arbeid van grooten

omvang zijn, in die staatsstukken datgene op te sporen, waaraan men voor een bepaald geval behoefte heeft.

Het was, naar mijn oordeel, dan ook eene goede gedachte van den Heer C. F. RECHLIEN MORRA, commies bij de Algemeene Rekenkamer, toen hij besloot »Losse Aanteekeningen over sommige artikelen van de wet van 5 October 1841, *Staatsblad* N°. 40, houdende instructie voor de Algemeene Rekenkamer, benevens eene bijgewerkte instructie voor genoemde Kamer” het licht te doen zien. Door dit werkje heeft de Schrijver aan een ieder de gelegenheid verschaft, met weinig moeite na te gaan, of en zoo ja in welken zin omtrent de eene of andere quaestie van comptabiliteit of van verantwoording reeds eene beslissing genomen of in officieelen kring iets verhandeld is. Men moge liever eene andere aanleiding tot de samenstelling van het boekje hebben gezien dan de Heer MORRA in de »Inleiding” vermeldt, het gebeurde, daar bedoeld, heeft nu althans deze goede zijde, dat in ruimere mate nuttig publiek domein is geworden wat dit te voren in slechts zeer beperkte mate was, en dat bovendien opmerkingen en beschouwingen omtrent een aantal bepalingen der wet van 1841 en daarmede in verband staande voorschriften te boek gesteld zijn door een man van veeljarige ervaring en werkzaamheid op het thans besproken gebied. Die opmerkingen en beschouwingen betreffen wel is waar voor een groot deel het *jus constituendum*, terwijl men, zolang de wet bestaat gelijk zij nu luidt, slechts het *jus constitutum* tot richtsnoer bij hare uitvoering kan nemen, doch ook deze hebben onmiskenbaar waarde, zoo te eeniger tijd eene herziening van de Instructie voor de Algemeene Rekenkamer, die op den duur niet zal kunnen uitblijven en waarbij dan óók gezorgd kan worden dat meeningsverschillen als er één in bijzonderheden vermeld wordt in Mr. VAN EMDEN's »Rechtspraak”, deel III, bladz. 352, niet meer kunnen voorkomen, bij Regeering en Volksvertegenwoordiging aan de orde zal zijn.

De redactie van dit tijdschrift, aan welke een exemplaar van MORRA's pennevrucht ter recensie werd aangeboden, deed mij de eer mijn gevoelen over dat werkje te vragen. Mijn opstel: »Iets betreffende de gemeente-comptabiliteit, in verband met de kosten der schutterij,” opgenomen in de hiervoren reeds genoemde Bijdragen, deel XXV (N. R. deel XII) bladz. 1 en volg., schijnt haar daartoe aanleiding te hebben gegeven.

Hoezeer mijn ambtelijke werkkring het gebied der vermelde wet van 1841 niet betreedt, heb ik gemeend het verzoek niet te moeten afwijzen, omdat ook een leek op dit gebied bij kennismaking van het boek, welks inrichting de raadpleging voor een ieder gemakkelijk maakt en aan de typografische uitvoering waarvan zorg is besteed, het nut van bekendheid met zijn inhoud niet kan ontkennen. Het kan, naar het mij voorkomt, aan velen goede diensten bewijzen, hetzij men als bijzonder persoon, bijv. als aannemer van uit te voeren werken of te doene leverantiën, hetzij men in burgerlijke of militaire betrekking middellijk of onmiddellijk met de Algemeene Rekenkamer in aanraking gebracht wordt.

Schr. stelde zich blijkbaar bij de samenstelling van het werkje een beperkt bestek voor en moest dus een keuze doen uit de ruime stof, welke de jaarverslagen en andere bronnen aanbieden. Hierin zal wel de reden liggen, waarom bijv. bij art. 4 niet in herinnering is gebracht het verhandelde in de Tweede

Kamer in 1864, besproken in het *Weekblad van de Burgerlijke Administratie* N°. 784, bij artt. 31, 37 en 38 onvermeld bleven de wet van 20 Juli 1870 (*Staatsblad* N°. 122) en de aanleiding tot de daarin vervatte voorziening voor een speciaal geval, en bij art. 60 geen melding is gemaakt van het voor de kennis van de bevoegdheid der Rekenkamer niet onbelangrijk vonnis der arrond.-rechtbank te Rotterdam van 4 Mei 1885 (*Weekblad van het Recht* N°. 5186).

Van het uitspreken van een oordeel over de »losse aantekeningen» meen ik mij te moeten onthouden. Voor zoover zij de mededeeling bevatten van genomen beslissingen en gegeven voorschriften kan dienaangaande bij een recensie van het werkje in een tijdschrift, waarvan de bestemming in hoofdzaak een ander gebied dan comptabiliteit aanwijst, niet wel in bijzonderheden worden getreden, en voor zoover zij beschouwingen van den Schr. doen kennen, zou eene gedachtenwisseling daaromtrent al spoedig de grens overschrijden eener boekaankondiging. De vraag bijv. of een repressief stelsel van controle vanwege de Algemeene Rekenkamer de voorkeur verdient boven het preventieve, is voor zóó velerlei beschouwing vatbaar, dat behandeling daarvan met een enkel woord niet mogelijk is. Schr. is blijkbaar meer ingenomen met een repressief dan met het bestaande preventief stelsel. De voordeelen van het laatste, voor verbetering gewis vatbaar, schijnen mij intusschen toe niet te kunnen worden ontkend.

Zal het werkje van den heer MORRA in de boekerij van velen, ook in die van militaire comptabele administratiën en overheden van de zee- en de landmacht, eene nuttige plaats innemen en wensch ik Schr. en uitgever gaarne toe, dat zij in ruim debiet voldoening vinden voor hun arbeid en onderneming, eene opmerking ten aanzien van de bewerking mag ik niet verzwijgen. Mij dunkt, dat men bij het reproduceeren van eene wet, die in de zg. oude spelling is geschreven, geen vrijheid heeft tot het overbrengen van den tekst in de sedert aangenomen schrijfwijze. Wijders heeft het mijne aandacht getrokken, dat art. 47 onveranderd is overgedrukt. Ik leid hieruit af, dat Schr. de bepaling omtrent het opleggen van eene geldboete, voorkomende in het eerste lid, en waarmede het tweede lid van het artikel verband houdt, beschouwt als een disciplinair voorschrift in den zin van het laatste lid van art. 3 *d* der wet van 15 April 1886 (*Staatsblad* N°. 64). Dat niet allen er aldus overdenken, blijkt o. a. uit het onlangs bij GERR. VAN CLEEF te 's Gravenhage in het licht verschenen werk van den heer F. E. L. A. ABEL: »Wetten en wetsbepalingen van belang voor de Landmacht», waarin, op bladz. 346, het weglaten van de woorden »onder oplegging eener geldboete» in het eerste lid en van het tweede lid in de noot door het volgende wordt verklaard: »De bepaling betreffende geldboete en derhalve ook het tweede lid van art. 47 zijn vervallen door art. 3 *d* der wet van 15 April 1886 (*Staatsblad* N°. 64). In het onderwerp is thans voorzien door art. 184 van het Wetboek van Strafrecht.»

L. F. G. P. SCHREUDER.

's Gravenhage, 13 Mei 1895.

Een woord over SWAVING's Atjeh—Flores—Lombok, voorkomende in de eerste aflevering van het Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. Jaargang 1895.

»Der Atjeh-Krieg und kein Ende" kwam mij op de lippen, toen ik het opstel onder de oogen kreeg, hetwelk door den oud-Resident SWAVING onder bovenstaand motto in het Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur geplaatst is.

Niet dat de Atjehzaak en de Atjehoorlog in mijn oog hun belangrijkheid verloren zouden hebben. Integendeel, hoe ingewikkelder daar de politieke quaesties zijn en hoe langer die strijd duurt, des te belangrijker worden zij voor hem, die tracht te leeren.

Maar het meer of minder heftig slaan op de groote trom, waartoe Atjeh zoo ruimschoots motieven bleek aan te geven, dat was het wat mij aanleiding gaf tot dien uitroep, dien men nu tegenwoordig wel de vox populi mag noemen.

Hoor maar even den 12den regel van het opstel: »maar boven alles is reeds lang bewezen dat het stelsel VAN SWIETEN het eenig juiste is." Boem!

Een paar bladzijden verder klinkt het: »En de minister oordeelde en handelde (in zake het toestaan van agressieve politiek tegen Atjeh in den jare 1878) zooals »men" in Nederland verlangde, dat in Indië gehandeld en geoordeeld zoude worden." Boem, boem! Iets later krijgen wij een definitie van het bezetten van Noord-Sumatra. Daar heet het »Bezetten is het vormen van een onaanastbaar reduit op een daarvoor geschikte plaats aan de kust."

Ligt het niet voor de hand, dat men wat voorzichtig wordt bij het opnemen van lectuur, zoo zwaar van zulke machtspreuken?

Iets verder wordt het stelsel, door VAN SWIETEN op Atjeh voorgestaan, gelijk gesteld met het politiek beleid, hetwelk sedert 1861 in het Gouvernement van Celebes en Onderhoorigheden in toepassing is gebracht. Het is hier niet de plaats aan te toonen in hoeveel opzichten die vergelijking mank gaat, vooral niet nu de Schrijver zich niet eens de moeite getroost zijn stelling wat duidelijker uit een te zetten.

Zijn pennevrucht lezende zou men waarlijk de opvatting krijgen dat er van politieke handelingen — laat staan van politiek beleid — na 1878 te Atjeh geen sprake is geweest. Ook over het zenden van de expeditie naar Flores wordt zonder vorm van proces de staf gebroken. Daar had volgens de Schr. de regeering in het ongeval, den mijn-ingenieur VAN SCHELLE overkomen, moeten berusten, of beter gezegd door den tijd en langs diplomatieken weg naar apologie — aannemende dat voor apologie urgentie had bestaan — moeten streven.

Neen, eerst waar hij de pen opneemt om Professor VAN DEN BERG te bestrijden in zijn raadgeving, het geheele Atjehsche volk, op welke wijze dan ook, te elimineeren en weg te dringen uit zijne landpalen, daar gevoel ik pas sympathie met den Schrijver.

Die sympathie vermeerderd, waar hij met voldoening wijst op den humanen geest — even human als die van VAN SWIETEN — doorstralende in de instructie voor Generaal VETTER op Lombok.

En de heer SWAVING deed een goede daad de wijze woorden van den Generaal KROESEN, als Gouverneur van Celebes tegen zijn ambtenaren gesproken, te

herhalen. Die krachtige, energieke man, waarop het Indische leger nog steeds roem draagt, zeide: »Wij moeten het hier niet van de militairen hebben; als gij op hun hulp leunt, dan kan ik u niet gebruiken; doet water in uw wijn, en vergeet niet, dat elke militaire tocht, die door het beleid der ambtenaren had kunnen zijn voorkomen, feitelijk ons gezag schaadt.»

Zoo voortlezende werd ik bijna verzoend met het roeren van de groote trom in het eerste gedeelte van het opstel, toen het mij uit de laatste vier bladzijden bleek, dat haar holle klanken slechts dienen moesten om de aandacht te vestigen op de noodzakelijkheid van een deugdelijk politiek bureau voor de Buitenbezittingen.

Over het nut van zulk een bureau kan ik geen oordeel vellen en uit de mededeeling van den Schr. over de goede werking van het inlandsch bureau te Makassar zou men bijna aan de door hem betoogde noodzakelijkheid gaan twijfelen.

Maar wel kunnen de motieven door hem te berde gebracht aanleiding geven, dat de Generale Staf van het Indische leger wat meer vertrouwd wordt gemaakt met de eilanden waarop — en de volkeren waartegen wellicht later zal moeten worden geageerd.

Dan zal men er vanzelf toe komen stafofficieren in tijd van vrede af te vaardigen naar die eilanden, om met eigen oogen de hulpbronnen daarvan te beoordeelen; dan zullen zij de topographie dier terreinen leeren kennen, inzage krijgen van de politieke verhoudingen, die er tusschen ons bestuur en de bevolking bestaan; dan zullen zij kennis maken met de inlandsche hoofden en tact verkrijgen met die somtijds zoo raadselachtige wezens om te gaan; dan zal het groote onbekende, waarvoor zoo menige expeditie stond, in den vervolge minder overweldigend wezen; in één woord, dan zullen die stafofficieren eerst ten volle berekend zijn voor hun hoogst gewichtige taak.

Indien het Legerbestuur die richting meer gevolgd had, dan zouden — om met de woorden van den Schr. te eindigen — »naar ik stellig geloof, heel wat millioenen en op Atjeh en elders in den Archipel zijn uitgespaard niet alleen, maar wat meer zegt, ook heel wat bloed en ellende.

G. B. H.

Oost-Indische Krijgsgeschiedenis. — I. De verovering van Java, door G. NYPELS, 1ste Luitenant der infanterie van het Oost-Indisch Leger, Leeraar aan de K. M. Academie. Lithographie der K. M. Academie, 1895.

Het was een gewichtig jaar voor het Nederlandsche, zoowel als voor het Indische leger, het jaar 1828, toen de Koninklijke Militaire Academie werd opgericht.

Haar samenstelling was zoo deugdelijk, dat zij een voorbeeld werd voor het Buitenland en dat zij een veertigtal jaren kon blijven bestaan zonder groote veranderingen te behoeven.

Juist omdat die samenstelling — ook van het leerplan — zoo deugdelijk was, heeft het mij altijd bevreemd, dat in een jaar, volgende op dat, waarin een geheel georganiseerd en van officieren en kader voorzien Nederlandsch korps van 4000 man naar Indië vertrokken was om ons gezag op Midden Java te helpen

handhaven, er uit een krijgsgeschiedkundig oogpunt in dat leerplan niet beter voorzien werd in het onderwijs voor de Indische cadetten.

Nog vreemder is het, dat het een vijftigtal jaren heeft moeten duren alvorens er aan de Academie een cursus voor Indische Krijgsgeschiedenis werd geopend.

Geen plaatsje in het vaderland of het telde onder zijne bewoners een of meer van die flegmaticke, gesloten oudgedienden uit het verre Oosten, die, als zij eenmaal uit hun plooi kwamen, wondere verhalen wisten te doen van wat zij daar hadden beleefd en uitgevoerd; op wier magere, verbruinde trekken een glans kon spelen van enthousiasme, als zij spraken over de groote oorlogen en de kleinere tochten door hen medegemaakt.

In het consolidatie-tijdperk, dat ons vaderland, na het herstel van den Nederlandschen Staat, na den revolutiekrijg in België en na de politieke opwinding van 1848 beleefde, had Holland blijkbaar geen oor voor de ver verwijderde klanken van de Indische krijgsklaroen.

Eerst toen een nieuw geslacht de mannen van 1848 had opgevolgd, en toen de Indische melkkoe begon uit te drogen, werd hier in dit opzicht de belangstelling voor Indie wakker. Het was een teeken der tijden, dat de leer der Indische oorlogen haar intrede deed op onze grootste militaire inrichting van onderwijs. Maar daarbij bleef het ook. De leeraar in dat vak moest zichzelf weten te redden. Een cursus voor krijgsgeschiedenis bestond er niet en de bronnen daarover lagen wijd en zijd verspreid. Zoo zagen wij dan ook den eenen leeraar de voorkeur geven aan het tot in details — en critisch — behandelen van een tweetal expedities, aangevuld met een beschouwing over oorlogsgebruiken, door voorbeelden toegelicht. Een ander vermeende, dat het niet te veel gevergd was een overzicht te geven van alle eenigszins voornamste veldtochten om eerst daarna over te gaan tot eene behandeling in detail. Eenheid in dit onderwijs bestond er dus niet. Ieder leeraar begon op nieuw zonder een letter schrift van zijn voorganger over te nemen.

Eerst nu is er dus kans, dat ook dit verbeterd zal worden, want aan den huidige leeraar in dat vak werd opgedragen enkele groote expedities in eene handleiding voor het onderwijs der cadetten in zoo beknopte vorm als mogelijk zal zijn, te behandelen.

In die beschrijving moet de vermelding der feiten alleen vergezeld gaan van beschouwingen, omtrent hetgeen uit die oorlogen en expeditiën te leeren valt.

Zoo zullen de Indische cadetten dus in handen krijgen een viertal (?) geauto-grapheerde deeltjes, waaruit zij van de verovering van Java door de Engelschen, van den Java-oorlog, van de Bonische- en de Balische expeditiën een beknopt overzicht zullen krijgen. De samensteller zal daarbij tevens wijzen op de voornaamste lessen, welke die krijgsverrichtingen, uit een militair oogpunt beschouwd, gegeven hebben en daartoe, waar het noodig is, eenige feiten uitvoeriger behandelen dan voor het eerstgenoemde doel noodzakelijk is.

Nu er zoo lang getalmd is met het samenstellen van eene handleiding voor Indische krijgsgeschiedenis, is de stof daartoe overweldigend groot geworden. Voor de eerste der genoemde oorlogen geeft de heer NYPELS reeds bijna twee bladzijden druks aan bronnen, waaraan wellicht nog een nieuwe bladzijde zoude kunnen worden toegevoegd.

Het werd toch haast onmogelijk een eenigszins degelijk overzicht van de voorname expeditiën in deze eeuw in een cursus samen te vatten en ieder volgend jaar weder nieuwe krijgsbedrijven aanbracht.

Reeds daarom is het zoo goed gezien te beginnen met eenige groote Indische oorlogen voor den cadet te boek te doen stellen, omdat nu meerder tijd overblijft de nog niet geboekstaafde degelijker en op ruimer schaal te behandelen.

Van harte hopen wij, dat men het niet bij dit goede begin zal laten en dat er langzamerhand een bundeltje deeltjes van de nijvere persen der Academie mogen verschijnen, dat door den jongen officier naar Indië kan worden medegenomen en hem een raadsman zijn op het oorlogsveld.

De eerste proeve door den Heer NIJPELS geleverd, doet waarlijk verlangen naar meer, al ziet men ook aankomen dat, als hij op dezelfde wijze voortgaat, de 95 bladzijden, gewijd aan de verovering van Java, door nog een paar duizend andere gevolgd zullen moeten worden, voor tijdelijk het einde zal zijn bereikt.

Maar toch, al slaat ons bij dit vooruitzicht eenigszins de schrik om het hart, dien toekomstigen omvang nadeel te zien toebrengen aan de bruikbaarheid — of beter gezegd — aan het veelvuldig gebruik, dat van zulk een werk zal moeten worden gemaakt om het nut te doen afwerpen, dit eerste deeltje zouden wij noode korter wenschen.

Ware dit boekje in den handel verkrijgbaar, dan zouden wij bij deze aankondiging alleen nog vermelden, dat het de quintessence geeft der bronnen op de laatste bladzijden vermeld, dat het een duidelijke kaart van Batavia en omstreken in kleurendruk bevat en dat het uitmunt door een onpartijdig oordeel en een helderen stijl.

Nu het niet voor een ieder verkrijgbaar is, achten wij het niet ondienstig een kort overzicht van het geheel te geven, daar de lezers van dit tijdschrift ongetwijfeld belang zullen stellen in den vasteren vorm, dien het onderwijs in de Indische krijgsgeschiedenis aan de Koninklijke Militaire Academie nu gaat aannemen.

Het werkje is verdeeld in drie hoofdstukken.

Het eerste, bevattende de weermiddelen van Java onder den Gouverneur Generaal Mr. H. W. DAENDELS, geeft in de eerste afdeeling een korte en duidelijke beschouwing over de wijze, waarop dat kind der revolutie onderkoning van Indië werd en hoe hij de levende strijdkrachten organiseerde.

De tweede afdeeling bevat een helder beeld van de wijze waarop de Generaal het hem toevertrouwde gebied tegen den Engelschman hoopte te kunnen verdedigen en wat hij daartoe schiep. De voor- en nadeelen van de stelling te Meester Cornelis komen daarbij vanzelf ter sprake.

Dat de Schr. een bewonderaar is van dien Gouverneur Generaal leest men tusschen de regels door. Zijn fouten blijven buiten bespreking en ook dat is goed, want in den tegenwoordigen tijd behoeft onze jeugd waarlijk niet geleerd te worden de groote mannen in de geschiedenis af te breken en te verkleinen. Eerst waar eigen ondervinding spreekt is dat van pas.

De noodzakelijkheid den verderen levensloop van DAENDELS in korte woorden aan te geven, achten wij in een werkje als dit minder noodig, te meer daar een zoo beknopt mogelijke vorm was voorgeschreven.

Het tweede hoofdstuk vermeldt hoe onder den Gouverneur Generaal J. W. JANSSENS Java door de Engelschen werd aangetast.

Van de landing en den opmarsch van den vijand tot nabij Batavia krijgen wij een goed begrip. M. i. zou het niet ondienstig geweest zijn mede te deelen, dat de Engelschen in hun rendez-vous plaats te Poeloe Penang 5400 Koninklijke troepen, 5700 compagniestroepen en 850 man artillerie, pioniers en laskars vereenigden; dat de beide brigades bestonden uit 2 regimenten infanterie en een bataljon Bengaleezen en dat de reserve vier bataljons telde.

Ons komt het voor, dat de student wel wat nauwkeuriger weten mag, hoeveel troepen de vijand voor het bereiken van zijn doel noodig achtte, en ook dat hij 2700 zieken in Malakka moest achterlaten.

In de volgende afdeeling wordt het bezetten van Batavia en het gevecht bij Weltevreden behandeld, doch daarbij noch van de opstelling eener reserve van 2 bataljons en 2 stukken bij Struiswijk, noch van het afbreken van de brug over de rivier ter hoogte van den linkervleugel der verdedigers melding gemaakt, hoewel deze gegevens, in verband met den loop van het gevecht, niet onbelangrijk zijn.

De derde afdeeling van dit hoofdstuk draagt tot titel »De Engelschen voor de stelling te Meester Cornelis.»

Ook hierin missen wij eene specificatie der Fransche strijdkrachten en hare verdeeling over de verschillende fronten. Verder bevreemdt het ons, dat de plannen voor den tweeden uitval in zoo globale termen worden vermeld. Nu er aan de foutieve indeeling der troepen bij den eersten uitval zooveel woorden worden besteed, had er op gewezen mogen worden hoe bij den tweeden een beter grondplan voorzat.

Intusschen het verhaal is bijzonder duidelijk gesteld en de zedekundige en tactische wenken, daaruit getrokken, zijn goed gezien.

Het laatste hoofdstuk behelst de verovering van het geheele eiland.

Het vangt aan met de verovering der stelling van Meester Cornelis, welke weder op eene zeer begrijpelijke wijze is beschreven. Voor eene juiste beoordeeling van het gehalte der Javaansche bataljons ware het echter wenschelijk geweest wat meer notitie te nemen van het verhaal van CODÈRE over de opstelling van den troep bij redoute N°. 3, en aan te geven waarom dat bataljon niet in staat was een geregelden weerstand te bieden. Ook hadden wij naast MULLER den naam van HORSMAN gesteld willen zien, want: »eere wien eere toekomt!» En ten slotte vonden wij niets vermeld van de pogingen, die werden aangewend den vijand te weer te staan nadat de redoute, waar beide genoemde officieren den brand in het buskruitmagazijn hadden gestoken, in de lucht was gevlogen. Het dappere gedrag der voltigeurs mocht niet zoo stilzwijgend zijn voorbij gegaan.

In het verhaal, hoe de strijd naar Midden-Java wordt overgebracht, en in dat van de overgave der Koloniën, missen wij eene korte beschrijving van het gevechts-terrein bij Serondol. De definitie, dat het een bergengte was waardoor de weg van Semarang naar de Vorstenlanden voerde, is niet geheel juist. Tevens blijkt niet hoe sterk de troepenmacht van den verdediger was, waaruit die troepen bestonden en hoe zij waren opgesteld. Het komt ons voor dat dit gedeelte van

het werkje wat te veel is bekort in feiten en wat te lang is geworden in bespiegelingen.

Waren de laatste drie bladzijden — nu gewijd aan JANSSENS, RAFFLES en aan Java onder de Engelschen tot de teruggave aan Nederland — benut om het gevecht bij Djati Ngaleh uitvoeriger te beschrijven, dan was o. i. daarmede beter aan het doel van het werkje voldaan.

Bovenstaande opmerkingen werden niet neergeschreven met bedoeling het werk van den heer NIJPELS te bedillen. Dat werk verdient allen lof, en het beschrijven van eenige oorlogen, in den Indischen Archipel gevoerd, blijkt aan goede handen te zijn toevertrouwd.

Onze opmerkingen hebben slechts tot strekking te voorkomen, dat de Schr. bij zijn verder werk te veel in den verhaaltrant vervalt. Zijn boek is een degelijk studieboek en dat moet het blijven.

G. B. HOOYER.

Den Haag, 9 Mei 1895.

L'unité de bataille dans l'offensive tactique, par H. N. Paris, BAUDOIN, 1894.

De Schrijver behandelt een voor ons, Nederlandsche officieren, steeds aantrekkelijk onderwerp: het aanvallend gevecht der »unité de bataille" — de uit de 4 wapens samengestelde divisie. De daarbij in de toekomst te vervullen rol der veldgenietroepen wordt, wat te bejammeren is, met geen enkel woord besproken.

Na met juistheid gewezen te hebben op de onvoldoende sterkte der divisie-cavalerie, die door het Règlement provisoire sur le service des armées en campagne van 11 Mei '94 vastgesteld is op één eskadron — onvoldoende vooral met het oog op de rechtstreeksche beveiliging der marcheerende colonne — bespreekt N. de indeeling der troepen in de marschcolonne, waarvoor hij, wat de infanterie betreft, de op dit oogenblik in Duitschland overheerschende meening volgt. De toevoeging van 3 batterijen, zijnde de helft der divisie-artillerie, aan de voorhoede, is buitengewoon groot en kan, als vorm aangegeven, niet onaangevochten blijven. De indeeling der artillerie bij de voorhoede moet zich, als regel tot het hoogst noodige beperken. De belangrijke, onlangs ter zake verschenen artikelen in de *Heeres-Zeitung*, de *Militär-Zeitung* en de *Revue militaire de l'étranger* (N°. 805) hebben elken twijfel omtrent de bedoeling van het veel besproken artikel 108 der Felddienst-Ordnung weggenomen.

De Schrijver gaat, na een korte bespreking van de taak der voorhoede, over tot de hypothese, waarvan hij, bij zijne volgende verhandeling, als grondslag uitgaat: »Een afzonderlijk opereerend legerkorps beweegt zich met zijne divisien in twee colonnes in een zekere richting. De korpsartillerie marcheert bij de linkercolonne. De rechtercolonne (1ste divisie) ontmoet een in stelling staanden vijand en valt dien op bekomen last aan."

Jammer dat de divisie in hooger verband optreedt, aangezien dat verband in de latere perioden van het gevecht geheel buiten beschouwing blijft en men zich onwillekeurig afvraagt, welken invloed de korpscommandant op het verloop

van het gevecht kan of zou moeten oefenen, en dit te meer nu de tegenstander een stelling inneemt over een frontbreedte van 2 à 3 KM. en dus of over een betrekkelijke overmacht beschikt — en dus de steun der korpsartillerie in elk geval niet door den commandant der 1ste divisie ontbeerd kan worden —, of wel zich boven zijne krachten heeft uitgebreid, zoodat het overweging zou verdienen van de wigvormige aanvalswijze gebruik te maken. Omvatting van 's vijands linkervleugel is, tenzij de locale toestand haar buitengewoon begunstigt, in elk geval niet rationeel, omdat links omvattende de beslissing niet kan worden gezocht, zonder gevaar te loopen de linkercolonne des aanvallers in hare beweging te belemmeren en dientengevolge in het gevecht te mengen, hetgeen blijkbaar Schrijvers bedoeling niet is.

Overigens brengt de Schrijver zeer goede grondbeginselen in herinnering, o. a. waar hij het gevoelen van den Generaal PHILIBERT weergeeft, »que l'offensive seule donne la victoire», ook waar hij met zorg de taak der voorhoede in het gevecht weergeeft, alsmede de noodzakelijkheid betoogt om haar in een breed front te ontwikkelen, ten einde door de verliezen, die zij lijdt, de bouwstoffen tot het aanvalsplan te verkrijgen, die op andere wijze niet zijn te bekomen. Zijne beschouwingen herinnerden ons de juiste uitspraak van den hier te lande meer en meer bekenden Kolonel LANGLOIS: »pour reconnaître l'adversaire il faut le rendre vulnérable, appeler son coup de fusil, c'est à dire attaquer et non s'arrêter. Il faut l'action concordante des armes.»

H.

Breda, Mei '95